

Statisztikai Szemle

A KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

DR. BAGÓ ESZTER, DR. BELYÓ PÁL, DR. FAZEKAS KÁROLY, DR. HARCZA ISTVÁN,
DR. JÓZAN PÉTER, DR. KARSAI GÁBOR, DR. LAKATOS MIKLÓS (főszerkesztő), NYITRAI FERENCNÉ DR.,
DR. OBLATH GÁBOR, DR. PUKLI PÉTER (a Szerkesztőbizottság elnöke), DR. RAPPAI GÁBOR,
DR. ROÓZ JÓZSEF, DR. SPÉDER ZSOLT, DR. SZÉP KATALIN, DR. SZILÁGYI GYÖRGY

87. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

2009. FEBRUÁR

*A Statisztikai Szemlében megjelenő tanulmányok
kutatói véleményeket tükröznek, amelyek nem esnek szükségképp egybe
a KSH vagy a szerzők által képviselt intézmények hivatalos álláspontjával.*

Utánnomás csak a forrás megjelölésével!

ISSN 0039 0690

Megjelenik havonta egyszer
Főszerkesztő: dr. Lakatos Miklós
Osztályvezető: Dobokayné Szabó Orsolya
Kiadja: a Központi Statisztikai Hivatal
A kiadásért felel: dr. Pukli Péter
2009.009 – Xerox Magyarország Kft.

Szakreferensek: Farkas János (társadalomstatisztika),
dr. Hajdu Ottó (módszertan), Laczka Sándorné dr. (gazdaságstatisztika)
Szerkesztők: Bartha Éva, dr. Kondora Cosette, Visi Lakatos Mária
Tördelőszerkesztők: Bartha Éva, Simonné Káli Ágnes
Internet szerkesztése: Bada Ilona Csilla

Szerkesztőség: Budapest II., Keleti Károly utca 5–7. Postacím: Budapest, 1525. Postafiók 51.

Telefón: 345-6908, 345-6546 Telefax: 345-6594

Internet: www.ksh.hu/statszemle

E-mail: statszemle@ksh.hu

Kiadó: Központi Statisztikai Hivatal, Budapest II., Keleti Károly utca 5–7.

Postacím: Postafiók 51. Budapest, 1525. Telefon: 345-6000

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág (1008 Budapest, Orczy tér 1).

Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján,
valamint e-mailen (hirlapelofizetes@posta.hu) és faxon (303-3440).

További információ: 06-80-444-444

Előfizetési díj: fél évre 3000 Ft, egy évre 5400 Ft

Beszerezhető a KSH Könyvesboltban. Budapest II., Fényes Elek u. 14-18. Telefon: 345-6789

Tartalom

Tanulmányok

Az Európai Unió fejlesztési forrásainak felhasználása – <i>Lehmann Kristóf – Nyers József</i>	133
A háztartások fogyasztási szerkezete az Európai Unió or- szágában – <i>Gács Endre</i>	156
Közlekedési szokások vizsgálata Budapest délnyugati agglomerációjában – <i>Jászberényi Melinda – Kotosz Balázs</i>	166

Műhely

Vélemények a makrostatisztikai adatokról	191
--	-----

Fórum

„Párkapcsolatok” – Az Andorka Rudolf Társadalomtu- dományi Társaság műhelykonferenciája – <i>Harcza István</i>	204
Ékes Ildikó (1948–2008) – <i>Belyó Pál</i>	215
Hírek, események	216

Szakirodalom

Könyvszemle

Dr. Belyó Pál: A rejtett gazdaság természetrajza – <i>Ligeti Csák</i>	219
--	-----

Folyóiratszemle

Davoine, L. – Erhel, C. – Guergoat-Lariviere, M.: A munkaminőség monitorozása – Európai Foglal- koztatási Stratégiai indikátorok és ami azon túlmu- tat – (<i>Lakatos Judit</i>)	221
Gasquet, C. – Roux, V.: A végzettség nélküli fiatalok első hét éve az aktív életben: a foglalkoztatást elő- segítő intézkedések hatásai – (<i>Salamon Melinda</i>) ..	222

Zwania, J.: A Németországból távozott gazdasági te- vékenységek felmérése – (<i>Nádudvari Zoltán</i>)	225
Levitt, S. D. – Syverson, Ch.: Az információ értéke az ingatlanpiacon – (<i>Lencsés Ákos</i>)	229
Kiadók ajánlata	233
Társfolyóiratok	235

Az Európai Unió fejlesztési forrásainak felhasználása

Lehmann Kristóf,

az ECOSTAT Kormányzati Gazdaság- és Társadalomstratégiai Kutató Intézet munkatársa, a Budapesti Corvinus Egyetem oktatója

E-mail: kristof.lehmann@uni-corvinus.hu

Nyers József,

az ECOSTAT Kormányzati Gazdaság- és Társadalomstratégiai Kutató Intézet Konjunktúrakutatások igazgatója

E-mail: jozsef.nyers@ecostat.hu

Magyarország az Európai Unió csatlakozásával vált jogosulttá arra, hogy a társadalmi-gazdasági felzárkózásához, a kohézió erősítéséhez uniós támogatásban részesüljön. Így 2004 és 2006 között a Nemzeti Fejlesztési Terv (NFT) keretében lehívható, mintegy 725 milliárd forint összegű támogatást kapott. Jelen tanulmány az NFT végrehajtását, a támogatások főbb eredményeit, tapasztalatait, gazdasági hatását elemzi. Az NFT célja az életminőség javítása, az életszínvonal átlagnál gyorsabb fejlesztése. Az EU-s források felhasználása teljes körű volt, a Terv néhány főbb célja teljesült, míg más célok elérésében nem volt eredményes. Mindezek következtében valamelyest csökkentek a területi különbségek, javult a kis- és középvállalatok innovációs képessége, gyorsabbá vált a mezőgazdaság modernizációja, és jelentős források támogatták a humán erőforrásokat. Ahogy a cikkünkben európai példákon keresztül tárgyaljuk, a regionális felzárkózás azonban fékezte a makroszintű növekedést. A tanulmány kitér az Új Magyarország Fejlesztési Tervhez kapcsolódó uniós támogatásokra is, amelyek a korábbinál lényegesen nagyobb összeggel segítik az ország társadalmi-gazdasági fejlődését.

TÁRGYSZÓ:

Európai Unió támogatás.
Fejlesztési program.
Gazdaságpolitika.

Amikor Magyarország 2004. május 1-jén az Európai Unióhoz csatlakozott, jogosulttá vált arra, hogy forrásokhoz jusson az Unió közös politikájában megjelenő fejlesztési alapokból a gazdasági és társadalmi kohézió erősítésére, valamint a tagállamok, régiók közötti fejlettségbeli különbségek csökkentésére. Korábban az előcsatlakozási alapok (Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economie – PHARE, Instrument Structural for Policies for Pre-Accession – ISPA, Support for Pre-Accession Measures for Agriculture and Rural Development – SAPARD) nyújtottak segítséget a hazai fejlesztéspolitika finanszírozásához. Az említett forrásokra épített projektek többsége beruházások formájában megvalósult, ezek eredményességéről reális értékelés adható.

A első előcsatlakozási alap (a Magyarország és Lengyelország rendszerváltás utáni megsegítésére létrehozott PHARE) kezdetben szakértői tanácsadásokat finanszírozott, 1994-től viszont már kisebb összegű kísérleti projekteket is támogattak forrásaiból. Ilyenek voltak a magyar-szlovén vasútvonal, az esztergomi Mária Valéria-híd, a 44. sz. főutat az M5-ös autópályával összekötő, Kecskemét belvárosát délről elkerülő főút megépítése. 1997-től a PHARE új orientációjának megfelelően a területfejlesztési intézmények és a központi államigazgatás felkészítése az uniós tagságra lett a cél. A PHARE forrásainak lehívása nehézségekkel, időbeli csúszásokkal valósult meg a túlzott adminisztrációs kötöttségek miatt.

2000-től az előcsatlakozási alapok, az ISPA és a SAPARD biztosítottak pótlólagos forrást a fejlesztések megvalósításához. Az ISPA a Kohéziós Alap fogadásának előkészítését szolgálta közlekedési és környezetvédelmi projektek támogatásával, és Magyarország számára évente 88 millió eurós forrás felhasználását tette lehetővé 2000 és 2004 között, amelyet részben az infrastruktúra fejlesztésében, részben a környezetvédelemben hasznosítottak. A közlekedésben pedig három vasúti (Budapest–Hegyeshalom, Budapest–Cegléd–Lökösháza, Boba–Zalaegerszeg–Zalalövő) és három közúti felújítási projektet finanszírozott, illetve támogatott. A környezetvédelemben regionális hulladéklerakókat és szennyvíztisztítókat létesítettek az alap felhasználásával (Debrecenben és környékén, Győrben, Szegeden és Szolnokon). Ezek megvalósításában a projektek tervezésének és kivitelezésének gyakorlati nehézségei miatt konzulens cégek segítségét vették igénybe.

A SAPARD-program a vidékfejlesztés és részben a mezőgazdaság fejlesztése terén érezhető közösségi támogatást nyújtott a csatlakozás felkészülési időszakában a tíz közép- és kelet-európai országnak. A SAPARD-program célja kettős volt: egyrészt segítség nyújtása a jelölt országoknak a közösségi jogszabályok átvételében, másrészt hozzájárulás egy fenntartható és versenyképes agrárgazdaság kiala-

kítésához, valamint a vidék életképességének növeléséhez. A 2006. december 31-én zárult program 4005 projektet finanszírozott, összesen 58,9 milliárd forint támogatást osztottak ki, amelyből 44,2 milliárd forintot közösségi forrásokból biztosítottak. A finanszírozott beruházások sokszínűek voltak. Mezőgazdasági vállalkozások beruházásainak támogatása (20,3 milliárd forint) keretében gépbeszerzési beruházásokra, állattartási létesítmények, valamint egyéb gazdasági épületek felújítására lehetett pályázni. Emellett mezőgazdasági termékfeldolgozásra (16,7 milliárd forint), szakképzésre, agrár-környezetvédelmi projektekre, falu- és vidékfejlesztési projektekre, a vidéki infrastruktúra fejlesztésére (13,3 milliárd forint), valamint informatikai és kommunikációs rendszerek fejlesztésére lehetett pályázatot benyújtani.

Az EU-támogatások lehívása és elszámolása meglehetősen bonyolult volt, a projektek jelentős hányada időbeli csúszásokkal valósult meg, végső soron azonban eredményesnek bizonyultak. Érzékelhető segítséget nyújtottak a rendszerváltás során felmerült szervezési és privatizációs projektek előkészítéséhez és megvalósításához, a piacainak jelentős részét elvesztő gazdaság működőképességének fenntartásához, majd a társadalmi-gazdasági helyzet viszonylag gyors konszolidációjához.

1. A Nemzeti Fejlesztési Terv (NFT) főbb tartalmi elemei

Az Európai Közösség 1260/1999-es, a strukturális alapokról szóló általános rendelete szerint azoknak a tagállamoknak – köztük Magyarországnak – amelyek az ismertett alapoknak, valamint a felzárkózást segítő támogatásoknak az igénybevételeire jogosultak voltak, a források további felhasználásának feltételeként Nemzeti Fejlesztési Tervet kellett készíteni, amely célokat és fontossági sorrendet fogalmazott meg, a tervet jóváhagyásra az Európai Bizottsághoz kellett benyújtani, és el kellett fogadtatni. Az NFT nemzeti stratégiai dokumentum, amely Magyarország uniós csatlakozásának első három évére (2004–2006) fogalmazott meg iránymutatást és foglalta keretbe a magyar gazdaság fejlesztéséhez az Unióból érkező támogatások felhasználási rendjét. A projektek megvalósításának kifutási ideje 2008 vége, néhány hosszú átfutási projekt esetében 2010.

Jelen tanulmány az NFT végrehajtásának és főbb eredményének tapasztalatait, rövidtávon jelentkező gazdasági hatásait vizsgálja. Az összeállítás során az átlagosnál több figyelmet fordítottunk a Gazdasági és Versenyképességi Operatív Program tapasztalatainak bemutatására.

A Nemzeti Fejlesztési Terv keretében összesen 1 243 milliárd forint értékben van lehetőség beruházási, fejlesztési, szakképzési stb. programok támogatására. Az ösz-

szeg a következő forrásokból tevődött össze: 510 milliárd forintot a Strukturális Alapok forrásaiból, 283 milliárd forintot a Kohéziós Alapból lehívható keretből, 170 milliárd forintot a hazai közösségi támogatásból és 280 milliárd forint magántőke-hozzájárulásból biztosítottak. A Nemzeti Fejlesztési Tervben kijelölt hosszú távú cél az életminőség javítása volt, amely megvalósulásához négy elsődleges fejlesztési célt kapcsoltak:

1. a termelőszektor versenyképességének javítása;
2. a foglalkoztatás növelése és az emberi erőforrások fejlesztése;
3. a jobb infrastruktúra, tisztább környezet biztosítása;
4. a regionális és helyi potenciál erősítése.

Ezeknek a célkitűzéseknek alapján öt operatív program (OP) készült, amelyek a célok gyakorlati megvalósítását szolgálták pályázati kiírásokon, projekteken keresztül, úgymint:

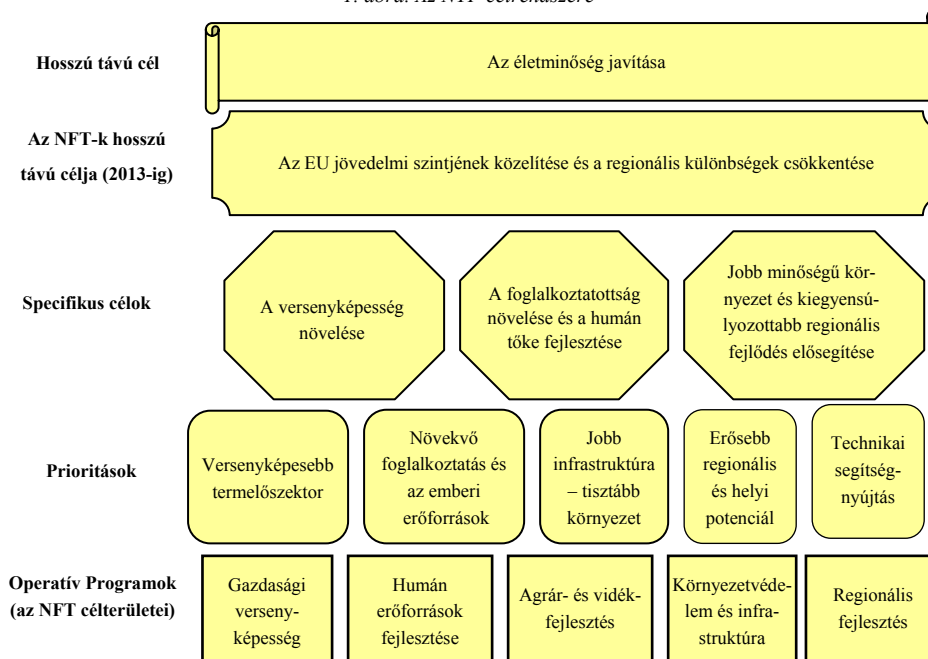
- a Gazdasági Versenyképesség Operatív Program (GVOP),
- a Humánerőforrás-fejlesztés Operatív Program (HEFOP),
- a Környezetvédelmi és Infrastruktúra Operatív Program (KIOP),
- az Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program (AVOP) és
- a Regionális Fejlesztési Operatív Program (ROP).

Ezeket a Községi Támogatási Keretszerződés (KTK) végrehajtását támogató ún. Technikai Segítségnyújtási prioritás egészíti ki. A célok és a korábban említett prioritások elérésére kialakított intézkedés együttes a fejlesztés alapját képező öt operatív programban valósult meg. Az NFT keretében készült és benyújtott pályázatok támogatási összegének folyósítása 2008 első félévében befejeződött. Az éves keretek felhasználásával a támogatások rendelkezésre állásától számított két éven belül kell elszámolni az Uniónak.

Az NFT stratégiájának hosszú távú célja az életminőség javítása, az adott tervezési időszakhoz kapcsolódó elvárása az egy főre jutó GDP EU-átlagához képest mutatózó elmaradás mérséklése.

A célokat alátámasztó és elérésüket lehetővé tevő három specifikus cél: a versenyképesebb gazdaság; a humán erőforrások jobb kihasználása; valamint a jobb minőségű környezet és a kiegyensúlyozottabb regionális fejlődés elősegítése. A specifikus célok megvalósítását az NFT a korábban említett négy fejlesztési prioritáshoz igazodva tervezte elérni. Az elképzelések szerint az egyes fejlesztések egymást kiegészítve, integrált módon, a szinergikus hatásokat is kihasználva erősítik egymást, ahol a várakozások szerint egyrésztől megakadályozható a fejlesztések elaprózódása, másrésztől a támogatandó célterületeken érdemi hatás érhető el.

1. ábra. Az NTF célrendszere



Forrás: Nemzeti Fejlesztési Terv. 2002. 137. old.

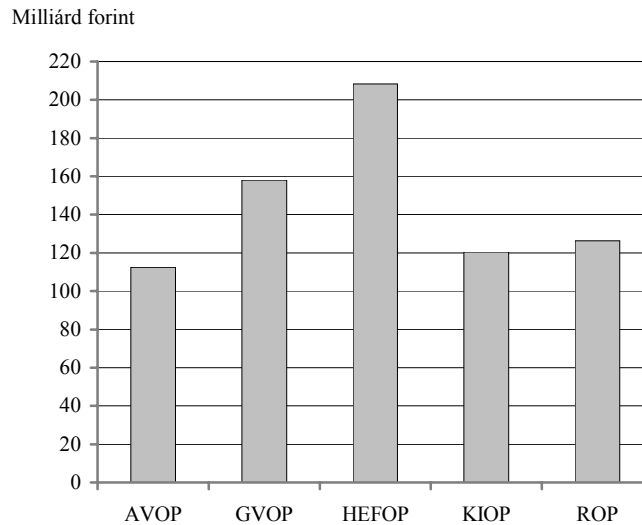
A Nemzeti Fejlesztési Tervben (NFT) meghirdetett, az operatív programokban konkretizált pályázati kiírásra több mint 40 ezer pályaművet nyújtottak be. A visszalépések aránya viszonylag alacsony, részesedésük a teljes pályázati állomány 5-6 százalékára tehető. A pályázók többnyire két okból léptek vissza: egyrészt a pályázati szakaszban végrehajtott önkorrekció miatt, másrészt a szerződéskötési fázisban a különböző szabálytalanságok hiánypótlási igények miatt. Az előbbi esetben a pályázók módosították a beruházások célját, alkalmazkodtak a változó piaci feltételekhez, mások időközben rájöttek, hogy a benyújtott dokumentáció hibás, ezért visszavonták pályázataikat, majd új, aktualizált tervet készítettek és nyújtottak be. A legtöbben a Gazdasági Versenyképesség Operatív Program (GVOP) pályázati körben léptek vissza, főként a döntés-előkészítés és a szerződés aláírása előtti szakaszban. A legkevesebben a Regionális Operatív Programban hajtottak végre korrekciót.

1.1. Az NFT-támogatások szerepe a fejlesztésben

A Nemzeti Fejlesztési Terv 725 milliárd forintnyi összegből létrehozott öt operatív programját olyan logikával alkották meg a stratégiatervezők, hogy azok kiegészít-

sék egymást, kihasználva a kapcsolódó témákból adódó szinergiákat. A programok keretében viszonylag jelentős összegű és arányú fejlesztés valósulhatott meg, ebből a Gazdasági és Versenyképesség Operatív Program 154,6 milliárd forint összegű támogatási kerettel gazdálkodhatott. A gazdaság versenyképességére fordított összeg elérte az operatív programokra felhasznált támogatási keret 22,5 százalékát.

2. ábra. Az NFT forrásainak megoszlása az operatív programok között a hatályos szerződések alapján



Forrás: Nemzeti Fejlesztési Ügynökség (NFÜ), Egységes Monitoring Információs Rendszer (EMIR). 2009. január 19. http://emir.nfu.hu/nd/kozvel/?link=kozv_1_1.inc&ht=1.1%20Operat%EDv%20programok%20-%20elj%E1r%E1srend%20szerinti%20lek%E9rdez%E9s.

Az NFT keretszámai önmagukban keveset árulnak el a támogatások nemzetgazdasági súlyáról, szerepéről. A 2004-től 2006-ig terjedő időszak nemzetgazdasági beruházásainak összértéke a KSH adatai szerint 13 287 milliárd forintot volt. A fejlesztések súlyának érzékeltetésére említést érdemlő információ, hogy az uniós támogatás a kapcsolódó elemekkel a hazai beruházások éves összegének mintegy 8 százalékát teszik ki. Az NFT költségvetésén belül a Gazdasági és Versenyképesség Operatív Program vissza nem térítendő támogatási kerete az adott időszak beruházásainak 1,2 százalékát képezte.

A 2004 és 2006 közötti időszakban a hazai GDP viszonylag mérsékelt ütemben, átlagosan 3,5 százalékkal nőtt. Az aggregált adatokból egzakt módon nem állapítható meg, hogy az NFT milyen mértékben járult hozzá a gazdaság fejlődéséhez, azaz, hogy a vissza nem térítendő támogatások segítségével megvalósított beruházások milyen mértékben járultak hozzá a GDP növekedéséhez. Annyit azonban biztonsággal

kijelenthetünk, hogy az EU-s támogatások GDP-növelő hatása, legalábbis rövid távon, kisebb mint amennyit a beruházásban elfoglalt arány alapján vélelmezni lehet, mivel a támogatások elsődleges célja és tényleges felhasználása az infrastruktúra fejlesztése, valamint a képzés-oktatás korszerűsítése. Ezek mindegyike értelemszerűen hosszú távú befektetés, amelyek megtérülési ideje akár egy-két évtized is lehet.

1.2. A támogatások felhasználása és területi eloszlása

A Nemzeti Fejlesztési Terv nyertes projektjei alapján 2008. áprilisig 725 milliárd forint felhasználásáról kötöttek szerződést és 601 milliárd forint kifizetése történt meg. Az összes támogatás 35,5 százaléka a KKV-k (kis- és középvállalatok) és profitorientált gazdasági szervezetek fejlesztéseikhez kapcsolódik, a fennmaradó 64,5 százalék pedig nonprofit, illetve közintézmények beruházási programjainak forrásait bővíti. A magánjellegű termeléshez vagy annak megújításához kapcsolódó beruházások a Nemzeti Fejlesztési Terv kisebb hányadát teszik ki. Ha a KKV-k 254,4 milliárd forintos beruházásait három év átlagában értékeljük, akkor éves szinten 85 milliárd forint beruházási összeget kapunk, ami az előző három éves beruházás átlagának (4 621 milliárd forint) 1,84 százalékát teszi ki. E források több mint egyharmada a mezőgazdasági termelés korszerűsítését, fejlesztését támogatta.

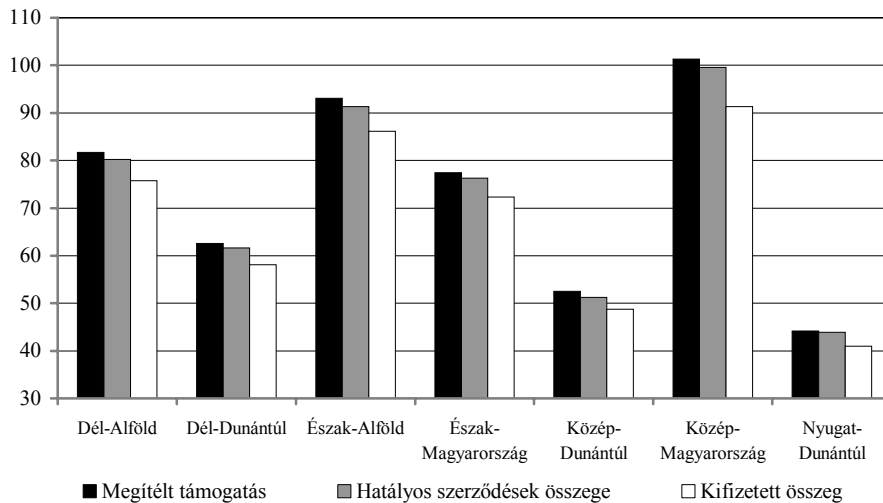
A támogatások felhasználása (abszorpció) terén hazánk az Európai Unióban a harmadik helyen áll, a tíz csatlakozó ország rangsorában azonban az első helyet foglalja el. 2007 végéig a Nemzeti Fejlesztési Terv pénzügyi keretének 87 százalékát hatályos szerződéssel lekötöttük, így 2008 közepéig szinte a teljes keret felhasználása megvalósulhatott. A források területi eloszlása követte a már kialakult gazdasági arányokat, fejlettségi viszonyokat, így a programok regionális felzárkóztatási célja alig érvényesült. A vállalkozások pályázási kedve nem mutat érdemi regionális különbségeket, a beérkezett pályázatok száma a legtöbb programnál a vállalkozások számának regionális megoszlását követi. Így a győztes pályázatok régiós aránya és az összes megítélt projekttámogatás is a hagyományos gazdasági struktúrát tükrözi, szemben az elmaradott térségek felzárkóztatásának igényével. Ez utóbbiaknál főként az infrastrukturális fejlesztések domináltak.

A GVOP keretében a pályázatok 19,9 százalékát a közép-magyarországi régió nyerte el. Az egy vállalatra jutó támogatás a Közép-Magyarország régióban a legkisebb (15,5 millió forint), a pályázó vállalkozások száma viszont jelentős.

A beruházási célú pályázatokra vonatkozó, területileg differenciált támogatási szándék érdemben nem befolyásolta a pályázati források területileg koncentrált eloszlását, az elmaradottabb régiók felzárkóztatását az NFT-programok csak szerény mértékben segítették. A győztes pályázatok aránya és az összes megítélt projekttámogatás a cégek földrajzi eloszlásának arányait mutatja (a közép-magyarországi ré-

gió kiugró vállalati számával a támogatási pénzek 37,6 százalékát kapta). A területileg differenciált támogatási törekvés nem tudta érdemben befolyásolni a források földrajzilag koncentráltabb eloszlását, az elmaradottabb régiók kiemelt fejlesztését. A kevésbé fejlett területeken működő vállalkozások abszorpciós képessége jelentősen elmarad az átlagtól. A fejlettebb területeken nagyobb számban bejegyzett vállalkozások nagyobb számban és arányban nyújtottak be pályázatokat és nyertek el támogatást, mint a kedvezőtlen adottságú térségekben.

3. ábra. Az NFT támogatásainak regionális megoszlása, 2004–2008
(milliárd forint)



Forrás: Nemzeti Fejlesztési Ügynökség (NFÜ), Egységes Monitoring Információs Rendszer (EMIR). 2009. január 19. http://emir.nfu.hu/nd/kozvel/?link=kozv_2_1.inc&ht=2.1%20Region%E1lis%20feloszt%E1s%20%E9s%20operat%EDv%20programok%20szerinti%20lek%E9rdez%E9s.%20Kategoriz%E1l%E1s:%20p%E1ly%E1z%F3%20sz%E9khely%20c%EDme%20alapi%E1n

A gazdaságilag kevésbé fejlett térségek a kedvezmények ellenére az átlagtól elmaradó forráslehívása azzal magyarázható, hogy e területeken nemcsak a vállalkozások száma alacsony, hanem gazdaságilag is kevésbé erősek, tőkeellátottságban nem érik el a fejlett régiókban működő vállalkozásokat. A források regionális elosztásánál az operatív programok között különbségek vannak. Az AVOP-források legnagyobb nyertesei a közepes nagyságú alföldi városok (Hajdúnánás, Hajdúböszörmény, Kiskőrös, Hódmezővásárhely), míg a GVOP keretében egyértelmű Budapest és a nagyobb városok túlsúlya.

A GVOP keretében nagyszámú, viszonylag kis összegű projektekkal vesznek részt egyetemek. Az elektronikus kormányzat kiépítésébe belevágó önkormányzatok aktivitása is nagy, de a GVOP győztes pályázataiban jellemzően a hazai szolgál-

tató szektorban érdekelt vállalkozások a meghatározók. Feltűnően gyenge a GVOP-projektek és a korábban divatszzerűen létrehozott több mint 220 ipari park kapcsolata. A KIOP és a ROP esetében is igaz, hogy regionális megoszlásban az alföldi régiókban és Észak-Magyarország területén valósul meg a legtöbb fejlesztés.

A program forrásainak elosztásakor nem volt szempont a strukturális illeszkedés, a pályázati források elosztása „horizontális” volt. A gyakorlatban azonban nem valósultak meg az elvek, a pályázatok sűrűsödési pontjai követték a nemzetgazdaság ágazati súlypontjait. Egyéb tényezők mellett ez vélhetően azzal is magyarázható, hogy a rendszerváltást követő strukturális átalakulás még nem zárult le, ami tőkehiány formájában szinte minden ágazat kis- és középvállalatát érinti. A pályázati források korlátozott összegéből adódóan, a megfelelő, mérhető gazdasági hatás elérése érdekében, a támogatni kívánt ágazatok körét célszerű lett volna szűkíteni. Ennek hiányában a támogatások ágazatilag elaprózódtak. A számszerűleg is kimutatható makrogazdasági hatás lényegében csak a kutatás-fejlesztési projekteknél jelentkezik, más területeken a támogatások hatása összemosódik az egyéb tényezők eltérő irányú és intenzitású eredményével.

Jelen vizsgálat keretében nem foglalkoztunk kiemelten az ipari parkok, inkubátorházak, logisztikai központok helyzetével és fejlődésével. Más irányú kutatások alapján azonban valószínűsíthető, hogy a GVOP-források szerepe érezhető volt a gazdasági formációk fejlődésében. A stratégia a KKV-kra kiemelt figyelmet fordított. Ezzel a lehetőséggel a középvállalatok jól tudtak élni. A kisvállalkozások abszorpciós képessége viszont gyenge, a hasznosítható új kutatási-fejlesztési eredmények hiánya miatt csak a hagyományosan kialakult profilban tudtak pályázni, amennyiben termékeikre, szolgáltatásaikra elégséges piaci kereslet mutatkozott.

2. A fejlesztések makrogazdasági hatása

A Nemzeti Fejlesztési Terv makroszintű hatásainak értékelése számos szempontból nehézségekbe ütközik. Az input indikátorok, az abszorpciós képesség, a regionális eloszlás elfogadható megbízhatóság mellett mérhetők és minősíthetők, de az output oldali értékelés, a kitűzött prioritások teljesülése egyrészt csak lényeges időbeli késéssel valósítható meg, másrészt a gazdasági növekedés eredményességét számos külső és belső tényező együttesen formálja. Ezek hatásának elkülönítése matematikai eszközökkel talán közelíthető, azonban az ilyen jellegű számítások megbízhatósága kétes (például a kölcsönös korreláció miatt). Rendkívüli helyzetekben pedig az elkerülhetetlen egyedi intézkedések hatása többszöröse lehet az egy-két százaléknyi forrásnövekmény befolyásának.

A Fejlesztési Tervhez kapcsolt társadalmi-gazdasági eredmények makrogazdasági értékelése más szempontból is bizonytalanságokat hordoz. A három év mind tervezési, mind fejlesztési szempontból igen rövid időszak, a fejlesztési hatások jelentős része később, a létesítmények működése során, várhatóan 2009–2010 után fog jelentkezni. A nemzetgazdasági mutatók alakulásában a fejlesztési programok mellett számos egyéb, jelen tanulmányban nem vizsgált folyamatok is érzékelhető szerepet játszanak. Gondolunk itt az egyensúlyjavító intézkedések keresletmérés-kló hatására. Részben ennek tulajdonítható, hogy a pótlólagos források ellenére a nemzetgazdaság beruházási hányada összességében alacsony volt, a gazdaság növekedési üteme lassult, az infrastrukturális ellátottság viszont javult. Az NFT-forrásokból a gazdaságba áramló támogatások mérsékeltek ugyan a költségvetési kiigazítási intézkedésekből adódó fejlesztési megtorpanást, főként a kis- és középvállalatok körében hatottak kedvezően, a megszorító intézkedések ellensúlyozására azonban súlyuknál fogva nem voltak elégségesek.

Más közelítésben mégis lehet némi eredményre következtetni. Ha a versenyképességet makroszinten output indikátorként kezeljük, akkor megállapítható, hogy hazánk besorolása a Világbank Doing Business ranglistáján folyamatosan javult az elmúlt években, a 2007-es adatok alapján világviszonylatban a 45. helyen álltunk, 2005-ben a 60. helyet foglaltuk el. Ez utóbbi pozíció nyilvánvalóan csak részben köthető a fejlesztési tervhez, de a vállalati versenyképességet az üzleti környezet alakulásával együtt értékelve az eredmények kedvezők. A termelő szektor versenyképessége értékelhető a hazai export ágazati megoszlása szerint is. Az utóbbi években Magyarország exportszerkezetében folyamatosan magas a high-tech termékek aránya. 2006-ban regionálisan még mindig hazánk kivételében volt a legmagasabb a high-tech termékek részesedése. A többi visegrádi ország exportjában viszont a hozzáadottérték növekedett gyorsabban, a hazai termelőszektor versenyképességének javulása a külkereskedelmi termékszerkezet alapján nem mutat lényeges eltérést, mindössze a fejlesztési források felhasználása történt más struktúrában.

A foglalkoztatás és az emberi erőforrás a fejlesztések leghosszabban érvényesülő célja. Az emberi erőforrás fejlesztését célzó oktatási-szakképzési programok 2010 és 2012-ig kitolódhatnak, és csak ezt követően lehet számolni a munkaerőpiacra gyakorolt hatásokkal. Nem váratlan tehát, hogy a 2007. évi foglalkoztatási adatok a korábbi évekhez képest enyhe csökkenést jeleznek, jórészt a költségvetést kiigazító hatások eredményeként. A vállalkozások a mérséklődő keresleti igényeket a termelékenység növelésével oldják meg.

A „jobb infrastruktúra és környezet” cél a Kohéziós Alap beruházásaihoz köthető. A Kohéziós Alap 2004 és 2006 közötti forrásainak abszorpciós értékelése sokkal negatívabb képet mutat, mint a Strukturális Alapok példája, az új tagokhoz mérve is a lista második felében szerepel Magyarország. A nagy környezetvédelmi és közlekedési infrastrukturális projektek esetében 2007 végéig 47 százalékos volt a felhaszná-

lási arány, és az uniós források felhasználására 2010 végéig van lehetőség. A nem kielégítő abszorpciós képesség mögött területi, tervezési, gyakorlati-szervezési problémák és a társfinanszírozás költségvetési nehézségei húzódnak meg.

Az NFT projektjeinek nemzetgazdasági szintű hatása azért is tűnik alacsonynak, mert a fejlesztésekhez nyújtott támogatások nem összpontosultak néhány kiemelt területre, túl sok fejlesztési prioritást határoztak meg, ezek teljesítésének és eredményességének nyomon követése nehézkes. A rendelkezésre álló meglehetősen alacsony keretösszeg oly mértékben elaprózódott, hogy a felhasználás makrogazdasági hatása alig mérhető. A polarizált elosztás miatt egyetlen iparág sem mutatott a vártnál dinamikusabb fejlődést. A fejlesztési támogatások alacsony koncentrációja egyébként a többi kiemelt fejlesztési programra is jellemző volt. Az elmúlt években azok az ágazatok, gyártási kultúrák értek el kiugróan gyors fejlődést, amelyeknél a külföldi működő tőke beáramlása intenzív volt.

A gazdasági hatások mérésénél előre kell bocsátanunk, hogy a hároméves periódus hatékonysági szempontból igen rövid, a projektek jelentős részének megvalósulásáról, elért és várható hozamáról nincs elég információ, a nemzetgazdasági hatások nagy része még nem jelentkezhetsz, ráadásul a nemzetgazdasági mutatók alakulásában egyéb folyamatok a szokásosnál nagyobb szerepet játszanak. Ez utóbbi ténnyel magyarázható, hogy az adott időszakban a reálbérek növekedése lassult, 2007-ben csökkent, az NFT révén a gazdaságba áramló támogatások nem voltak képesek ellensúlyozni azokat a hatásokat, amelyek a gazdaság fejlődését mérsékeltek. Elfogadható aránynak tekinthető, hogy az állam a GVOP-projektjeibe az elszámolható költségeik legfeljebb 50 százalékáig szállt be a fejlesztésekbe, és a támogatások maximális összegei is a megfelelően voltak megállapítva. Mint korábban utaltunk rá, az abszorpciós cél maximálisan teljesült, a megítélt támogatásokkal biztosították a rendelkezésre álló teljes keretösszeg lehívását.

A befektetési célú, jórészt GVOP-projekteknel regionálisan differenciált támogatási intenzitás nem mutatható ki, az egyes régiókban bejegyzett vállalkozások számával arányosan érkeztek be javaslatok. A fejlesztési források eloszlása többnyire követte a korábban kialakult gazdasági arányokat. A magasabb vagy alacsonyabb támogatási intenzitás nem befolyásolta a pályázási kedvet, amely az egész országban élénk volt. A fejlettebb területeken nagyobb számban bejegyzett vállalkozások ugyanolyan arányban nyújtottak be pályázatokat és nyertek el pályázati pénzeket, mint a gazdaságilag kevésbé fejlettek. A támogatási intenzitás különbségeit figyelmen kívül hagyó egyenletes pályázási kedv oka, hogy vissza nem térítendő támogatásról van szó, amely bármennyi legyen is, a vállalkozások számára „talált pénz”. Igénybevétele tehát fejlettségtől és területi elhelyezkedéstől függetlenül mindenki számára vonzó.

Számszerűsítve az eredményeket kitűnik, hogy a budapesti és Budapest körüli székhellyel rendelkező vállalkozások fajlagos támogatási összege volt a legalacso-

nyabb, mégis, a működő vállalkozások számával arányosan, ebbe az egyébként is fejlett régióba került a támogatások ötöde. A hátrányos helyzetű kistérségek a támogatások mindössze 35 százalékát nyerték el, nem utolsósorban azért, mert e térségekben a pályázóképes vállalkozások száma alacsony, gazdasági ereje szerény. A pályázati források korlátosságából adódóan, a megfelelően mérhető gazdasági hatás elérése érdekében, a támogatni kívánt ágazati kört a jövőben indokolt szűkíteni.

Az NFT és részprogramjainak intézkedései összességükben eredményesen szolgálták a stratégiában kitűzött célok elérését. Az NFT egészére és az egyes programokra, prioritásokra is igaz, hogy a rendelkezésre álló uniós források döntő hányadát lehívták.

A helyzet jobb megismerése érdekében a továbbiakban indokoltnak látszik a meghatározó projektek mélyinterjú vizsgálatát. A tapasztalatok utólagos értékelése alapján valószínűsíthető, hogy a kedvezményeket az elmaradott térségekben megvalósuló pályázatokra célszerű fordítani, függetlenül a pályázó földrajzi elhelyezkedésétől. Strukturális szempontból kevesebb, jobban összpontosított pályázati mód eredményesebben szolgálhatja néhány kiemelt húzóágazat fejlődését. A Nemzeti Fejlesztési Terv tapasztalatai és eredményei jó alapot nyújtanak ahhoz, hogy a korábbiaknál lényegesen nagyobb lehetőségeket nyújtó Új Magyarország Fejlesztési Terv támogatási forrásait az eddiginél lényegesen hatékonyabban és koncentráltabban hasznosítsuk.

3. Európai tapasztalatok az NFT-források felhasználásában

Mint korábban utaltunk rá, az EK gyakorlatában azok a tagállamok, amelyek belépésükkor valamely felzárkózást támogató alap igénybevételére jogosultak, részesei az NFT-programnak is. Közülük, részletesebben összehasonlítva a magyar gyakorlattal, az Német Szövetségi Köztársaság (NSZK) és Írország tapasztalát mutatjuk be. A vizsgált három ország gazdaságfejlesztési koncepciója alapjaiban különbözik, ezért indokolt a lehetséges változatok rövid áttekintése és összevetése.

A nemzeti fejlesztéspolitika egyik alapkérdése, hogy a rendelkezésre álló forrásokat elsősorban a regionális felzárkózás gyorsítására fordítsuk-e, vagy a makroszintű előrelépést támogassuk, ágazati, területi stb. prioritás biztosítása nélkül? A hazai fejlesztéspolitikai stratégiában nem rajzolódott ki egyértelműen, hogy a fejlesztési forrásokat hatékonysági elv alapján terveztük-e szétosztani, vagy az elmaradottabb területek felzárkóztatása élvezett-e előnyt. Tapasztalataink szerint a magyar NFT a két célt egyenrangú prioritásként, párhuzamosan kezelte. Az EU keretében meghirdetett irányelvek szerint a rendelkezésre bocsátott forrásokkal az ország gazdaságát, tevé-

kenységének hatékonyságát az uniós átlag 70 százalékára kellene mielőbb felhozni, miközben az országon belüli, régiók közötti különbségeket is csökkenteni kell. A Nemzeti Fejlesztési Terv a legfőbb makrogazdasági célszámokat az egy főre jutó GDP-ben országosan adta meg, ennek alapján valószínűsíthető, hogy a makrogazdasági felzárkózás súlyponti célja a tervnek. Az előzetes adatok szerint, az NFT általános célja alapján, 2008-ra az egy főre jutó GDP EU-átlagának 70 százalékára kellene eljutnunk, miközben az elmaradottabb régiók felzárkóztatását is biztosítjuk (specifikus célok). Érdekes kérdés, hogy ezek a célok párhuzamosan megvalósulhatnak-e? Európa újkori történelmében van-e példa arra, hogy ezek a célok egyidejűleg teljesültek?

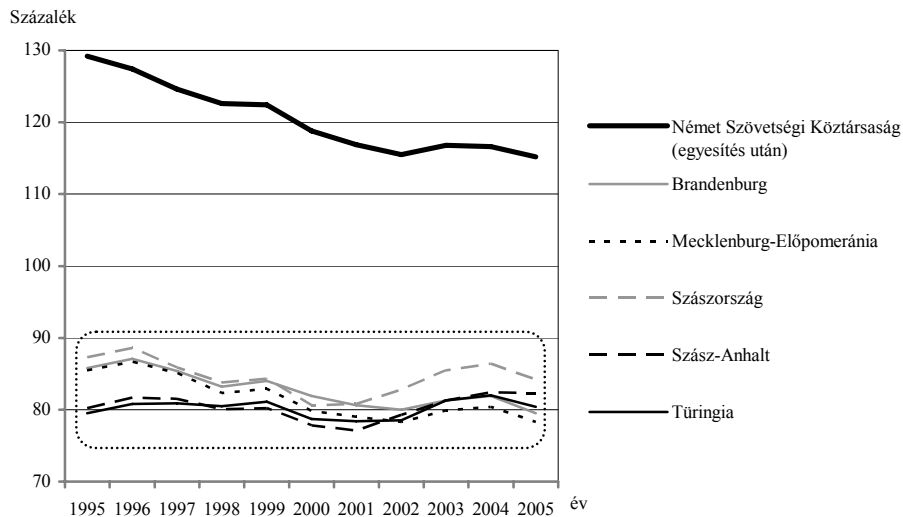
Az NFT legfőbb és legáltalánosabban megfogalmazott célja az életminőség javítása (hosszú távú cél). Módszertanilag megkérdőjelezhető gyakorlat, hogy a tervezők ezt leszűkítve, az egy főre jutó GDP-ben megadott értékek alapján értelmezték (általános cél). Vitathatatlan, hogy a jobb életminőséghez szükséges tényező a fejlett gazdaság és a gyors növekedés, az egy főre jutó magas jövedelem. Történelmi példák mutatják, hogy a globális felzárkózás jelentős regionális szakadékképzéssel járhat (Írország), a regionális felzárkóztatásnak pedig makroszinten tartósan lassító hatása lehet (Németország). E két állítás nem magától értetődő, de a forráselosztás kapcsán a fontossági sorrendben érvényesülnie kell egy ilyen jellegű választásnak. A kérdés több tényező alapján vizsgálható. A gazdasági teljesítmény azokban a régiókban összpontosul, amelyekben nagyobb a termelési potenciál. A hazai gazdaság regionális elemzése alapján egyértelmű, hogy az endogén növekedésméletek minden tényezője a fővárosban koncentrálódik, ezen érdeemben az NFT sem tud változtatni. A tőketényező a bankok koncentrációja miatt alapvetően a fővárosban van jelen. A szakképzett munkaerő szintén a központi régióknak kedvez az egyetemeken regionális megoszlása és a multinacionális vállalatok térbeli elhelyezkedése miatt. Ha az új növekedésméletek (*Crafts* [1996]) egyéb tényezőit vizsgáljuk, például az innovációt vagy a kutatás-fejlesztést, akkor is a központi régió vezető szerepe a jellemző. *Varga* [2004] vizsgálta a regionális innovációs politika külföldi tapasztalatait és magyar lehetőségeit. Fő következtetése, hogy az innováció regionálisan koncentráltan valósul meg (Szilícium-völgy, 128-as út Boston környékén, Cambridge), hatékonysága klaszterek képződésével javul. *Varga* [2005] hazai növekedési hatással foglalkozó tanulmánya szerint a K+F-kiadások megyék közötti egyenletes eloszlása esetén a GDP-növekedési ráta alig növekedne, míg a K+F-kiadások koncentrációja a budapesti agglomerációban érzékelhető mértékben növelné a bruttó nemzeti terméket.

A kilencvenes években az újraegyesített Német Szövetségi Köztársaságban jelentős regionális különbségek alakultak ki a keleti tartományok fejletlensége miatt. A fejlettségi differencia csökkentésére a nyugati tartományok jövedelemtöbbletének részleges átcsoportosításával (többszöri adónövelések) felzárkóztatási programot indítottak. Hosszas tárgyalások után 1993 márciusában megszületett a szolidaritási

megállapodás (Solidarpakt), amely módosította a tartományok közti finanszírozási arányokat. A Solidarpakt I. 1995-ben lépett hatályba, ennek értelmében 7,5 százalékos szolidaritási pótlékot kell fizetnie minden olyan polgárnak, akinek a jövedelme meghaladja a havi 2000 márkát (Kőrösi [1997]). A Solidarpakt I. 2004-ig működött, ezen időszakban a keletnémet tartományok fejlesztésére mintegy 140 milliárd eurót fordítottak. A szóban forgó fejlesztési terv kapcsán a teljes összeg több mint 13 százalékát, 18 milliárd eurót tett ki a magánberuházások aránya. A felzárkóztatási program nagy arányban finanszírozott szociális és közszolgáltatási kiadásokat is (nyugdíjak, közszféra-szolgáltatások, közigazgatás, szociális juttatások, munkanélküliségéelyek). Mindezek a juttatások az NSZK évi összterméknek több mint 4 százalékát tették ki, így a kilencvenes években a nyugati tartományok gazdasága jelentős beruházási potenciáltól esett el. A keleti tartományoknak juttatott pénzügyi transferek a nyugati tartományok gazdaságát évről évre gyengítették (Musto [2005]).

2004-től a Solidarpakt II. program finanszírozza a felzárkóztatást. A második fejlesztési program a tervek szerint 2019-ig fog működni, összesen 156,5 milliárd euró fejlesztési és támogatási forrással. A teljes összeg 67 százalékát az új tartományok támogatására kívánják fordítani. Az erőteljes „regionalitás” miatt előre lefektették, hogy a rászoruló tartományok hány százalékban részesülnek az alapból. Szászország kapja a legnagyobb arányú támogatást, az összérték 26,1 százalékát, Berlin 19 százalékot, 15,7 százalékot juttatnak Sachsen-Anhaltba és Mecklenburg-Vorpommernbe, Thüringia és Brandenburg tartomány 14,3 százaléknyi támogatást használhat fel.

4. ábra. A kelet-német tartományok egy főre jutó jövedelmének alakulása 1995 és 2005 között (EU=100)



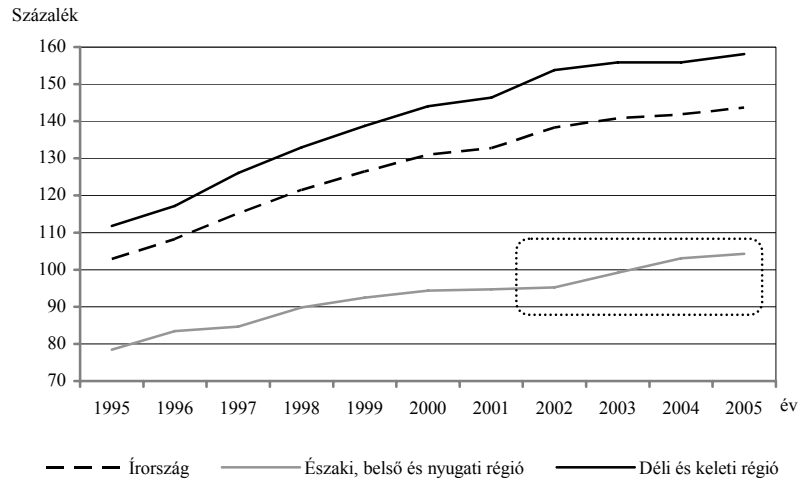
Forrás: Eurostat. General and regional statistics. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=0,1136162,0_45572076&_dad=portal&_schema=PORTAL

A rendelkezésre álló statisztikai adatok és elemzések azt mutatják, hogy a Solidarpakt I. nem javította a keleti tartományok jövedelmi helyzetét és eredményeit. A nagy pénzügyi erőfeszítések ellenére nem járult hozzá a gazdaság fejlettségi különbségeinek csökkentéséhez. Ugyanakkor a fejlett nyugati régiók 1995 után folyamatosan vesztek előnyükből és közelítettek az EU egy főre jutó jövedelmi átlagához. A német tapasztalat félidőben megfogalmazható következtetése, hogy a felzárkózási program a jelentős támogatási összegek ellenére érdemi jövedelemátrendezést ez alatt a 11 év alatt nem eredményezett, annak ellenére sem, hogy a keleti tartományok támogatása 250 forint/eurós árfolyamon számítva évi 3 182 milliárd forintot összeget igényelt (http://www.bundesregierung.de/nm_774/Content/DE/Artikel/2001_2006/2005/11/2005-11-21-mittel-fuer-den-solidarpakt-ii-sind-sicher.html), ami a teljes magyar NFT két és félszerese.

Írország Nemzeti Fejlesztési Tervét 1993 októberében mutatták be az Európai Bizottságnak. Az 1994 és 1999 közötti időszakra vonatkozó terv alapvető célja a gazdasági potenciál és a kibocsátás hosszú távú növelése, tartós munkahelyek teremtése, a tartós munkanélküliséggel küszködő területek és emberek visszairányítása a gazdaság vérkeringésébe. A regionális különbség és a város-vidék viszony kezelése helyett a fő cél Írország makroszintű gazdasági teljesítményének javítása és felzárkóztatása volt a Közösség egy főre jutó jövedelmi átlagához (*Fábián–Forman* [2009]). Az ír fejlesztéspolitika filozófiája és prioritásrendszere a német gyakorlat szöges ellentéte.

A fejlesztési tervben a struktúrapolitika és a határozott gazdaságfejlesztési szándék erőteljesen kirajzolódott, ahol nem regionális, hanem szektorális operatív programokat dolgoztak ki. A gazdaságélénkítést a hosszú távú növekedés szempontjából fontos szektorok, a születő iparágak támogatásával, a hazai beruházások, a kutatás-fejlesztés, valamint az élelmiszeripar fejlesztésével igyekeztek elérni. A versenyképesség érdekében növelték az infrastrukturális beruházásokat a telekommunikáció, postai szolgáltatások, környezetvédelem, közlekedés és szállítmányozás területén. A munkaerő képzettségi színvonalának emelése, a foglalkoztatás növelése érdekében erősítették a szakképzést, képzési és átképzési tanfolyamokat indítottak munkanélküliek és szakképesítés nélküli, halmozottan hátrányos helyzetűek számára. Az emberi erőforrások fejlesztésére fordították kiadásaiknak 35,7 százalékát. A termelő szféra fejlesztésére szánták a források 26,5 százalékát, ám ez nagyobb arányban a vállalati szféra hozzájárulásából állt. Ide koncentrálták a Nemzeti Fejlesztési Tervben figyelembe vett magánberuházások. A gazdasági infrastruktúra fejlesztésére fordították a kiadások 24,5 százalékát, és vidékfejlesztésre mindössze a kiadások 4 százalékát költötték. A kutatás-fejlesztési ráfordításokat GDP-arányosan, 0,5 százalékponttal növelték, ami 0,2 százalékpontos üzleti és 0,3 százalékpontos állami ráfordítás növelést jelentett. Az uniós források mértéke összességében 54,1 százalék volt, ír költségvetésből finanszírozták a fejlesztések 22,5 százalékát, míg a vállalati szféra hozzájárulása 23,4 százalék volt (*Fábián–Forman* [2009]).

5. ábra. Írország és az ír régiók egy főre jutó jövedelmének alakulása 1995 és 2005 között (EU=100)



Forrás: Eurostat. General and regional statistics. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=0,1136162,0_45572076&_dad=portal&_schema=PORTAL

Mivel a gazdaságfejlesztésben fontos szerepet szántak a külföldi beruházásoknak, a nagy multinacionális társaságok megjelenése, majd a gyorsan kibontakozó fejlesztések és az uniós források megoldották a kis- és középvállalatok tőkehiányának problémáját. A fejlesztési terv fontos célja volt a szakképzés, így a kibocsátás szempontjából másik lényeges tényező, a képzett munkaerő növelésében is segített a program. Az első programozási időszakban 500 ezer ír munkavállaló vett részt különböző szintű tanfolyamokon, továbbképzésen. Végül a kutatás-fejlesztési kiadások támogatása és érdemi növelése a növekedési elméletek utolsó faktorán is képes volt javítani. A 2000 és 2006 közötti időszakban Írország Fejlesztési Terve részben folytatta, részben kiegészítette a korábbi programok gyakorlatát. 2000 után a „regionalizmus” erőteljesebben érvényesült, elsődleges célja viszont továbbra is a makrogazdasági hatékonyság megőrzése, a növekedés fenntarthatóságának erősítése volt. A célok között a szociális integráció és a hátrányos helyzetű régiók gazdasági támogatása is megjelent. A két fejlesztési terv eredményei igazolták a gazdaságpolitika helyességét. 2002-ig a fejlettebb régió gyorsabb fejlődése volt jellemző, míg 2002 után a kevésbé fejlett régiók felzárkózása gyorsult fel. A második szakaszban az ír gazdaság növekedése némileg lassult, ez azonban nem feltétlenül írható a megváltozott gazdaságpolitika számlájára.

A többi kohéziós ország (Portugália, Spanyolország, Görögország) példája is erősíti az előbbi kettősséget. Ahol az ország döntéshozói a hátrányos helyzetű régiók fejlesztése mellett kötelezték el magukat, ott a legfejlettebb, általában központi régiók rendre lassuló növekedési rátákat értek el. A hátrányos helyzetű területek

felzárkóztatása azonban érdemben sehol sem valósult meg, mindenütt kisebb-nagyobb részeredmények születtek. A feladat társadalmi-gazdasági szempontból egyaránt bonyolult, megoldása emberöltőkben mérhető. Az európai tapasztalatok alapján az szűrhető le, hogy gazdaság egészének növekedése szempontjából a szektorális fejlesztés a központi és a fejlettebb régiók támogatása általában nemzetgazdasági szinten eredményes, a felzárkózás további szakaszában azonban a társadalmi-gazdasági szempontból hátrányos helyzetű régiók támogatása nem kerülhető el.

4. A hazai Nemzeti Fejlesztési Terv értékelése

Az uniós források kedvező lehetőségeket nyújtottak a magyar gazdasági fejlesztéséhez, infrastrukturális elmaradásunk mérsékléséhez és a környezetvédelemhez. A Nemzeti Fejlesztési Terv nyertes pályázatainak kiértékelése kapcsán elgondolkodtató megállapításokra juthatunk.¹ A kis- és középvállalkozások fejlesztéséhez több intézkedés is hozzájárult, de összességében szerényebb mértékben, mint a hazai forrásokból finanszírozott önkormányzati és közintézményi projektek esetében. A gazdaságnövekedési hatás a nagyvállalati projektek megvalósításához erősebben köthető, a termelékenység közép- és hosszú távú fejlesztéséhez a magánberuházások meghatározó arányban járultak hozzá. Magyarországon GVOP-n belül a legnagyobb összeget (90,2 milliárd forintot) a KKV-k fejlesztésére fordították, ennek teljesítményfokozó hatását azonban nehéz ellenőrizni. A vállalatok többsége a pályázatok elnyerését követően valósítja meg a projekteket és ez a Strukturális Alapok szabályozása szerint (az $n+2$ éves szabály alapján) még nem zárult le, a projektek kivitelezése a 2008. év végéig tart. A projektek sok esetben nem fizikai beruházásokat jelentenek, hanem oktatási, kutatás-fejlesztési, innovációt generáló befektetéseket, ezek hatása számszerűleg alig mérhető.

A KIOP környezetvédelmi és infrastrukturális beruházásai során főként önkormányzati, néhány esetben állami projekteket valósít meg. Az operatív program támogatásai túlnyomóan a fizikai infrastruktúrát fejlesztik (ebből 71,2 milliárd forint, úthálózat fejlesztésére, 47,8 milliárd forint pedig környezetvédelmi fejlesztésekre).

A HEFOP a legtöbb támogatást felhasználó operatív program, melyet a humán-erőforrás fejlesztésére és a hátrányos helyzetűek megsegítésére hoztak létre, 200,4 milliárd forintos támogatásban részesült. A legnagyobb támogatási összeget felölelő

¹ Az operatív programok kiértékelését az EMIR-rendszer adatai és a pályázati kiírások alapján készítettük.

operatív program hatályos szerződése alapján a projektek kedvezményezettje mindössze 7,5 százalékban volt magán vállalkozás.

Az AVOP elsősorban a hazai mezőgazdasági termelést kívánta modernizálni és a hazai gazdaságok műszaki szintjét, valamint a gazdák szakképzettségét javítani. Az AVOP a mezőgazdasági vállalkozásokat 87,7 milliárd forinttal támogatta, majdnem akkora összeggel mint a GVOP a termelő-szolgáltató szektort.

A ROP, a nyertes pályázatok alapján, a fizikai infrastruktúrában mérhető regionális különbségeket igyekszik csökkenteni. A beruházások döntő részben a közzsféra projektjeihez kapcsolódnak.

1. táblázat

*Az operatív programok fejlesztéseinek csoportosítása a felhasználás jellege szerint
(millió forint)*

Fejlesztési irány	ROP	AVOP	GVOP	HEFOP	KIOP
Fizikai infrastruktúra fejlesztése	91 440	19 584	12 387	25 122	71 212
Humán infrastruktúra fejlesztése	12 184	1 211	2 565	154 269	0
KKV-k fejlesztése	8 399	87 651	90 237	0	0
K+F és innováció támogatása	0	0	37 741	0	0
Környezetvédelemi fejlesztések	0	0	0	0	47 778
Technikai segítségnyújtás	7 246	2 674	6 426	12 570	3 743
Egyéb	6 725	1 647	10 179	8 464	0
<i>Összesen</i>	<i>125 994</i>	<i>112 767</i>	<i>159 534</i>	<i>200 425</i>	<i>122 733</i>
Ebből:					
vállalati pályázatok	8 399	88 862	130 542	14 930	0
közintézmények pályázatai	117 595	23 905	28 992	185 495	122 733

Forrás: Nemzeti Fejlesztési Ügynökség (NFÜ), Egységes Monitoring Információs Rendszer (EMIR), Ecostat számítás 2008. augusztus 8.

A Nemzeti Fejlesztési Terv nyertes projektjei alapján 2008 augusztusáig 718,4 milliárd forint felhasználásáról döntöttek. Az összes támogatás 33,3 százaléka a KKV-k és a profitorientált gazdasági szervezetek fejlesztéseire kapcsolódik, a fennmaradó 66,7 százalék pedig nonprofit, illetve közintézmények beruházásaihoz, programjaihoz kötődik. Így a magánszféra gazdasági tevékenységéhez vagy annak megújításához vezető beruházások a Nemzeti Fejlesztési Terv kisebb hányadát teszik ki. Ha a KKV-k 186,3 milliárd forintos beruházásait három év átlagában értékeljük, akkor éves szinten 62,1 milliárd forint termelési beruházást kapunk, ami az előző három év beruházási átlagának (4 621 milliárd forint) mindössze az 1,344 százalékát teszi ki. Ez a két százaléknál kisebb beruházási forrás a nemzetgazdaság növekedésé-

re mérsékelt hatást gyakorolt, mivel éves szinten a termelési beruházások igen alacsony részét képezik. E beruházási forrás több mint 33 százaléka a mezőgazdasági szektor fejlesztéseit támogatja. A Nemzeti Fejlesztési Terv összes támogatása az éves beruházások 5,2 százalékát adták ki (a megítélt nyertes pályázatok és a technikai segítségnyújtás jelentős része – mint említettük – nem tartozik a klasszikus beruházások közé), ugyanakkor a projektek végösszege csak becsülhető, hiszen a támogatási intenzitás pályázatonként és regionálisan is változik.

2. táblázat

*Az NFT-támogatások felhasználása fejlesztési irányok szerint
(millió forint)*

Fejlesztési irány	NFT-támogatás
Fizikai infrastruktúra fejlesztése	219 746
Humán infrastruktúra fejlesztése	170 230
KKV-k fejlesztése	186 287
K+F és innováció támogatása	37 739
Környezetvédelemi fejlesztések	47 777
Technikai segítségnyújtás	32 660
Egyéb	27 015
<i>Összesen</i>	<i>721 454</i>
Ebből:	
vállalati projektek	242 733
közintézmények projektjei	478 721

Forrás: Nemzeti Fejlesztési Ügynökség (NFÜ), Egységes Monitoring Információs Rendszer (EMIR), Ecostat számítás, 2008. augusztus 8. http://emir.nfu.hu/nd/kozvel/?link=kozv_1_1.inc&ht=1.1%20Operat%EDv%20programok%20-%20elj%E1r%E1srend%20szerinti%20lek%E9rdez%E9s

Az NFT reálgazdasági hatásait nehéz becsülni, de az alacsony beruházási szint miatt jelentős növekedési hatást nem vártunk tőle, kiegészítő, forrásbővítő szerepét viszont betöltötte. A hazai fejlesztéspolitikában a kijelölt célok mentén sokkal koncentráltabb szektorális beruházásokra van szükség ahhoz, hogy érdemi makrogazdasági eredményeket érjünk el. A regionális felzárkózás az európai példák alapján is csak nehezen és a feltételezettnél hosszabb idő alatt, az ország gazdasági potenciáljának megerősödését követően, esetleg azzal párhuzamosan biztosítható. Az NFT a bruttó hazai össztermékben megjelölt céljait, valamint a regionális felzárkóztatást alacsony hatékonysággal tudta szolgálni, a foglalkoztatási rész cél nem teljesült. Ez utóbbiban a költségvetési egyensúly helyreállítását biztosító gazdaságpolitika meghatározó tényezőnek bizonyult.

5. Új Magyarország Fejlesztési Terv programja és várható hatása

Magyarország 2007 és 2013 között 7 000 milliárd forint támogatásban részesül a kohéziós politika forrásaiból, ezen kívül az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alapból és az Európai Halászati Alapból további mintegy 3,4 milliárd euró (körülbelül 800 milliárd forint) fejlesztési forrás áll a rendelkezésünkre. A keretösszeg felhasználásának stratégiai irányelveit és a fejlesztés irányait az Új Magyarország Fejlesztési Terv (ÚMFT) jelöli ki. A terv legfontosabb célja a foglalkoztatás bővítése és a tartós növekedés feltételeinek megteremtése. Ennek érdekében az ÚMFT kiemelt területeken indít el összehangolt állami és uniós fejlesztéseket: a gazdaságban, a termelő tevékenységben, a közlekedésben, a társadalom megújulása érdekében, a környezet és az energetika területén, a területfejlesztésben és az államreform feladataival összefüggésben. Az Új Magyarország Fejlesztési Terv tizenöt operatív programja ágazati és regionális szinten fogalmazza meg a felhasználási célokat.

A fejlesztési régiók operatív programjaiban 2007 és 2013 között 1600 milliárd, míg az ágazati operatív programok keretében 5 300 milliárd forintnyi fejlesztési forrás áll rendelkezésre. A legtöbb fejlesztést a Közlekedési Operatív Program (KÖZOP), a Környezet és Energia Operatív Program (KEOP) és a Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP) forrásai révén lehet megvalósítani. A Gazdaságfejlesztési Operatív Program (GOP) a vállalkozások saját forrásaival együtt várhatóan mintegy 3 800 milliárd forint összegű forrást mozgat meg fejlesztési célra, ami kiegészül a regionális operatív programok gazdaságfejlesztési forrásaival, amelyek a magánforrásokkal együtt mintegy 5 800-6 300 milliárd forint fejlesztés megvalósulásához járulnak hozzá.

Az ÚMFT fejlesztési forrásai évenként hét éven keresztül, a Nemzeti Fejlesztési Terv több mint háromszorosa, szemben az NFT három évével. A fejlesztési terv 2008-tól a vizsgált időszak összes beruházásának 3,5-4,5 százalékát teszi ki, ami jelentős többletforrás a beruházási költségvetésben. Ez az összeg, helyes gazdaságpolitikával kiegészítve, valóban képes lehet érzékelhetően befolyásolni az ország gazdasági-társadalmi fejlődését.

Az államháztartás kiigazítása után a fejlesztési terv segíthet visszaállítani hazánk gazdaságát a felzárkózási pályára. Ehhez olyan lépésekre lesz szükség, amelyek ösztönzik a külföldi tőkebeáramlást és segítik a vállalkozások működését. Mivel a fejlesztési források elosztásában megjelent a JEREMIE-típusú (Joint European Resources for Micro to Medium Enterprises) pénzügyi eszköz (amely kedvezményes fejlesztési hitelként funkcionál, tehát a pénzt a törlesztéssel újra vissza lehet forgatni a gazdaságba), ezért várhatóan a hét éves program után is lesz majd elegendő fejlesztési forrás. Az Új Magyarország Fejlesztési Terv a megvalósítást követő szakaszban éves szinten fél százalékponttal növelheti a bruttó hazai összterméket. A növekedés

szempontjából kulcskérdés, hogy a fejlesztések hatékonyságnövelő hatása milyen erősségű lesz.

3. táblázat

Az operatív programok pénzügyi kerete, 2007–2013
(ezer euró)

Az ÚMFT operatív programjai	Pénzügyi keret
Államreform	146 571
Dél-alföldi	748 715
Dél-dunántúli	705 137
Észak-alföldi	975 070
Elektronikus közigazgatás	358 445
Észak-magyarországi	903 724
Gazdaságfejlesztés	2 495 769
Közép-dunántúli	507 920
Környezet és energia	4 178 846
Közép-magyarországi	1 467 196
Közlekedés	6 223 429
Nyugat-dunántúli	463 753
Társadalmi megújulás	3 482 518
Társadalmi infrastruktúra	1 948 923
Végrehajtás	315 133
<i>Összesen</i>	<i>24 921 149</i>

Forrás: Új Magyarország Fejlesztési Terv. http://www.nfu.hu/uj_magyarország_fejlesztési_terv_2

A fejlesztési terv egyik kiemelt célja a tartós növekedés megvalósítása. Amennyiben a hazai vállalatok hatékony innovációra, hasznosítható kutatás-fejlesztésre tudják fordítani a pályázati összegeket, és az infrastruktúra bővítése is sikeres lesz, akkor az elképzelés megvalósulhat. A fejlesztési terv másik kiemelt célja a foglalkoztatás bővítése, ennek eredménye jóval nehezebben becsülhető. Ezt a célt közvetlenül támogatja a munkaerőpiac kínálati oldalát befolyásoló intézkedésekkel és az emberi erőforrások fejlesztésével a Társadalmi Megújulás Operatív Program. A foglalkoztatás bővítéséhez a munkaerő-piaci aktivitás növelésével juthat el az ország. Az álláskereső aktivitás és az elhelyezkedéssel összefüggő földrajzi mobilitás azonban csupán oktatási és szakképzési projektekkal nem változtatható meg érdemlegesen, mert a folyamat hatékonyságát demográfiai változások is nehezítik. 2016-ra a 15–24 éves korú népesség mintegy 230 ezer fővel, a munkavállalási korú (15–64 éves) népesség 354 ezer fővel csökken. Ez utóbbi esetében, 2021-re, további 300

ezer fős népességcsökkenés várható. Mivel a társadalmi fejlesztések (oktatási, egészségügyi és egyéb) lassan (3–5 év alatt) megtérülő lépésekből állnak, ezért az Új Magyarország Fejlesztési Terv foglalkoztatásnövelést kitűző céljai várhatóan néhány éves késéssel valósulhatnak meg, de a fejlesztések a negatív demográfiai feltételeket folyamatosan és érdemben ellensúlyozhatják.

Az Új Magyarország Fejlesztési Terv keretében meghirdetett pályázatok egy részét már lekötötték. 2007 végéig összesen 56,1 milliárd forintos támogatási összegről döntöttek. A megítélt támogatás 66,8 százaléka a Gazdaságfejlesztési Operatív Program pályázataiból került ki. A kis- és középvállalkozások számára kiírt pályázatokon 556 vállalkozás 34,73 milliárd forint uniós támogatást nyert el. A vállalatok saját forrásaikkal együtt összesen 140 milliárd forint értékű beruházást valósítanak meg. A pályázatok nyertesei között sok a gépipari cég, de az építőipari és vegyipari vállalkozások is sikeresen pályáznak. A komplex vállalati technológiafejlesztésre 340 mikro-, kis- és középvállalat nyújtott be pályázatot. A támogatási szerződések megkötése után 216 vállalkozás összesen 5,6 milliárd forint uniós forráshoz jut eszközbeszerzéshez, információstechnológia-fejlesztéshez, gyártási know-how vásárláshoz. A támogatás mértéke az összes elszámolható költség 30 százaléka. Az exportorientált vagy beszállító vállalkozások jövedelemtermelő képességét javító pályázatra 120 fejlesztési javaslat érkezett be, közülük 98 részesül 50 és 500 millió forint közötti támogatásban, összesen 16 milliárd forint összegben. A munkalehetőség-teremtő beruházások támogatására a Társadalmi Megújulás Operatív Program pályázati konstrukcióiban 2008 augusztusáig 80,9 milliárd forint értékű beruházásokról született döntés, de hatályos szerződés 35,8 milliárd forintra kötöttek. Összesen 447 szerződéskötés történt, ennek jelentős része oktatási és szakképzési projektekhez kapcsolódik.

Az ÚMFT keretében az új témák egyeztetése és meghirdetése ütemesen halad, a kiírási, kiutalási és ellenőrzési intézményrendszer eredményesen működik, az igényekhez igazodva a pályázati témákat és feltételeket folyamatosan a vállalkozói igényekhez igazítják. Az eddigi kedvező tapasztalatok és a jól működő intézményi háttér ismeretében minden feltétel adott a Program sikeres teljesítéséhez, a források döntő többségének lehívásához és hatékony felhasználásához. Ez lendületet adhat gazdaságunk, vállalkozásaink versenyképességének növeléséhez és magas szinten tartásához.

Irodalom

- CRAFTS, N. [1996]: „Post-neoclassical Endogenous Growth Theory”: What are its Policy Implications? *Oxford Review of Economic Policy*. 12. évf. 2. sz. 30–47. old.
- ECOSTAT [2008]: A Nemzeti Fejlesztési Terv forrásainak felhasználása és néhány mérhető hatása. Időszaki Közlemények. XXVIII. sz. Budapest.

- Egységes Monitoring Információs Rendszer. Nemzeti Fejlesztési Ügynökség (NFÜ). 2008.
<http://emir.nfu.hu/nd/kozvel/#>
- FÁBIÁN A. – FORMAN B. [2009]: Nemzeti regionális politikák. Dialóg Kampusz. Pécs.
- KŐRÖSI I. [1997]: Az állam gazdasági szerepvállalásának változásai és a jóléti rendszerek átalakítása Németországban. VKI Műhelytanulmányok. 5. köt. MTA Világgazdasági Kutató Intézet. Budapest.
- MUSTO I. [2005]: Langyos euróesőre várva. A Mozgó Világ internetes változata. 31. évf. 10. sz.
<http://www.mozgovilag.hu/2005/10/05musto.htm>
- Nemzeti Fejlesztési Hivatal. Nemzeti Fejlesztési Terv. 2002. Budapest.
<http://www.fuzeskonyvtar.hu/szakmaiany/Dok1/NFT%20Nemzeti%20Fejlesztési%20Terv.pdf>
- VARGA A. [2004]: Regionális innovációs politika: Amerikai tapasztalatok és magyarországi lehetőségek. GKK Műhelytanulmány. 3. köt. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar Gazdaságpolitikai Kutatások Központja. Pécs. http://www.gkk.ktk.pte.hu/files/tiny_mce/File/Muhelytanulmanyok/GKK0403.pdf
- VARGA A. [2005]: Kutatás-fejlesztés, agglomeráció és gazdasági növekedés Magyarországon. GKK Műhelytanulmány. 5. köt. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar Gazdaságpolitikai Kutatások Központja. Pécs. http://www.gkk.ktk.pte.hu/files/tiny_mce/File/Muhelytanulmanyok/muhelytanulmany05.pdf

Summary

As our country accessed the European Union, Hungary became entitled to the use of funds to help its economic and social catching-up. Between 2004 and 2006 the projects of the National Development Plan (NDP) added up to HUF 1243 billion. Our article analyses the fulfilment, the results, the experience and the economic effects of NDP, the goal of which is the improvement of life quality and the increase of well-being. During the allocation of EU transfers the whole amount of subsidies was used and some of the main goals were accomplished. As a consequence, the regional differences have reduced slightly, the innovation ability of SMEs has improved, the modernization of agriculture has accelerated. As we assert by the way of European examples, the regional development hindered the acceleration of the macroeconomic growth in Hungary. The article includes the details of the New Hungary Development Plan, which helps developing Hungary with a larger amount of money.

A háztartások fogyasztási szerkezete az Európai Unió országaiban*

Gács Endre,
a Pénzügyminisztérium
ny. főtanácsadója
E-mail: endre.gacs@pm.gov.hu

A szerző az OECD adatai alapján összehasonlítja a háztartások fogyasztási szerkezetét az Európai Unión belül. Az elemzés kiterjed a fogyasztásnak a források, a rendeltetés és a javak jellege szerinti bontására. Vizsgálja a gazdasági fejlettség és a fogyasztás szerkezetének kapcsolatát. Kimutatja az EU régi és új tagjai fogyasztási szerkezetében meglévő különbségeket. Megállapítja, hogy a magyar fogyasztási szerkezet több vonatkozásban is eltér a nemzetközi arányoktól: magas az élvezeti cikkekre és a közlekedésre, ugyanakkor alacsony a ruházatkódásra és a lakásszolgáltatásokra fordított kiadások részesedése.

TÁRGYSZÓ:
Fogyasztás szerkezete.
Nemzetközi összehasonlítás.
Fogyasztásstatisztika.

* A szerző ezúttal mond köszönetet *Keszthelyiné Rédei Máriának* és *Szamuely Lászlónak* az értékes megjegyzéseikért. A fennmaradó hibák természetesen a szerzőt terhelik.

A GDP felhasználásának nagyobbik részét (körülbelül kétharmadát) minden országban a háztartások (lakosság) fogyasztása teszi ki. Ezért mind a gazdaságpolitika, mind az életkörülmények oldaláról fontos ismerni a fogyasztás struktúráját, országok közötti eltéréseit. Miután a volt szocialista országokban megszűnt a hiánygazdálkodás, ma már Európában mindenütt alapvetően a kereslet határozza meg a fogyasztás szerkezetét. Ezúttal az Európai Unió régi és egyes új tagjainak fogyasztási szerkezetét tárom fel, különös tekintettel a magyar sajátosságokra. A fogyasztási szerkezetet lehet vizsgálni makro- (nemzetgazdasági) és mikro- (háztartás-statisztikai) adatok alapján. A jelen tanulmányban a makrogazdasági szerkezetet elemzem.

Az összehasonlításokat az OECD évente több kötetben megjelenő nemzeti számla kiadványa (*OECD* [2008a], [2008b]) alapján végeztem. Ebből a kiadványból a rendelkezésére álló 30 OECD-országból csak a 19 EU-országra vonatkozó adatokat dolgoztam fel, mert Magyarország szempontjából elsősorban ezeket tartom érdekesnek. Köztük van a tizenöt régi EU-tag, valamint a négy „visegrádi” ország (Csehország, Lengyelország, Magyarország és Szlovákia), amely 2004-ben lépett be az EU-ba, de már korábban tagja volt az OECD-nek.

1. A fogyasztási szerkezet keresztmetszeti vizsgálata

A háztartások fogyasztási szerkezetét különböző vetületben vizsgálhatjuk. Az egyik megközelítés a *fogyasztás források/finanszírozók szerinti megoszlása*.

Mint az 1. táblázatból látható, a fogyasztás források szerinti szerkezete nem tér el számottevően a két országcsoport között. Mind a régi tagok, mind a visegrádi országok átlagában a fogyasztás mintegy négyötöde a személyes jövedelemből finanszírozott fogyasztási kiadásból, körülbelül egyötöde természetbeni juttatásból származik. Az országcsoportokon belül azonban elég jelentős különbségek vannak. A természetbeni juttatások aránya a svédországi 31,2 százalék és a szlovákiai 13 százalék között szóródik. Nagy-Britanniában viszonylag jelentős (3,4%) a nonprofit intézményektől származó természetbeni juttatás aránya.

A magyar arányok az EU 15-höz állnak közelebb, ami azt mutatja, hogy az állami és a háztartásokat szolgáló nonprofit intézmények által ingyen vagy csekély térítés ellenében nyújtott egészségügyi, oktatási stb. szolgáltatásoknak nálunk nagyobb szerepe van, mint a másik három visegrádi országban.

1. táblázat

A háztartások végső fogyasztásának szerkezete 2006-ban
(százalékban, folyó árak alapján)

Megnevezés	EU 15	Visegrádi országok	Ebből: Magyarország
Fogyasztási kiadás	79,8	83,1	78,7
Természetbeni társadalmi juttatás			
– kormányzattól	18,2	15,5	19,0
– nonprofit intézménytől	2,0	1,4	2,3
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Forrás: OECD [2008b], [2008c].

Megjegyzés. Itt és a többi táblázatban szereplő arányokat a nemzeti valutában/euróban megadott adatok alapján számoltam. Az országcsoportokra vonatkozó átlagokat az OECD hivatalos – vásárlóerő-paritáson számolt GDP-n alapuló – súlyrendszerével kalkuláltam (OECD [2008c]).

A továbbiakban a fogyasztási kiadások belső szerkezetét mutatom be, mert erről vannak részletes adatok. Ez a mutató a vásárolt fogyasztáson kívül tartalmazza a természetbeni béreket, a saját termelésű fogyasztást és a saját tulajdonú lakások imputált lakbérét. Az adatok a hazai fogyasztási kiadásokra vonatkoznak. A hazai koncepció az ország földrajzi határain belül elfogyasztott termékek és szolgáltatások értékét mutatja. Az említett kiadványban egy összegben megadják ugyan a rezidensek külföldön történő és a nemrezidensek belföldi fogyasztását, de ennek bontását nem.

A szakirodalom szerint a fogyasztási kiadások szerkezetének országok közötti eltéréseit sok tényező befolyásolja. Ezek közül a fontosabbak:

- az országok gazdasági fejlettsége. Közismert az ún. Engel-törvény, mely szerint a jövedelmek növekedésével csökken az élelmiszerekre, ugyanakkor növekszik az iparcikkekre és a szolgáltatásokra fordított kiadások aránya;¹
- az országok árszerkezete. Tekintve, hogy az adatok nemzeti valutában vannak megadva, a fogyasztás struktúráját befolyásolja az egyes árucsoportok relatív drágasága;
- az országok természeti adottságai. Például hidegebb éghajlatú országban többet kell költeni fűtésre;

¹ Eredetileg *Ernst Engel*, német statisztikus országon belüli keresztmetszeti adatok alapján fogalmazta meg a megállapításait az 1857-ben publikált tanulmányában. Később kimutatták, hogy e törvényszerűség érvényes országok közötti összehasonlításban is.

- a népesség fogyasztási szokásai, hagyományai. Ide tartozik például az alkoholhoz való viszony, ami befolyásolja a szeszes italok fogyasztásának mennyiségét;
- az idegenforgalom szerepe. Amennyiben a hazai fogyasztási szerkezetet vizsgáljuk, a jelentősebb beutazó turizmussal rendelkező országokban megnő a vendéglátás, szálláshely-szolgáltatás szerepe;
- a lakosság korstruktúrája. Más a fiatalok kiadásainak szerkezete (például több ruházat), mint az időseké (például több gyógyszer);
- a háztartások átlagos lélekszáma. A kisebb háztartásokban viszonylag magasabbak a lakásfenntartással kapcsolatos rezszi költségek, mint a nagyobb háztartásokban.

A fogyasztás szerkezete vizsgálható a *kiadások rendeltetése szerinti bontásában*. Erre szolgál az egyéni fogyasztás rendeltetés szerinti osztályozása (Classification of Individual Consumption by Purpose – COICOP). A COICOP különböző szinteken (főcsoport, csoport, alcsoport) mutatja a fogyasztás szerkezetét. A 2. táblázat a 12 főcsoport szintjén jellemzi a strukturális eltéréseket.

2. táblázat

A háztartások fogyasztási kiadásának szerkezete rendeltetés szerinti bontásban 2006-ban
(százalékban, folyó árak alapján)

COICOP-főcsoport	EU 15*	Visegrádi országok	Ebből: Magyarország
Élelmiszerek és alkoholmentes italok	12,1	18,9	16,9
Szeszes italok, dohányárak és kábitószer	3,3	7,1	8,9
Ruházat és lábbeli	5,7	4,3	3,4
Lakásszolgáltatás, víz, villamos energia, gáz és egyéb tüzelőanyag	21,9	22,8	18,5
Lakberendezés, lakásfelszerelés, rendszeres lakáskarbantartás	6,4	5,0	6,3
Egészségügy	3,5	3,4	3,6
Közlekedés és szállítás	13,7	10,4	16,1
Hírközlés	2,7	3,6	4,2
Szabadidő és kultúra	9,5	8,3	7,9
Oktatás	1,0	1,2	1,2
Vendéglátás és szálláshely-szolgáltatás	9,0	4,3	5,1
Egyéb termékek és szolgáltatások	11,2	10,7	7,9
<i>Hazai fogyasztási kiadás összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

* Néhány ország esetében 2005-ben.

Forrás: OECD [2008b], [2008c].

A 2. táblázatból kitűnik, hogy az élelmiszerek és az alkoholmentes italok aránya a visegrádi országokban – és ezen belül Magyarországon – lényegesen magasabb, mint a korábbi EU-tagállamokban. A többletet azonban nem lehet csupán az Engeltörvénnyel (alacsonyabb fejlettség) magyarázni, ugyanis az egyéni fogyasztásnak ez a főcsoportja csak az otthon fogyasztott élelmiszereket tartalmazza. A vendéglátóhelyeken elfogyasztott élelmiszerek a Vendéglátás és szálláshely-szolgáltatás főcsoportban vannak, ahol az EU 15 aránya a magasabb. A két főcsoport együttes súlyában lényegesen kisebb a különbség. Tehát itt a fogyasztási szokások, valamint az idegenforgalom is szerepet játszik. Jellemző, hogy a vendéglátás súlya Spanyolországban és Görögországban a legmagasabb (18,5, illetve 17,4 százalék), mely országokban jelentős a beutazó turisták száma. Az Egészségügy főcsoport (fekvőbeteg-ellátás) is tartalmaz élelmiszert, ennek súlya azonban nem jelentős.

A másik jellegzetesség az újonnan csatlakozott országokban a szeszesitalok és dohányárak magas aránya. E tekintetben Magyarország aránya kirívó. A vizsgálatba bevont 19 ország közül csak Luxemburgban magasabb (9,2%) e főcsoport súlya, mint nálunk.

A többi főcsoport esetében nincsenek markáns különbségek a két országcsoport között. Magyar viszonylatban említésre méltó még a lakással összefüggő szolgáltatások alacsony és a közlekedési kiadások magas aránya. Az előbbi összefüggést e szolgáltatások egy részének (például gázenergia) támogatásával, de erre alaposabb elemzéssel lehetne magyarázatot adni.

Az abszolút különbségek, valamint a legkisebb négyzetek módszerével kiszámoltam, hogy összességében mely ország fogyasztási szerkezete áll a legközelebb a magyarországi struktúrához és melyiké a legtávolabbi.

Mindkét módszerrel a Csehországgal való összehasonlítás esetében kaptuk a legkisebb különbséget. Ebben nyilvánvalóan szerepet játszott a gazdasági fejlettség, a földrajzi elhelyezkedés és a történelmi múlt hasonlósága. Az abszolút különbségek módszere szerint a magyar–görög viszonylatban, a legkisebb négyzetek módszere szerint pedig a magyar–ír viszonylatban volt a legnagyobb eltérés. Az előbbit a vendéglátás nagy súlya, az utóbbit az élelmiszerek és a vendéglátás eltérő arányai okozták. A 3. táblázat azt mutatja, hogy milyen kapcsolat van a fogyasztási szerkezet és az országok fejlettsége között. Az utóbbit a vásárlóerő-paritáson számított egy főre jutó GDP jellemzi.

A 3. táblázatból látható, hogy a fejlettséggel szignifikáns pozitív kapcsolatban van a Lakberendezés, lakásfelszerelés, rendszeres lakáskarbantartás, valamint a Közlekedés és szállítás főcsoport. Nyilvánvaló, hogy a magasabb jövedelmű országokban az alapvető szükségletek (élelmezés, ruházzkodás, lakásrezsi) kielégítése után több marad az előbbi csoportokban szereplő termékek és szolgáltatások megvásárlására. A 2. táblázat azt tanúsította, hogy az EU 15 és az EU 4 viszonylatában érvényesül is ez az összefüggés.

3. táblázat

A fogyasztási szerkezet kapcsolata a gazdasági fejlettséggel 2006-ban
(százalékban, folyó árak alapján)

Országok	Élelmiszerek és alkoholtmentes italok	Szeszes italok, dohányárak és kábitószeresek	Ruházat és lábbeli	Lakásfelújítás, víz, villamos energia, gáz és egyéb tüzelőanyag	Lakáskarbantartás, lakásfelújítás, rendszerezés	Egészségügy	Közlekedés és szállítás	Hírközlés és kultúra	Oktatás	Vendéglátás és szállásbelfelújítás	Egyéb termékek és szolgáltatások	Fogyasztási kiadás összesen	Egy főre jutó GDP vásárlóerőparitáson (dóllár)
Ausztria	10,8	2,9	6,3	20,5	7,3	3,2	13,0	2,6	0,6	12,1	9,1	100,0	35 695
Belgium	13,1	3,4	5,3	22,8	5,5	4,3	14,9	2,1	0,6	5,1	13,5	100,0	33 527
Dánia*	11,1	3,8	4,8	26,5	5,8	2,6	13,7	2,1	0,7	5,0	12,9	100,0	35 217
Finország	12,4	4,9	4,9	24,9	5,5	4,2	12,6	2,7	0,4	6,4	9,4	100,0	32 736
Franciaország	13,4	3,0	4,7	24,9	5,9	3,4	14,5	2,7	0,7	6,2	11,4	100,0	31 048
Görögország*	14,1	4,1	5,3	15,0	5,0	7,5	9,5	1,8	2,8	17,4	9,7	100,0	25 472
Hollandia	10,9	2,9	5,5	23,0	6,6	2,2	11,9	4,5	0,5	5,3	16,3	100,0	36 548
Írország	5,7	5,0	5,0	20,0	7,0	3,8	12,7	3,4	1,2	15,4	13,4	100,0	40 716
Luxemburg	9,3	9,2	3,9	21,4	7,5	2,1	19,1	1,3	0,5	7,2	10,5	100,0	78 138
Nagy-Britannia*	8,9	3,7	5,8	19,8	5,8	1,6	15,1	2,2	1,4	11,8	11,1	100,0	31 580
Németország	11,0	3,4	5,2	24,4	6,9	4,8	14,1	2,7	0,7	5,4	12,1	100,0	31 950
Olaszország	14,7	2,7	8,0	20,6	7,6	3,2	13,3	2,7	0,9	9,9	9,7	100,0	28 866
Portugália*	16,2	3,5	7,1	14,2	6,8	5,5	14,2	2,8	1,2	10,4	11,3	100,0	19 967
Spanyolország	13,8	2,7	5,5	16,7	5,3	3,5	11,9	2,6	1,4	18,5	9,2	100,0	29 382
Svédország*	12,0	3,7	5,3	28,3	5,2	2,7	13,2	3,1	0,3	5,1	9,3	100,0	32 770
Csehország	15,5	7,8	4,6	22,7	5,6	2,0	11,5	3,8	0,6	6,2	8,6	100,0	22 009
Lengyelország	20,9	6,6	4,6	23,7	4,4	4,0	8,6	3,3	1,3	2,8	12,5	100,0	14 641
Magyarország	16,9	8,9	3,4	18,5	6,3	3,6	16,1	4,3	1,3	5,1	7,9	100,0	18 154
Szlovákia	17,9	4,8	3,4	26,3	5,2	2,8	8,7	3,6	1,4	7,8	9,5	100,0	17 585
Korrelációs együttható	-0,70	0,20	-0,09	0,08	0,52	-0,31	0,65	-0,52	0,09	0,04	0,19		

* 2005-ben.

Forrás: OECD [2008a], [2008b].

Jelentős negatív kapcsolat az Élelmiszerek és alkoholmentes italok, valamint a Hírközlés főcsoportokkal van. Az előbbit a már említett Engel-törvény magyarázza, az utóbbira nehéz okot találni. Meglepőnek tűnhet, hogy mind az egészségügyi, mind az oktatási kiadások negatív korrelációban vannak a fejlettséggel. Figyelembe kell azonban venni, hogy itt csak azok a kiadások vannak elszámolva, amelyeket a lakosság a saját jövedelméből finanszíroz. E szolgáltatások jelentős része a kormányzat és a nonprofit szervezetek kiadásai között szerepel és a háztartások ingyenes juttatás-ként kapják meg. Számoltam korrelációs együtthatót a fogyasztási szerkezet és olyan mutatók között is, mint az országok területe, népessége, népsűrűsége és korstruktúrája. A kapcsolat azonban ezeknél a változóknál általában gyenge volt. Egyedül a 14 éven aluliak aránya az össznépességen belül mutat jelentősebb negatív kapcsolatot az élelmiszerfogyasztással. A COICOP-csoportosításban a munkahelyi és a diákétkeztetések nem az Oktatási, hanem a Vendéglátás (11.1.) csoportban, a bölcsődei étkeztetés pedig a Szociális ellátás (12.4.) csoportban szerepel.

Néhány országról közlik a *fogyasztási szerkezetnek a javak jellege* (tartós és nem tartós javak, szolgáltatások) szerinti bontást is.

4. táblázat

A fogyasztási kiadások szerkezete a javak jellege szerint
(százalékban, folyó árak alapján)

Ország	Évek	Tartós javak	Nem tartós javak	Szolgáltatások	Összesen
Franciaország	2006	20,4	31,5	48,1	100,0
Görögország	2005	7,7	34,2	58,2	100,0
Hollandia	2006	19,9	29,1	51,0	100,0
Írország	2005	17,7	33,4	48,9	100,0
Csehország	2006	17,8	42,1	40,1	100,0
Lengyelország	2004	12,6	39,8	47,6	100,0
Magyarország	2006	16,6	45,6	37,8	100,0
Szlovákia	2006	10,4	51,6	37,9	100,0

Forrás: OECD [2008b].

A rendelkezésre álló kevés adat azt mutatja, hogy a fejlettebb országokban általában magasabb a tartós fogyasztási cikkek és a szolgáltatások aránya, a kevésbé fejlett országokban viszont nagyobb a nem tartós fogyasztási cikkek súlya. Magyarország ebben a tekintetben nem különbözik lényegesen. A szolgáltatások magasabb aránya azzal is összefügg, hogy ezek általában munkaigényesek és a fejlettebb országokban a magas bérszínvonal megemeli e tevékenységek árát. Görögor-

szág esetében a szolgáltatások magas arányában a jelentős idegenforgalom is szerepet játszik.

2. A fogyasztási szerkezet időbeli változásai

Az előbbieken a fogyasztási szerkezetet *keresztmetszetben* (döntően a 2006. év adatain) láthattuk. A *dinamikus* összehasonlítást célszerű a változatlan áras adatok alapján elvégezni, mert ezáltal ki lehet szűrni az árarányok változásának hatását. A fogyasztási szerkezet időbeli változását 2000-tól mutatom be, mert ettől az évtől kezdve minden országra rendelkezésre állnak az adatok.

Mint az 5. táblázatból látható, 2000 és 2006 között nagy mértékű szerkezeti változások nem következtek be. Mindkét országcsoporthoz nőtt a hírközlési és az egyéb kiadások aránya, ugyanakkor csökkent az élelmiszerek, élvezeti cikkek, lakásszolgáltatások és a vendéglátás súlya. A változások arról tanúskodnak, hogy az Engel-törvény nemcsak keresztmetszetben, hanem dinamikusán is érvényesül.

5. táblázat

A fogyasztási kiadás szerkezetének változása
(százalékban, 2000. évi árak alapján)

COICOP-főcsoport	EU 15		Visegrádi országok		Ebből: Magyarország	
	2000	2006*	2000	2006	2000	2006
Élelmiszerek és alkoholmentes italok	12,6	12,1	21,3	19,2	18,9	16,6
Szeszes italok, dohányárúk és kábítószer	3,5	3,0	7,4	6,7	8,4	7,7
Ruházat és lábbeli	6,4	6,4	5,0	5,6	4,4	3,8
Lakásszolgáltatás, víz, villamos energia, gáz és egyéb tüzelőanyag	20,4	20,3	20,3	20,1	18,4	16,3
Lakberendezés, lakásfelszerelés, rendszeres lakáskarbantartás	6,8	6,7	5,1	5,7	6,5	7,7
Egészségügy	3,3	3,5	2,9	3,1	3,2	3,0
Közlekedés és szállítás	13,9	13,5	10,4	10,6	14,9	17,9
Hírközlés	2,5	3,4	2,8	4,1	4,1	5,3
Szabadidő és kultúra	9,7	10,7	9,1	8,8	7,4	8,5
Oktatás	1,0	0,9	1,0	1,0	1,1	0,9
Vendéglátás és szálláshely-szolgáltatás	9,0	8,5	4,6	3,9	4,8	4,1
Egyéb termékek és szolgáltatások	10,9	11,0	9,9	11,2	7,8	8,1
<i>Hazai fogyasztási kiadás összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

* Néhány ország esetében 2004 vagy 2005.

Forrás: OECD [2008b], [2008c].

Feltűnő a ruházatkodási kiadások tendenciája Magyarországon: míg a két országcsoportban stagnált, vagy kis mértékben emelkedett az arány, nálunk az amúgy is alacsony részesedés tovább csökkent. A jelenség azért is érthetetlen, mert a vizsgált időszakban a ruházatkodási cikkek drágulása jelentősen elmaradt az átlagos inflációtól. Az időszak utolsó négy évében nálunk az egy főre jutó reáljövedelem 14,5 százalékos növekedése mellett a ruházatkodási kiadások volumene 0,8 százalékkal csökkent. Az okokat csak mélyebb elemzéssel lehetne feltárni, de feltételezem, hogy a hivatalos statisztika a ruházati vásárlások egy részét nem tudja nyomon követni (például az ún. kínai piacokon). Egy marketingszakértő (*Kozák* [2008]) szerint a magyar fogyasztó a ruháit minden második vásárlás alkalmával utcai árusnál, távol-keleti boltban vagy használtruha-üzletben szerzi be.

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a magyar fogyasztási szerkezet több vonatkozásban is eltér a nemzetközi arányoktól: magas az élvezeti cikkekre és a közlekedésre, ugyanakkor alacsony a ruházatkodásra, valamint a lakásszolgáltatásokra fordított kiadások súlya. Ezek az eltérések mind a régi, mind pedig az új EU-tagországokkal szemben érvényesülnek. Valószínűleg más sajátosságokra is fény derülne, ha a fogyasztási szerkezetet mélyebb bontásban (csoportok, alcsoportok szintjén) elemeznénk. A 2001. évi adatok összehasonlítása alapján *Szabó* [2006] megállapította, hogy a magyarországi élelmiszer-fogyasztás aránya nemcsak magas a fejlettebb országokhoz képest, hanem a belső tartalma is eltér azoktól. Abszolút mennyiségben is kiemelkedő a cukor és édesítőszer, a fűszerek, az állati zsírok, a tojás; ugyanakkor alacsony a tej és a hal fogyasztása.

Az összehasonlítás a 2005–2006. évek adataira támaszkodott. 2007–2008. években lassult a fogyasztási kiadások növekedési üteme. Előzetes adatok szerint 2007-ben a jövedelemcsökkenés ellenére a fogyasztási kiadások volumene 0,7 százalékkal nőtt, mert a háztartások a megtakarításaik terhére „simították” a fogyasztásukat. Egyelőre nem lehet tudni, hogy a kis mértékű emelkedés, ami jelentős (8 százalékos) infláció mellett ment végbe, hogyan hatott a fogyasztási szerkezetre. A KSH-nak a kiskereskedelmi forgalom és a fogyasztói árak alakulása alapján készített értékelése (*KSH* [2008]) szerint 2007-ben folyó áron nőtt az élelmiszerek, a lakásszolgáltatások és az egészségügyi kiadások aránya, ugyanakkor mérséklődött a ruházatkodás és a közlekedés részesedése.

2008 I–III. negyedévében 0,6 százalékkal nőtt a fogyasztási kiadások volumene. 2009-ben az előrejelzések szerint a pénzügyi válság hatására csökkenni fog a fogyasztási kiadások volumene, ami legutóbb Magyarországon az 1994–1996. években fordult elő. Akkor még nem a COICOP-rendszer szerint mérték a fogyasztás szerkezetét, hanem kiadási főcsoportok szerinti bontásban. Eszerint ezekben az években összehasonlítható áron csökkent mind a tartós, mind a nem tartós javak, és nőtt a szolgáltatások aránya a fogyasztási kiadásokon belül (*KSH* [2000]).

Ha a visszaesés nem lesz tartós, az elkövetkező években várhatóan folytatódnak a fejlődéssel együtt járó általános tendenciák: csökken az élelmiszerek és az élvezeti cikkek, ugyanakkor nő a lakberendezéssel, szabadidővel összefüggő kiadások részesedése. Az arányokat módosíthatja, ha egyes árucsoportoknál (például háztartási energia) kirívó árnövekedés következik be, vagy ha az ingyenes szolgáltatások (oktatás, egészségügy) egy része térítésessé válik.

Irodalom

- KOZÁK Á. [2008]: *Kincskeresők. Pillanatfelvétel a magyar fogyasztóról*. HVG könyvek. Budapest.
- KSH [2000]: *Magyarország Nemzeti Számlái, 1996–1998*. Budapest.
- KSH [2008]: *Magyarország, 2007*. Budapest.
- OECD [2008a]: *National Accounts of OECD Countries: Volume I. Main Aggregates, 1995–2006*. Paris.
- OECD [2008b]: *National Accounts of OECD Countries: Volume II. Detailed Tables, 1995–2006*. Paris.
- OECD [2008c]: *Economic Outlook*. 83. Paris.
- SZABÓ L. [2006]: Uniós felzárkózás és fogyasztáspolitikai. *Bővülő Európa*. 25. köt. 1. sz. 25–54. old.

Summary

Based on data of OECD, the author compares the structure of household consumption within the European Union. His analysis comprises the breakdown of consumption by sources the purpose and character of goods. It examines the connection between the state of economic development and consumption structure, and reveals the difference between the consumption structure of old and new EU members. The paper shows that the Hungarian structure of consumption differs in several aspects from international proportions: the share of alcoholic beverages, tobacco and transport is higher, while that of expenditure on clothing and housing is lower than abroad.

Közlekedési szokások vizsgálata Budapest délnyugati agglomerációjában

Jászberényi Melinda

PhD, a Budapesti Corvinus
Egyetem adjunktusa

E-mail: jaszberenyi@uni-corvinus.hu

Kotosz Balázs

PhD, a Budapesti Corvinus
Egyetem adjunktusa

E-mail: balazs.kotosz@uni-corvinus.hu

A tanulmány célja, hogy egy – a közlekedési szokásokat vizsgáló – 2007-ben készült kérdőíves felmérés eredményeit ismertesse. A felmérés célja öt hipotézis vizsgálata volt, amelyek a vonatkozó szakirodalom szerint a környezettudatosság, a migráció és a mobilitás összefüggéseit írja le. A felmérés eredményei alapján a megfogalmazott öt állítás közül négy igaznak bizonyult, egyet pedig cáfolhatunk. Az elemzés során a kérdőív kérdéseinek tételes elemzésén túl a közlekedők tipizálására a többváltozós statisztika eszközeit is alkalmaztuk. Az eredmények a helyzetképen túl közlekedéspolitikai koncepciók megalapozásához is hasznos adalékkal szolgálhatnak.

TÁRGYSZÓ:
Közlekedés.
Agglomeráció.
Ingázás.

Magyarország legfontosabb gazdasági, kulturális, társadalmi és adminisztratív központja Budapest és annak vonzáskörzete, ahol az ország lakosságának egyharmada él. A fővárost körülvevő szuburbiák lakosságának jelentős része ingázó, ami nagy terhet ró az elővárosi közlekedési hálózatra. Jellemzően a munkaerő a vidéki településekről a fővárosba jóval nagyobb tömegben áramlik, mint onnan kifelé (*Kapitány–Lakatos* [2005b] 216. old.). Teljes körű felmérésből származó részletes adatok csak a munkaerő mozgására vonatkozóan állnak rendelkezésre, a legfrissebbek a 2001-es népszámlálás eredményei, amely szerint a budapesti agglomerációból mintegy 110 ezer fő jár dolgozni a fővárosba, az ellenkező irányú áramlás ennek kétötödét teszi ki. A vizsgált térségben zajló gyors változások (ipari parkok, kereskedelmi központok megjelenése, bővülése, illetve jelentős vándorlás) indokoltá teszik, hogy ne csupán a ritka teljes körű felmérések adataira támaszkodjanak a döntéshozók a gyakorlati tervezőmunka során.

A BKSZ (Budapesti Közlekedési Szövetség) rendszeresen végeztet utasszámlálást, mind az egyéni közlekedők, mind a közösségi közlekedést igénybe vevők körében. Az általuk használt adatok lényegesen magasabb értékeket mutatnak a 2001-es népszámlálási adatoknál, ami több okra is visszavezethető. Egyfelől évről évre nő az ingázók száma: míg például 2007-ben Budapest és vonzáskörzete között 555 ezer volt az egy irányba közlekedők száma, addig 2008-ban ez a szám 603 ezerre nőtt. A friss felmérés adatai arra engednek következtetni, hogy a népszámláláskor elismert lakóhely-munkahely/iskola közötti viszonylaton túl a Budapest-agglomeráció viszonylatban jelentős forgalom jelentkezik. Az egyéb indíttatású forgalom alakulására a távolságövezetenként változó motivációk kapcsán még visszatérünk.

2008-ban a 603 ezer ingázóból mindössze 216 ezren vették igénybe a közforgalmú közlekedést. Az ingázók közül mintegy 94 ezren a MÁV Zrt. vonalain, 59 ezren a Volánbusz Zrt. autóbuszjáratain, 63 ezren a BKV Zrt. járatain utaztak. A személygépkocsival közlekedők száma folyamatosan növekszik, számuk 2008-ban 387 ezer volt.

A közforgalmú eszközök és a személygépkocsi-használat aránya mintegy 30:70 százalék a főváros és környéke közötti forgalomban, míg Budapesten belül ez az arány 60:40 százalék.

Torlódások, forgalmi dugók állandósultak a térség fő közúthálózati elemein. Az elővárosi vasutak és az autóbuszok túlszűfoltak csúcsidőben. Az elővárosi vasúti szolgáltatások fejlesztése a finanszírozási korlátok miatt mérsékelt ütemben folyt/folyik. A közforgalmú vasúti és közúti járműállomány életkora az elmúlt tíz évben folyamatosan növekedett, a forráshiány miatt szűkülő beszerzések nem tudták/tudják ellensúlyozni az állomány elöregedését, ami a szolgáltatási színvonal további csökkenéséhez, hosszabb távon pedig a munkamegosztási arányok további romlásához vezet.

Budapest közlekedését nem lehet önmagában vizsgálni, csak az agglomeráció közlekedésével együtt. A főváros közlekedésének fejlesztésére látványos megoldások születnek, amelyek vagy a tényleges változtatási szándék vagy a szükséges pénzügyi fedezet híján sorra mind az ötletek szintjén maradnak. A fejlesztési elképzelések további jellemzője, hogy a fővárosi közlekedés gondjait a városközpontból kiindulva próbálják megoldani. Miután a történelmi belváros szűk utcái nem képesek feldolgozni a különböző irányokból, korlátozások nélkül a fővárosba tartó vagy a várost átszelni igyekvő gépkocsik áramlatát, a legnagyobb torlódások természetesen itt jelentkeznek. Látható, hogy azok a közlekedésszervezési megoldások, amelyek a belváros forgalmának csökkentését, vagy azok az infrastrukturális beruházások, amelyek az utak áteresztőképességének növelését célozták, csak átmeneti eredményeket hoztak. Ismerve a főváros és az agglomeráció közötti mobilitás volumenét és a kedvezőtlen munkamegosztási mutatókat, véleményünk szerint Budapest közlekedésének fejlesztését az ismert fejlesztési koncepciókkal szemben vagy azokkal párhuzamosan, az agglomerációból, illetve a külső kerületekből a fővárosba irányuló forgalomra koncentrálni kellene kezdeni.

Az agglomeráció és a főváros közötti forgalomra vonatkozó közlekedésfejlesztési elképzelések előkészítését időről időre utasáramlati felmérések előzik meg. Az elővárosi közlekedés fejlesztését előkészítendő felmérés is készült az agglomerációban azzal a céllal, hogy megvizsgálja, miként változnak az utazási szokások, ha javul az elővárosi közlekedés színvonala. Ismerve e felmérések koncepcióját, és a felmérések célját továbbgondolva, az agglomerációban élő autósokat kérdeztük meg 2007 tavaszán utazási szokásaikról. A felmérés célja az elmúlt időszakra jellemző és a jövőben várható tendenciák feltárása, a mobilitást befolyásoló tényezők elemzése és következtetések levonása volt. A vizsgálat egyik igen lényeges motivációja, a főváros és az agglomeráció közlekedésének környezeti fenntarthatóságának felmérése: merre halad a budapesti agglomeráció közlekedésének fejlődése, és ez az irány kedvező-e. A szuburbiákba való költözés spontán folyamata, így az infrastruktúrafejlesztések legfeljebb csak követni tudják az igények növekedését. Felmérésünkben azt vizsgáltuk, hogy az agglomerációban végbemenő közlekedésfejlesztés a lakosság többsége szempontjából és a fejlődés tartóssága szempontjából megfelelő irányba mutat-e.

A közeljövő közlekedéspolitikája nagy feladat előtt áll. Mind a hazai, mind az EU közös közlekedéspolitikája a prioritások közé sorolja a közlekedés olyan irányú fejlesztését, amelyik a környezetet minél nagyobb mértékben védi, de azok a megvalósítás szintjén még alig-alig jelennek meg. A fennálló problémák csak komplex módon kezelhetők, a közlekedésfejlesztők, a területfejlesztők és a környezetvédők összefogásával.

A *mobilitás* az ember alapvető szükségletei közé tartozik, az életminőség egyik lényegi eleme. Alakulását a gazdasági és műszaki adottságok mellett a kulturális fejlődés is befolyásolja. Korunk fő közlekedési problémája éppen a magas fokú mobili-

tási igény és annak kielégíthetősége közötti szakadék. Miután a mobilitás fogalmát a különböző diszciplínák eltérő tartalommal használják, ebben a tanulmányban a következő, közlekedésben elfogadott értelmezés szerint használjuk: a mobilitás adott időben adott célpont elérésének az igénye, valamilyen közlekedési eszköz igénybevételével, ahol az utazási igényt az utazási szükségleteknek a díjszabás által meghatározott nagysága befolyásolja (*Jászberényi–Pálfalvi* [2006]).

A mobilitás fejlődésének okai szerteágazók és hosszú távon érvényesülnek, a fejlődés hajtóerői a fejlett társadalmakban sokrétűek, sok tekintetben hasonlítanak, de különböző súllyal jelennek meg. A mobilitás fejlődésének legfőbb mozgatórugói a következők: a társadalom individualizálódása; a gazdasági kapcsolatok globalizálódása; a migrációs folyamatok erősödése; az ipari társadalom szolgáltató társadalommá alakulása; az információs társadalom és a munka világa, új tevékenységi formák; a munkaidő csökkenése, szabadidős forgalom növekedése; a nők foglalkoztatása, változó mobilitási igényeik; a bevásárlói, fogyasztói forgalom erősödése; a lakóhelyválasztási szempontok módosulása; az életmódváltozások (*Kövesné Gilicze* [2003]).

A mobilitás folytonosan változik. A legtöbb előrebecslés az egyéni közlekedés további növekedését jósolja, hivatkozva a mobilitási igények emelkedésére, a személygépkocsik csökkenő fajlagos üzemanyag-fogyasztására, károsanyag-kibocsátására, az intelligens közlekedési rendszerek fejlődésére, a közlekedési létesítmények újszerű tervezésére. Pedig a mobilitási igények csökkenthetők, részben magának a mobilitásnak a menedzselésével, részben a környezettudatosság növelésével, illetve olyan forgalomszabályozási módszerek bevezetésével, amelyek együtt járnak az autóhasználat csökkenésével. A felmérés célja az utazási szokások megismerésén túl az autósok környezettudatosságának feltárása volt. Azt vizsgáltuk, hogy az agglomerációban élő, kisebb-nagyobb rendszerességgel autót használók utazási döntéseik során mennyire vannak tisztában döntéseik környezeti hatásaival. Vizsgáltuk továbbá, ismerik-e a mobilitási menedzsment eszközrendszerét, például annak egy kiemelt, napjainkban sokat emlegetett és sok elvárással szembenező elemét: a torlódási díjat.

1. A felmérés keretei

Ebben a fejezetben röviden bemutatjuk a vizsgált kistérség legfontosabb jellemzőit, illetve a felmérés és a feldolgozás statisztikai módszereit.

1.1. A vizsgált kistérség

A vizsgálat tárgyát képező *budaörsi kistérség* közlekedés-földrajzi helyzetét az országos közúthálózatban elfoglalt helye és ellátottsága is befolyásolja: az egyetlen olyan

kistérség hazánkban, melyet – az M6-os átadásával – négy gyorsforgalmi út érint. Budapest ezen agglomerációs területe az ország legnagyobb forgalmat lebonyolító közúthálózatával rendelkezik, gyakorlatilag a fővárosi centrikus sugaras közúthálózat dunántúli fókuszpontja. Tölcserként gyűjti össze az M1-es, M7-es, M6-os autópályák és az 1-es, 7-es, 6-os számú főutak forgalmát, és továbbítja azt Budapestre.

A népszámlálási statisztikák alapján kimutatható, hogy a vidéki településeknek nagyobb szerepe van a budai, mint a pesti városrész munkaerő-ellátásában. Kiemelkedően szoros a vizsgált kistérséggel határos XXII. kerület kapcsolata a vidéki településekkel (*Kapitány–Lakatos* [2005b]).

A települések foglalkoztatott népességén belül az ingázók aránya egyrészt a helyi munkalehetőségek, másrészt a helyben lakó munkaerő és a helyben kínált munkahelyek által megkívánt *képzettség és foglalkoztatási főcsoport* szerinti struktúra közötti összhang függvénye. Mindkét tényező jelentős nagyságrendű ingázást generálhat. A Budaörsi kistérség esetében a magasan kvalifikált középosztály kitelepedése a fővárosból nagymértékű ingázást eredményezett, hiszen a lakóhelyek rendszerint nem kínálnak a letelepedők képzettségi szintjének és foglalkoztatási körének megfelelő munkaalkalmakat. (Lásd az 1. táblázatot.) A népszámlálási statisztikák is megerősítik, hogy a vidékről bejárók körében a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya gyorsabb ütemben nő, mint a budapestiek körében (*Kapitány–Lakatos* [2005b] 219. old.) Ugyanakkor a népszámlálás óta eltelt idő alatt a kistérségben (különösen az M1–M7-es autópályák mentén) intenzíven zajló iparterület-fejlesztés miatt a munkaerő-áramlási irányok is számottevően módosulhattak (*Terra Stúdió* [2008]).

1. táblázat

A foglalkoztatottak mozgása a Budaörsi kistérség települései között
(százalék)

Település	Helyben lakó foglalkoztatott, aki nem helyben dolgozik	A helyben foglalkoztatottakon belül a más településekről bejáró
Budaörs	58,2	67,7
Érd	63,5	26,7
Százhalombatta	33,4	36,6
Biatorbágy	60,3	53,9
Diósd	67,9	61,1
Herceghalom	46,1	50,5
Pusztazámor	69,6	37,3
Sóskút	63,1	26,3
Tárnok	75,2	28,9
Törökbálint	60,1	64,9

Forrás: KSH. Népszámlálás, 2001.

2. táblázat

*Az Érdről, illetve Budaörsről bejárók megoszlása az ingázás iránya szerint, 1980–2001
(százalék)*

Munkahely	Érdről bejáró foglalkoztatottak			Budaörsről bejáró foglalkoztatottak		
	1980	1990	2001	1980	1990	2001
Észak-budai kerületek (I., II., III., XII.)	10,9	11,6	15,7	12,2	16,1	49,8
Dél-budai kerületek (XI., XXII.)	48,4	45,5	36,9	42,9	33,1	3,4
<i>Buda összesen</i>	<i>59,3</i>	<i>57,1</i>	<i>52,6</i>	<i>55,2</i>	<i>49,2</i>	<i>53,3</i>
Belső-pesti kerületek (V., VI., VII., VIII.)	21,6	21,7	21,0	25,0	28,7	15,4
Egyéb pesti kerületek	19,1	21,2	26,4	19,8	22,1	31,3
<i>Pest összesen</i>	<i>40,7</i>	<i>42,9</i>	<i>47,4</i>	<i>44,8</i>	<i>50,8</i>	<i>46,7</i>
<i>Budapest összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Forrás: KSH. Népszámlálás, 2001.

A budapesti és az agglomerációban történő közlekedés esetén a tömegközlekedés igénybevételének aránya jelentős eltérést mutat.

3. táblázat

*Budapest és vonzókörzetében az egyéni közlekedés és a tömegközlekedés aránya
(százalék)*

Relációk	Tömegközlekedés	Egyéni közlekedés
Budapest határain belül	61,4	38,6
Budapest és a környéki települések között	42,9	57,1
A környéki települések egymás közötti forgalma	38,0	62,0

Forrás: Terra Stúdió Kht. [2006].

1.2. A felmérés módszertana

Felmérésünk célsokasága a Budapesten és az agglomerációban gépkocsit használó és az agglomerációs településeken, ezen belül az akkori budaörsi kistérségben lakó felnőtt lakosság volt. A felmérésre 2007. április és június között került sor. A kérdezőbiztosok a budaörsi kistérség különböző üzemenyagtöltő állomásain kérdezték

meg az ott tankoló autósokat. A kérdezők a témában járatos egyetemisták, a Budapesti Corvinus Egyetem és a Budapesti Műszaki Egyetem, közlekedés iránt érdeklődő és megfelelő előtanulmányokkal rendelkező hallgatói voltak, akik a megkérdezettek esetlegesen felmerülő kérdéseire válaszolni tudtak. A tankoló autósok közül, értelemszerűen, csak azoknak tették fel a kérdéseket, akik 2007-ben a budaörsi kistérséghez tartozó települések (Biatorbágy, Budaörs, Diósd, Érd, Herceghalom, Pusztazámor, Sósút, Százhalombatta, Tárnok, Törökbálint) valamelyikének lakói voltak. További fontos szempont volt, hogy a kérdőív, a speciális helyszínre való tekintettel, ne legyen túlságosan hosszú, mert az interjúalany „türelmét veszti”, azaz a leglényegesebb kérdésekre kellett szorítkoznunk.

Öt hipotézist vizsgáltunk Budapest délnyugati agglomerációs övezetre vonatkozóan, amelyek a szakirodalom szerint a környezettudatosság, a migráció és a közlekedési szokások összefüggéseit írja le.

1. A környezettudatos szemléletet a budapesti agglomeráció lakosai, bár sajátjukénak érzik, a környezet védelmében nem vállalnak aktív szerepet.

2. Az egyének kiköltözési szándéka nélkül nem vezethet a szuburbanizációhoz semmiféle technológiai fejlesztés sem.

3. A közlekedési mód választását elsősorban a döntéshozó társadalmi-gazdasági státusa határozza meg.

4. Az agglomerációba való kiköltözés szándéka a jó közlekedési lehetőségek mérlegelésén alapul.

5. Csak kiváló minőségű (gyakran, kiszámíthatóan és megfelelő irányokban közlekedő) közösségi közlekedés képes jelentős arányban utasokat megnyerni az egyéni közlekedők köréből.

A kérdőív, a hipotézisekhez kapcsolva a következő *kérdéseket* tartalmazta (a kérdések a kérdőív logikája miatt a kérdőívben más sorrendben szerepeltek).

1. *hipotézishez kapcsolódó kérdések:* Zavarja-e a zsúfoltság, torlódás? Milyen részt vállalna a közlekedés környezeti ártalmainak csökkentésében? Mennyire foglalkoztatja Önt a saját környezete? Figyelembe veszi-e a fenntarthatóság és a környezetvédelem szempontjait? Ha igen, hogyan? Ha nem, miért nem? Fizetne-e torlódási díjat (dugódíjat), ha a környezet terhelése szempontjából egyértelmű előnyökkel járna? Ha igen, mennyit?

2. *hipotézishez kapcsolódó kérdések:* Ön miért költözött el Budapestről, illetve nem költözne oda? Visszaköltözne-e a fővárosba? Ha igen, milyen feltételek esetén? Ha nem, miért nem.

3. *hipotézishez kapcsolódó kérdések:* Változtatna-e a közlekedési szokásain (például tömegközlekedés igénybevétele, kerékpározás, több gyaloglás)? Ha igen, milyen feltételek esetén?

4. *hipotézishez kapcsolódó kérdések:* Ön szerint melyik a fontosabb: a területfejlesztés vagy a közlekedés fejlesztése? Mi a véleménye a közlekedés fejlesztése kapcsán a környezetvédelmi szempontok elsőbbségéről? Igénybe veszi-e a tömegközlekedést? Ha igen, mikor? Ha nem, miért nem?

5. *hipotézishez kapcsolódó kérdés:* Az Ön számára mikor vonzó a tömegközlekedés?

A *mintavétel* statisztikai értelemben nem tekinthető véletlennek, hiszen a mintába kerülő egyedek kiválasztása nem sokasági lista alapján történt (ehhez ugyanis Budapest délnyugati agglomerációjában autót használókról kellene listát összeállítani, ami gyakorlati szempontból megvalósíthatatlan feladat). A kutatás szempontjából a mintavétel *koncentrált kiválasztásnak* tekinthető, azon személyek közül kerültek kiválasztásra a mintába kerülők, akik a megkérdezés idején autóval közlekedtek, tehát potenciálisan a tömegközlekedésre terelhetők. A minta – a kiválasztás módjából adódóan – nem tartalmaz olyan személyeket, akik kizárólag tömegközlekedést vesznek igénybe. Ezt a tényt az eredmények értelmezése során figyelembe kell venni. Véleményünk szerint azonban a minta nagysága (400 fő) már elegendő arra, hogy az elméletben bemutatott modellek közötti választáshoz hasznos adalékként szolgáljon.

A felmérés kapcsán fontos kérdés lehet a reprezentativitás. A reprezentativitás azt jelenti, hogy a minta összetétele valamilyen ismérv alapján a sokasággal azonosnak tekinthető. A reprezentativitás ellenőrzéséhez a kérdéses ismérveknek megfelelően ismernünk kell a sokaság megoszlását, ezt kell összevetni megfelelő statisztikai próba segítségével a minta összetételével. Tekintettel arra, hogy jelen felmérésben Budapest délnyugati agglomerációjában *autóval közlekedőket* kérdeztünk meg, szinte megoldhatatlan feladatnak tűnik a sokaság összetételének meghatározása, akár még egyszerű demográfiai szempontok alapján is. Meg kell azonban jegyezni, hogy egyetlen – bizonyos szempont(ok) szerint – reprezentatívnak bizonyuló minta sem feltétlenül jól tükrözi a sokaságot, ha a mintavétel nemvéletlen eljárással (például kvóták alapján) történt.

A minta reprezentativitása akkor jelentős szempont, ha feltételezhető, hogy a sokaság bizonyos csoportjaiban a vizsgálni kívánt jellemzők eltérő eloszlást követnek (például feltételezhető, hogy a férfiak nagyobb arányban ellenzik a torlódási díjat, vagy kevésbé környezettudatosak). A minta alapján – statisztikai módszerekkel – vonhatunk le következtetéseket a demográfiai jellemzők és a felmérés kulcsfontosságú kérdései közötti összefüggésekről, így arról is, hogy mely ismérvek szerinti összetételre kell különös figyelmet fordítani egy jövőbeni hasonló kérdőíves felmérés során.

Az eredmények értékelése szempontjából fontos a nemválaszolás kérdése. A teljes válaszmegtagadások száma 53 volt, mivel róluk semmilyen információval nem rendelkezünk, elemzésükre sincs lehetőség. A részleges válaszmegtagadás kérdésenként változó mértékű volt, a teljes mintán meglevő válaszoktól a jövedelemre vonatkozó 23,5 százalékos megtagadási arányig. A kérdőív tartalmi kérdései esetén jellemzően 1–3 százalék között mozgott az egyes kérdésekre nemválaszolók aránya.

A kérdőívek feldolgozása és a számítások az SPSS-programcsomag segítségével történt.

2. A kérdőíves felmérés főbb eredményei

A 400 megkérdezett 53,0 százaléka volt férfi, 47,0 százaléka nő. A férfiak általánosan nagyobb közlekedési mobilitása (Nemes-Nagy [1998], Székely-Kotosz [2005]) miatt az autóval közlekedő férfiaknak a népesség egészénél megfigyelhetőnél magasabb aránya természetes.

A megkérdezettek *életkor* szerinti megoszlása az országos, illetve a Pest megyei lakossághoz képest eltér,¹ a megkérdezettek között az átlagosnál nagyobb a 36–45 év közöttiek és kisebb a 60 éven felüliek aránya. Az eltérés iránya azonban feltehetően megfelel a gépkocsival közlekedők arányai felé való eltolódásnak, az idősebb *aktív* korosztály anyagi lehetőségei engedik meg leginkább a gépkocsival történő (rendszeres) közlekedést.

A válaszadók *iskolai végzettsége* az előző ismérvekkel szemben jelentősen eltér a teljes népességbeli arányokhoz képest. Amíg a teljes népességen belül mindössze 12,9 százalék a felsőfokú végzettségűek aránya (Pest megyében ez az arány 10,9 százalék, de egyik érintett településen sem haladja meg a 25 százalékot), a kérdőívet kitöltők 46,0 százaléka vallott be főiskolai vagy egyetemi diplomát. Bár a kérdőíves megkérdezésekre általánosan jellemző, hogy a bevallott iskolai végzettség magasabb a ténylegesnél, illetve a magasabb végzettségűek nagyobb arányban hajlandók a kérdőívet kitölteni, a két tényező együttesen sem magyarázza a mintabeli arányt. Ugyanakkor a minta adatai alapján a felsőfokú végzettségűek az átlagosnál gyakrabban használnak gépkocsit, ami a mintába kerülésük esélyét növeli.

A megkérdezettek *gazdasági aktivitás* szerinti megoszlása lényegében jól tükrözi a kistérségi átlagot a legjelentősebb csoportok (fizikai munkások, szellemi foglalkozású alkalmazottak, vezető beosztásúak) tekintetében.

¹ A továbbiakban egyéb hivatkozás hiányában, az országos és a Pest megyei demográfiai adatokat a KSH Tájékoztatási adatbázisából letölthető adatok alapján számítottuk. (http://portal.ksh.hu/portal/page?_pageid=37,111393&_dad=portal&_schema=PORTAL)

A háztartások egészére a felmérés során bevallott *jövedelmek* átlaga mintegy 20 százalékkal elmarad a felmérés idején megfigyelhető valós országos átlagtól. Ez az eltérés nem a felmérésben résztvevők helyzetét tükrözi, hiszen Budapest délnyugati agglomerációja az országos átlaghoz képest kedvezőbb jövedelmi mutatókkal rendelkezik (*HVG* [2007] 89. old.), és a gépkocsival rendelkezők sem feltétlenül a társadalom legszegényebb rétegeit jelentik. A budaörsi kistérség számos gazdasági mutató esetén a Pest megyei és az országos átlag feletti értékekkel rendelkezik (az egy főre jutó külföldi tőke, az egy főre jutó GDP, a vállalkozói aktivitás és az egy főre jutó személyijövedelemadó-alap). Ennek megfelelően összehasonlításra csak fenntartásokkal használhatók a jövedelmi adatok. Mivel a valótlan (jellemzően kisebb) adatokat közlő háztartások nem azonosíthatók be, a jövedelemletagadási tendenciák a válaszadók körében nem állapíthatók meg, illetve ennél a kérdésnél a legnagyobb a válaszmehtagadási arány, ezért bármilyen, a jövedelmi helyzettel összefüggő következtetés bizonytalan.

2.1. A szuburbanizáció és a reurbanizáció motivációi

A szuburbanizáció, mint a városi tevékenységek decentralizációja, szerves részét képezi az átfogó urbanizációs folyamatnak (*Tímár* [1999]). Ebben az értelmezésben tehát a szuburbanizációs folyamat szereplői azok a lakosok, akik a fővárosból települnek ki, de közülük is csak azok, akik az egészségesebb, nyugodtabb környezet és nem pedig a megélhetési nehézségek miatt kényszerűségből költöznek (*Kovács K.* [1999]).

A budapesti agglomerációban a lakóhelyi szuburbanizáció mértéke a rendszerváltást követően vált robbanásszerűvé. A kilencvenes években évente 25-30 ezer ember hagyta el a fővárost, nagyrésztük a szuburbanizációs folyamat részeként. E folyamat eredményeként Budapest népessége az 1980. január 1-jén mért 2 059 347 főről 2008. január 1-jén 1 702 297 főre csökkent (*KSH* [2008]). A szuburbanizációs folyamat előbbieik szerinti látványos alakulását elsősorban gazdasági tényezők okozták. Ilyen tényező például a budapesti tanácsi lakások privatizációja. A fogadó települések részéről mutatkozó szándék, hogy bevételeiket növeljék, készségessé tette az önkormányzatokat a Budapestről kiköltözők befogadására. Ezzel párhuzamosan a budapesti népesség körében megjelent új igényként az egészséges környezet iránti igény, mint új paradigma (*Beliczay* [2005]).

A fővárosból való kiköltözés és oda való beköltözés motivációit számos tanulmány és felmérés próbálta már feltárni. Abban nagyjából egyetértenek a szakértők, hogy a lakóhelyi szuburbanizáció az aktív korú, ingázásra berendezkedő, módos középrétegekhez tartozó családok fővárosból való kiköltözését jelenti olyan agglomerációs övezetekbe, amelyek legalább két fontos jellemzővel rendelkeznek: szép termé-

szeti környezetben fekszenek és közel vannak Budapesthez (Kovács K. [1999]), Szirmai [1998]). Ennek megfelelően a kiköltözők kisgyermekesek, megfelelő vagyonnal rendelkeznek és elsősorban gyermekeik számára szeretnének ideálisabb feltételeket teremteni. A beköltözők jellemzően egyedülállók vagy inkább kéttagú családok, akik függetlenedésre és karrierjük megalapozására törekednek (*Studio Metropolitana* [2002]).

Izsák Éva [2002] tanulmánya azonban arra is felhívja a figyelmet, hogy a szuburbanizáció éppen saját legfontosabb mozgatórugóját szünteti meg, az agglomeráció települései egyre inkább beépülnek, csökken a zöldterület aránya.

A felmérésben megkérdezettek 58,8 százaléka korábban már lakott a fővárosban. A kiköltözés leggyakoribb indoka a kertés ház igénye, amit a jobb, tisztább levegő követ. A csend és a nyugalom szintén jelentős motiváló tényezők. Az egyéb válaszok közül a legnagyobb arányban (4,0%) a lakáslehetőség fordult elő. A szuburbanizáció mozgatói a felmérés alapján „zöld” indokok. Lényeges kiemelni, hogy a kiköltözők közül mindössze egy említette azt, hogy a jó közlekedési feltételek miatt költözött ki a fővárosból, ami ellentmondani látszik annak a feltételezésnek, hogy a közlekedési lehetőségek a szuburbanizáció mozgatórugói.

4. táblázat

Miért költözött el a fővárosból?

Válasz	Gyakoriság (fő)	Relatív gyakoriság (százalék)
Olcsóbb a megélhetés	12	5,1
Jobb, tisztább a levegő	44	18,7
Kertés házat akart	62	26,4
Csendesebb, mint a főváros	26	11,1
Nyugodtabb az élet	25	10,6
Jók a közlekedési feltételek	1	0,4
Barátai, rokonai javasolták	2	0,9
Egyéb, éspedig	52	22,1
Nem tudja vagy nem ő döntött	11	4,7
<i>Összesen</i>	235	100,0

Az elővárosok lakóinak 73,3 százaléka biztosan nem költözne Budapestre, és csak 6,8 százalék azok aránya, akik egyértelműen költöznének, a fennmaradó 19,9 százalék a bizonytalan vagy feltételekhez ragaszkodó. Azok között, akiknek már van tapasztalata a fővárosban lakással kapcsolatosan, nagyobb a visszaköltözési hajlandósága, elsősorban bizonyos feltételekhez kötve.

A vissza/beköltözést megfontolók többsége egy tisztább, élhetőbb városba költözne szívesen (49,4%), míg közel egyhetedük az olcsóbb megélhetés, illetve a jobb közlekedés esetén választana fővárosi lakóhelyet. Néhány százaléknyra tehető azok aránya, akiket csak az anyagi lehetőségek hiánya tart vissza a költözéstől. A költözni nem kívánók viszont alapvetően szeretnek a jelenlegi lakóhelyükön lakni (50,5%). Ezt a természetközelség (18,2%) és a nagyvárosi élet nem kedvelése (16,8%) követi. Az a megállapítás, hogy a válaszadók közel hetede akkor költözne a városba, ha ott jobb lenne a közlekedés, egyben azt is jelenti, hogy az elővárosokból a fővárosba való bejutás még mindig kedvezőbb alternatíva számukra.

A beköltözés mellett szóló érvek között nagyobb arányban fordulnak elő objektív szempontok, mint az ellenérvek között, a nagyváros-ellenesek inkább érzelmi alapon utasítják el a budapesti életet. Számukra a közösségi közlekedés feltételeinek javulása, esetleg a szükségessé váló torlódási díj bevezetése csak tovább erősítheti „a felesleges/káros Budapesten lakni” érzést. Ez egyben azt is jelenti, hogy a mobilitás növekedésében a jó közösségi közlekedés ugyanúgy szerepet játszhat, mint a rossz egyéni közlekedési lehetőség („ha nem lehet a városban autózni, akkor a város és az agglomeráció között ingázok inkább”).

A felmérés eredményei jórészt egybeesnek a *Studio Metropolitana* [2006] felmérésével, amiben budapestiek lakóhelyválasztását vizsgálták. Az ottani megkérdezettek számára a jó levegő, a sok zöldterület, parkok, tisztaság és biztonság volt a legfontosabb szempont a lakóhely megválasztásában és csak a 7. helyen említették a tömegközlekedéssel való elérhetőséget, míg a gépkocsival való megközelíthetőség, parkolási lehetőség, kötöttpályás, illetve éjszakai tömegközlekedés a 11-14. helyeken végeztek.

2.2. Közlekedési gyakorlat és közlekedési módok

Felmérésünkben a gépkocsihasználat gyakoriságára vonatkozó válaszok (lásd a 6. táblázatot) a mobilitás jellegéről érdekes képet festenek. A megkérdezettek több mint háromnegyede hetente többször használja gépkocsiját valamilyen célra; és több mint 90 százalékuk hetente legalább egyszer. A különböző célokra eltérő gyakorisággal használják a gépkocsit, munkába járásra és munkavégzésre jellemzően napi gyakorisággal, vagy egyáltalán nem, míg a kikapcsolódáshoz kötődő használatra inkább a havi néhány használat jellemző (ez lényegében megfelel annak, hogy az illető az adott tevékenységet milyen gyakran folytatja).

Érdekes az egyes használati célok során a gyakoriságon túl a jellemző utazási távolságokat is figyelembe venni. Felmérésünkben a munkába járás jellemzően 20-30 km körüli utazásokat jelent, ugyanakkor a napi vásárlás, ügyintézési célú utazások jórészt helyi, tipikusan 2-3 km-es távokat jelentenek. A válaszadók több, mint 70 százaléka hetente legalább egyszer, közel 90 százaléka pedig havonta többször intézi

bevásárlásait gépkocsival. Ennek a magas aránynak a háttérében a kiskereskedelem koncentrációja áll, a vásárlások egyre nagyobb aránya terelődik a kis boltok felől a nagyáruházak, hipermarketek felé. Ezek a kereskedelmi egységek általában a települések szélén, az agglomeráció sűrűn lakott övezeteitől távolabb találhatóak, sok esetben gyalogosan alig, vagy nehézkesen közelíthetők meg. Ugyanakkor a gépkocsik ilyen rövid távon rendkívül gazdaságtalanul üzemeltethetők, ami a környezet jelentősebb terhelését eredményezi.

5. táblázat

A gépkocsihasználat gyakorisága a válaszadók százalékában

Milyen gyakran használ gépkocsit?	A gépkocsihasználat célja								
	Munkába járás	Munkavégzés	Szabadság	Kirándulás	Vásárlás	Ügyintézés	Szórakozás, sport	Egyéb	Összesen*
Nem tudja	0,5	2,1	3,6	3,6	1,3	1,3	2,8	9,1	–
Soha	20,1	33,0	6,7	5,9	1,3	11,8	15,0	24,6	0,0
Ritkábban, mint évente	0,0	2,3	2,8	1,8	0,5	2,8	5,7	6,8	0,0
Évente egyszer	0,0	0,0	10,6	4,4	0,0	2,1	1,8	2,6	0,0
Évente többször	0,5	1,8	35,1	30,8	2,5	6,9	8,3	12,0	1,3
Havonta egyszer	0,5	1,5	12,7	17,7	5,6	9,8	15,0	7,4	2,3
Havonta többször	3,0	4,6	14,7	22,8	17,3	14,7	24,0	11,7	5,0
Hetente egyszer	9,6	10,3	6,2	6,4	35,8	21,3	13,2	6,8	15,0
Hetente többször	65,7	44,3	7,5	6,7	35,8	29,3	14,2	19,1	76,4
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

* Az összesen rovat értelmezése különös körülményt igényel. Például az a személy, aki hetente egyszer munkavégzésre, egyszer kirándulásra használ gépkocsit, összességében hetente többször használ gépkocsit.

Az agglomerációban élők személygépkocsi használati szokásaikra vonatkozóan érdemes megnézni egy szintén 2007-ben végzett, a BKSZ megbízásából készített felmérés eredményeit. A felmérés célja a Budapestre bejárók közlekedési preferenciáinak a felmérése volt. Tizenhat Budapest környéki településen 1000 háztartást mértek fel célzott mintavétellel. A felmérés eredménye jól mutatja, hogy távolságövezetenként változó a személygépkocsit használók aránya. Míg a 10–20 km-es távolságövezetben a bejárók 51,4 százaléka; addig a 30–40 km-es távolságban lényegesen kisebb arány, a bejárók 29,8 százaléka használja a személygépkocsit.

Az utazási indokok szerinti megoszlás is változik távolságövezetenként. Míg a 10–20 km-es távolságövezetben 60 százalékban a munkába járás az utazás indítéka, addig 40–60 km-es távolságövezetben a munkába járás indoka lecsökken 30 száza-

lékra. A távolság növekedésével arányosan nő az egyéb indokok szerepe. Csökkenő arányban a következő indokokat kell megemlítenünk: munkával kapcsolatos ügyintézés, magán jellegű ügyek intézése, bevásárlás, egészségügyi intézmény felkeresése, szórakozás. Az iskolalátogatás a többi indoktól eltérően nem mutat egyenletes változást. Távolságövezetenként változó az aránya (Berki *et al.* [2007]).

Az agglomerációba költözés egyfajta „közlekedési kényszert” von maga után. Vidéken az ellátás, a szolgáltatások színvonalának általánosan alacsony szintje miatt, a kitelepülők számára kényszerűség az utazás (Scheer–Beliczay–Tombácz [2000]). Az agglomerációban kevés olyan település van, amely legalább részben el tud látni központi funkciókat. Fontos volna az agglomerációban tudatosan tovább erősíteni egyes, már ma is központi szerepet játszó vagy erősen városiasodó települések pozícióját a fővárossal szemben. Ezen túlmenően, lehetővé kell tenni, hogy a még napjainkban is jellemző, Budapest központú, sugaras szerkezetű úthálózat kiegészüljön egy, az agglomeráció településeit átlós irányban összekötő hálózattal. A BAFT (Budapesti Agglomerációs Fejlesztési Terv) egyik célja a túlterhelt budai területek tehermentesítése, agglomerációs alközpontok kialakulásának segítése.

6. táblázat

Fizetne-e torlódási díjat?

Válasz	Gyakoriság (fő)	Relatív gyakoriság	Válaszadók
		(százalék)	
Igen, egyértelműen	31	7,8	7,9
Igen, a díj nagyságától függően	69	17,3	17,5
Nem	248	62,0	62,9
Nem tudja, nincs elképzelése	46	11,5	11,7
Válaszadók összesen	394	98,5	100,0
Nem válaszolt	6	1,5	
<i>Összesen</i>	<i>400</i>	<i>100,0</i>	

Ami a torlódási vagy közkeletű nevén dugódíjat illeti, az egyértelműen elutasítók magas aránya (62 százalék, lásd a 6. táblázatot) mögött kettősség húzódik. A nemmel válaszolók esetén nem derül ki, hogy azért nem fizetnének, mert mindent megtennének, hogy torlódási díj ne kerüljön bevezetésre, illetve „bliccelők” lennének – ha erre lehetőség nyílik –, vagy elkerülnék (esetleg már most is elkerülik) a torlódási díjjal sújtandó belvárosi területeket. Mivel a nem válaszok mindezeket a magatartásokat tükrözik, az elutasítási arány nem mondható kiugróan magasnak. A

torlódási díjat felvállalók több mint kétharmada a díj nagyságától teszi függővé a fizetési hajlandóságot. Érdekes lenne a későbbiekben megvizsgálni, hogy a torlódási díj bevezetése esetén hogyan alakulna a fizetési hajlandóság (azaz mekkora arányban és mértékben lennének hajlandók fizetni az autósok dugómentes közlekedési körülményekért).

A torlódási díj fizetéshez való hozzáállás részletesebb elemzése szintén hasznos adalékokat szolgáltathat a mobilitás irányításához. Megállapítható, hogy a díjat egyértelműen fizetni hajlandók között nagyobb arányban találhatók férfiak, idősebbek (46 év feletti), magasabb iskolai végzettségűek, vezető beosztásúak, magas jövedelműek, akik különösen munkába járásra, de általában is az átlagnál nagyobb gyakorisággal használnak gépkocsit, akik számára a kiszámítható és zsúfoltságmentes tömegközlekedés a fontos, akiket csak részben foglalkoztatnak a környezeti ártalmak és nincsenek tekintettel a környezetvédelemre. Ugyanakkor az elképzeléssel nem rendelkezők között magas az idősek (60 év feletti) és nyugdíjasok, a fővárosban sohasem lakottak, az autót csak szabadidős céllal alkalmi jelleggel használó (általában tömegközlekedéssel közlekedő), olcsó, kevés átszállással működő tömegközlekedést kedvelők és a többi kérdésben is bizonytalanok aránya.

7. táblázat

Igénybe veszi-e a tömegközlekedést, ha a fővárosba, illetve onnan a lakóhelyére utazik?

Válasz	Gyakoriság (fő)	Relatív gyakoriság	Válaszadók
		(százalék)	
Igen, gyakran	128	32,0	32,1
Igen, esetenként	92	23,0	23,1
Igen, de ritkán	80	20,0	20,1
Nem	99	24,8	24,8
<i>Válaszadók összesen</i>	<i>399</i>	<i>99,8</i>	<i>100,0</i>
Nem válaszolt	1	0,3	
<i>Összesen</i>	<i>400</i>	<i>100,0</i>	

Annak ellenére, hogy a felmérés autóval közlekedők körében készült, a megkérdezettek 32,0 százaléka azt állította, hogy gyakran veszi igénybe a fővárosba utazáshoz a tömegközlekedést. (Lásd a 7. táblázatot.) Feltehetően ők képezik azt a réteget, amely jellemzően tömegközlekedést használ, és csak amikor ez tömegközlekedési eszköz használatával nem megoldható, akkor utazik gépkocsival. Az ő egyéni utazásaik tömegközlekedésre terelésére kevés esély látszik. Az eseti és ritka tömegközlekedők közel felét teszik ki a megkérdezetteknek, körükben nyílik a legnagyobb lehe-

tőség a tömegközlekedésre terelésnek, megfelelő ár/érték arányú szolgáltatás nyújtásával és/vagy az egyéni közlekedés feltételeinek változtatásával. A válaszadók egy negyede soha nem utazik tömegközlekedési eszközzel a fővárosba. Őket rövid távon minden bizonnyal csak nagyon drasztikus intézkedésekkel lehet tömegközlekedésre kényszeríteni. Összességében tehát az autósok nagyjából felénél lehet megfelelő intézkedésekkel számottevő változást elérni, ami akár az egyéni közlekedés kétszámjegyű százalékos csökkenésével járhatna együtt.

Közlekedéspolitikai szempontból a befolyásolható rétegek beazonosítása lenne jelentős eredmény. Az esetenként tömegközlekedést használók között az átlagosnál nagyobb arányban fordulnak elő a 25–35 év közöttiek, a megkérdezettek közül a legalacsonyabb jövedelműek, a szakmunkások, a munkába hetente egyszer autózók, a havonta többször autóval kirándulók, akiknek a tömegközlekedés gazdaságossága elsődleges szempont, akiknek az olcsó és gyors tömegközlekedés vonzó, akiket nagyon foglalkoztat a környezetvédelem és ezért útvonaltervezéssel élnek, akik utazási célpontjaik könnyű elérhetősége esetén költöznének a fővárosba. A ritkán „tömegközlekedők” jellemzőbben 25–45 év közöttiek, közepes jövedelműek, szakmunkások vagy vezető beosztásúak, akik vagy naponta használják munkába járásra (és legtöbbször munkavégzésre is) a gépkocsit, vagy soha, és csak akkor használják a tömegközlekedést, ha más lehetőségük nem adódik. Számukra a gyors és kiszámítható tömegközlekedés lenne vonzó, kissé foglalkoztatja őket a környezetvédelem, ha tesznek érte, akkor közeli ügyintézésrel és útvonaltervezéssel teszik ezt. A fővárosba való beköltözés domináns motívuma az anyagi érdekelttség.

Mikor jó, mikor elfogadható a tömegközlekedés, mik a jó közösségi közlekedés jellemzői? A tömegközlekedés legyen gyors és olcsó, a menetrend pedig kiszámítható. Az autóval (is) közlekedők számára ezek a legfontosabb jellemzői a vonzó tömegközlekedésnek. A gyorsaság fontosságát összesített első helyén túl az is jelzi, hogy első, második és harmadik helyen is az egyik leggyakrabban említett jellemző. (Lásd a 8. táblázatot.) Tekintettel arra, hogy a tömegközlekedés által elérhető sebesség és a menetrend kiszámíthatósága elsősorban szervezési kérdés (a járművek folyamatos haladásának biztosítása és jó tervezés révén). A megálló közelségének csekélyebb jelentősége azt is jelzi, hogy a megkérdezettek számára a nagyobb távolságok gyors áthidalása a cél, amit számukra hosszú vonalakon, kevés megállóval, ütemesen közlekedő járatok biztosítanak. Ezt a célt jellegéből adódóan kötött pályán könnyebb megvalósítani, mint autóbuszok közlekedtetésével.

A kérdés kapcsán még meg kell jegyezni, hogy csak az első helyen megadott válaszok mutatnak gyenge kapcsolatot a demográfiai ismérvekkel, a második és harmadik helyen vonzó tényezők a többi kérdésre adott válasszal nem függenek össze.

8. táblázat

Mikor vonzó a tömegközlekedés?

Válasz	Első helyen		Második helyen		Harmadik helyen		Összesen (százalék)
	Gyakoriság (fő)	Relatív gyakoriság (százalék)	Gyakoriság (fő)	Relatív gyakoriság (százalék)	Gyakoriság (fő)	Relatív gyakoriság (százalék)	
Ha olcsó	93	23,3	32	8,0	40	10,0	41,3
Ha tiszták a járművek	39	9,8	57	14,3	57	14,3	38,3
Ha a menetrend kiszámítható	74	18,5	53	13,3	54	13,5	45,3
Ha közel a megálló	23	5,8	49	12,3	29	7,3	25,3
Ha nem zsúfoltak a járművek	40	10,0	72	18,0	48	12,0	40,0
Ha gyors	76	19,0	66	16,5	71	17,8	53,3
Ha kevés az átszállás	31	7,8	48	12,0	61	15,3	35,0
Egyéb, éspedig	11	2,8	4	1,0	8	2,0	5,8
Nem tudja	9	2,3	0	0,0	0	0,0	–
Nem válaszolt	4	1,0	19	4,8	32	8,0	–
<i>Összesen</i>	<i>400</i>	<i>100,0</i>	<i>400</i>	<i>100,0</i>	<i>400</i>	<i>100,0</i>	<i>–</i>

2004-ben a BKV Zrt. megbízásából készült egy nagyszabású, több mint 50 ezer háztartást érintő felmérés, amely a „Főváros és környéke célforgalmi háztartásfelvétel” címet viselte és az volt a célja, hogy felmérje az utazások mennyiségi, minőségi és térbeli irányultsági paramétereit.

A háztartásfelvétel adatai alapján hétköznap, napi átlagban 2,29 helyváltoztatás történik. A helyváltoztatások mutatóit az egyes aktivitási csoportok napi tevékenységei mellett egyéb tényezők is befolyásolják, amelyek közül a háztartás vagy a személyek közvetlen személygépkocsi tulajdonlása a legfontosabb tényező:

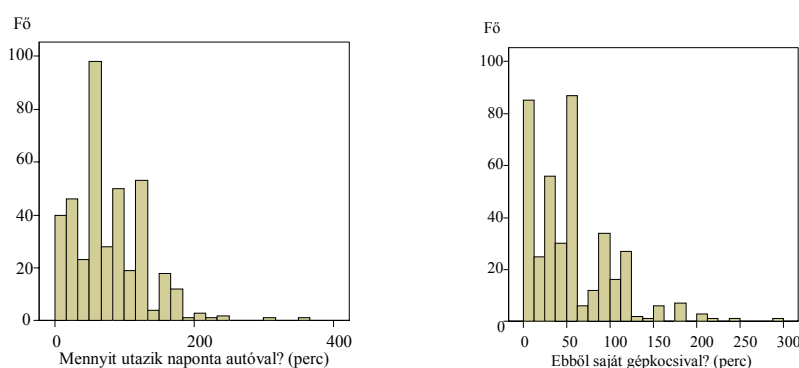
- a háztartások tulajdonában levő növekvő gépjárműszám a háztartások tagjainak mobilitására növekvően hat,
- a felmérés megállapítja, hogy az aktív keresők a legmobilabbak (2,26-2,73 helyváltoztatás/nap), őket követik a tanulók (2,15-2,60 helyváltoztatás/nap), legkevésbé mobilak az inaktívak (1,70-2,56 helyváltoztatás/nap). Különbség mutatkozik mobilitás tekintetében a bérlettel nem rendelkezők és rendelkezők között is. Minden aktivitási csoportban ez utóbbiak a mobilabbak (BKV Zrt. [2004]).

Berki Zsolt [2008] számításai szerint a helyváltoztatások száma a jövedelem függvényében jól illeszkedő, pozitív meredekségű lineáris függvénnyel írható le.

Ugyancsak lineáris összefüggés mutatkozik az egy főre jutó napi helyváltoztatások száma és a háztartás jövedelme között, a jövedelem növekedésével csökken a tömegközlekedés használati aránya.

A jelen felmérésben megkérdezettek 0 és 360 perc (6 óra) közötti naponkénti autózásról számoltak be, átlagosan 76,5 percet autóznak 50,4 perces szórással. Leggyakrabban (19%) a 60 perces időtartamot jelölték meg, amit 13 százalékkal a 120 perc követett. Ezek az értékek nyilván az egész órára való nagyvonalú kerekítésből származnak. A saját autóval való közlekedés időtartama a 0 és 300 perc közötti intervallumban szóródik, 54,6 perces átlaggal és 46,9 perces szórással. A leggyakoribb válasz itt is az egy óra (16%) volt, amit a fél óra (12,3%) követett. Az autóval (saját és összes) való közlekedés jobbra elnyúló aszimmetriát követ, viszonylag sokan vannak, akik rövid ideig autóznak, és relatíve kevesen, akik hosszabb távra utaznak gépkocsival.

Az autóval utazás időtartama



2.3. Környezetvédelemhez való hozzáállás

A megkérdezettek több mint fele azt állította, hogy a környezeti ártalmak nagyon foglalkoztatják, és összességében közel 90 százalék mondta, hogy legalább kissé vagy részben. (Lásd a 9. táblázatot.) A passzív környezetvédelem, az aggodás azonban a főváros és környékének helyzetén nem sokat segít.

A környezeti terhelés és a közlekedésszervezés szempontjából ennél lényegesebb kérdés, hogy a lakosság milyen konkrét cselekedeteket tesz a környezet kímélése érdekében. Az aktív környezetvédelem és a közlekedésmód-választás kapcsolatát vizsgálította meg a következő három választ elfogadó kérdés.

9. táblázat

Mennyire foglalkoztatják Önt általában a közvetlen környezetét érintő ártalmak?

Válasz	Gyakoriság (fő)	Relatív gyakoriság	Válaszadók
		(százalék)	
Nagyon	205	51,3	51,5
Egy kissé	94	23,5	23,6
Részben	58	14,5	14,6
Nem	22	5,5	5,5
Egyáltalán nem	10	2,5	2,5
Nem tudja	9	2,3	2,3
<i>Válaszadók összesen</i>	<i>398</i>	<i>99,5</i>	<i>100,0</i>
Nem válaszolt	2	0,5	
<i>Összesen</i>	<i>400</i>	<i>100,0</i>	

A környezetvédelemért való cselekvés leggyakoribb eszköze az útvonaltervezés. Ez összhangban áll azzal, hogy az emberek a lehető leggyorsabban szeretnék elérni úti céljukat és a költségeiket is minimalizálják. Vagyis az elsődleges cél saját jólétük maximalizálása, amit – lelkiismeretük megnyugtatóására – a környezetért, a társadalmi jólétért való cselekvésnek is beállítanak. Kétségtelen, hogy a feleslegesen megtett kilométerek kiküszöbölése környezeti előnyökkel is jár, de az egyéni versus társadalmi hasznosság döntést nem teszi szükségessé. A tömegközlekedés gyakoribb igénybe vétele mögött jellemzően egyéni gazdasági érdek vagy kényszer (nem áll rendelkezésére autó) áll. (Lásd a 10. táblázatot.)

Mindenképpen meg kell azt is említeni, hogy a többi kérdésre adott válaszokkal jórészt egybecsengenek az itteni válaszok. Azok gondolják, hogy a környezetért a tömegközlekedés használatával tesznek, akik amúgy is a tömegközlekedést részesítik előnyben; a „sehogy” választ adók pedig tipikusan a monokulturális közlekedők, akik mérlegelés nélkül csak az egyik közlekedési módot használják (vagy nincs autójuk, vagy egyáltalán nem használják a közösségi közlekedést). Kiemelkedő a gyaloglást alkalmazott környezetkímélő közlekedési módnak tartók összetétele, ők kizárólag legalább érettségivel rendelkező, elsöprő többségben (83,6%) valamilyen szellemi foglalkozásúak vagy nyugdíjasok (10,9%), akik az átlagosnál sokkal nagyobb hangsúlyt helyeznének a környezetkímélő közlekedés népszerűsítésére (Bovy [1999]), városi ökológusaihoz leginkább hasonló csoport. Azok az autósok, akik azt vallják, használják a kerékpárt is, mint alternatív közlekedési módot, az átlagosnál gyakrabban autóznak és ritkábban veszik igénybe a tömegközlekedést, költözési szokásaikat egyértelműen anyagi érdekek határozzák meg. Ők valószínűleg a kerékpárt csak hobbitevékenységre, sportolásra használják, nem a gépkocsi kiváltására.

10. táblázat

Közlekedési mód választásakor milyen módon veszi figyelembe a környezetvédelem szempontjait?

Válasz	Első helyen		Második helyen		Harmadik helyen		Összesen (százalék)
	Fő	Százalék	Fő	Százalék	Fő	Százalék	
Gyakrabban veszi igénybe a tömegközlekedést	69	17,3	32	8,0	26	6,5	31,8
Többet gyalogol	46	11,5	32	8,0	27	6,8	26,3
Gyakra(bba)n közlekedik kerékpárral	20	5,0	14	3,5	19	4,8	13,3
Jobban megtervezi az útjait	91	22,8	66	16,5	28	7,0	46,3
Ügyeit lakóhelye közelében intézi	53	13,3	70	17,5	46	11,5	42,3
Koncentrálja a bevásárlásait	18	4,5	49	12,3	46	11,5	28,3
Csak akkor ül autóba, ha nincs más megoldás	16	4,0	15	3,8	39	9,8	17,5
Egyéb, éspedig	8	2,0	5	1,3	6	1,5	4,8
Sehogy	68	17,0	3	0,8	1	0,3	–
Nem válaszolt	11	2,8	114	28,5	162	40,5	–
<i>Összesen</i>	<i>400</i>	<i>100,0</i>	<i>400</i>	<i>100,0</i>	<i>400</i>	<i>100,0</i>	–

A *torlódások, zsúfoltság megszüntetésének* legfőbb eszközeként az infrastruktúra fejlesztését tartják számon a megkérdezettek. (Lásd a 11. táblázatot.) Érdekes lett volna megtudni, hogy a közlekedési infrastruktúra mely szegmenseinek fejlesztésére gondoltak a válaszadók. Kétségtelen, hogy bizonyos infrastrukturális fejlesztések (például a várost elkerülő utak kiépítése) képesek a városközpont terhelését csökkenteni, ez azonban nem igaz a bevezető utak kapacitásának növelése esetén. A kötött-pályás infrastruktúra fejlesztése – megfelelő tájékoztatás mellett – hatékony eszköz lehet, azt azonban nem tudjuk, hogy az autósok erre a megoldásra gondoltak-e.² A második leggyakoribb válasz a *környezetkímélő közlekedési módok* népszerűsítése volt, a megkérdezett gépkocsival közlekedők 17,0 százaléka gondolja úgy, hogy pusztán kommunikációval (a feltételek változása nélkül) mérsékelhető a zsúfoltság. A Budapest környéki viszonyok ismeretében nem tűnik reálisnak, hogy például kerékpárutak építése nélkül Törökbálintról vagy Érdről a reklámok hatására lényegesen többen kerékpározzanak naponta Budapestre.

² Hasonló felmérések tapasztalatai alapján a közlekedési infrastruktúra fejlesztésén a magyarországi válaszadók túlnyomó többsége utak építését érti, amiben az elmúlt évtized közlekedéspolitikai kommunikációja is szerepet játszhatott.

Ha megvizsgáljuk, hogy az egyes intézkedéseket kik támogatják jellemzően, ismét arra a következtetésre juthatunk, hogy az intézkedések népszerűsége és az egyéni érdekek (vagy kényszerek) jól összecsengenek.

Így a *torlódási díj* a magasabb jövedelmű 46–60 év közötti, felsőfokú végzettségű, vezető beosztásúaknál népszerűbb az átlagosnál nagyobb mértékben, akik napon-ta járnak munkába autóval és semmit nem tesznek a környezetvédelem érdekében. Számukra a díj megfizetése sokkal kisebb terhet jelent, mint amennyit a díj által okozott forgalomcsökkenésből származó időmegtakarítás bevételként/nyereségként viszsza-
szahoz.

11. táblázat

A torlódások, zsúfoltság megszüntetése érdekében melyik eljárást tartja a legelfogadhatóbbnak?

Válasz	Gyakoriság (fő)	Relatív gyakoriság	Válaszadók
		(százalék)	
Torlódási díj bevezetése	11	2,8	2,8
Mobilitás csökkentése szervezéssel	38	9,5	9,6
Mobilitás csökkentése adminisztratíván	15	3,8	3,8
Környezetkímélő közlekedés népszerűsítése	68	17,0	17,1
Személygépkocsi-használat mérséklése	22	5,5	5,5
Közlekedési infrastruktúra fejlesztése	200	50,0	50,4
Egyéb, éspedig	16	4,0	4,0
Nem tudja	27	6,8	6,8
<i>Válaszadók összesen</i>	<i>397</i>	<i>99,3</i>	<i>100,0</i>
Nem válaszolt	3	0,8	
<i>Összesen</i>	<i>400</i>	<i>100,0</i>	

A *mobilitás csökkentését szervezéssel* az alacsonyabb végzettségű, közepes jövedelmű szellemi foglalkozásúak választanák, akik többsége a fővárosból költözött ki, és inkább tömegközlekedési eszközt használ. Számukra a közlekedés szervezése jelentené a legnagyobb hasznot, hiszen ezzel leginkább a tömegközlekedés javulna, és áldozattal sem járna.

Az *adminisztratív eszközökkel* való forgalomcsökkentés hívei idősebb szakmunkások, akik az átlagosnál kicsit ritkábban használnak autót és tömegközlekedést is, a fővárosba egyáltalán nem költöznének. Mivel viszonylag keveset utaznak, számukra az átlagembernek nehezebben megfogható, körülhatárolható eszköz alkalmazása is megfelelő lehet.

A *környezetkímélő közlekedés* népszerűsítésének hívei átlagos jövedelmű, középfokú végzettségű, 36–45 év közöttiek, akik gépkocsijukat ritkán, főképp bevásárlásra, ügyintézésre használják, viszont a kevés budapesti autózásuk során mereven elutasítják a torlódási díj fizetését. Budapestre kizárólag akkor költöznének, ha az tisztább, „élhetőbb” város lenne. Számukra a többiek hozzájuk való hasonulása jelentené a megoldást, ahogy ez az átlagember számára általában a legvonzóbb alternatíva.

A *személygépkocsi-használat* mérséklését a személygépkocsival nem, vagy csak alig közlekedők tartják elsődleges eszköznek. Ők jellemzően tanulók és nyugdíjasok, akik egyrészt jövedelmi viszonyaik miatt nem engedhetik meg maguknak a rendszeres egyéni közlekedést, másrészt a tömegközlekedés kedvezményes igénybevételenek lehetősége miatt anyagilag is a közösségi közlekedés felé orientálódnak. Számukra a gépkocsihasználat mérséklése közvetlen áldozattal nem jár, drasztikus és gyors intézkedés esetén a zsúfoltság növekedés révén – közvetetten – érintettek.

A legszelesebb réteg az *infrastruktúra fejlesztésével* oldaná meg a zsúfoltság problémáját. Ők az átlagosnál kissé magasabb végzettségűek, több a szellemi foglalkozású és kevesebb közöttük a nyugdíjas, átlagosnál gyakrabban használják a gépkocsit (kiemelten munkába járásra, munkavégzésre és vásárlásra) és ritkábban a tömegközlekedést (aminek olcsósága, gyorsasága és kiszámíthatósága egyformán fontos). A környezeti ártalmak az átlagosnál jobban foglalkoztatják őket, de az útvonaltervezés után leginkább semmit nem tesznek a környezet védelme érdekében. A tipikus magatartás: szóban fontosak a környezeti kérdések, de tenni már alig tesznek valamit, ugyanakkor a probléma megoldását építkezésben és nem a meglévő lehetőségek jobb kihasználásában látják („Jó lenne, ha valaki csinálna már valamit!”).

A *tájékozatlanok* között a legfiatalabbak és a legidősebbek fordulnak elő nagyobb arányban. Ők az átlagosnál alacsonyabb végzettséggel és az átlagosnál kissé alacsonyabb jövedelemmel rendelkeznek (főképp a kiugróan magas jövedelműek hiánya miatt), gépkocsihasználatuk csak a vásárlás esetén közelíti az átlagos szintet, az *olcsó tömegközlekedést* keresik, a legkevésbé foglalkoztatják a környezeti ártalmak, és jellemzően semmit nem tesznek a környezet védelme érdekében. Számukra – sok más problémához hasonlóan – a zsúfoltság csökkentése is közömbös.

Összességében tehát elmondható, hogy az emberek a környezetvédelemnek és a zsúfoltság csökkentésének azt a módját igyekeznek választani, ami számukra a lehető legkisebb áldozattal vagy a céltudatosabbak esetén a legnagyobb nyereséggel jár, a szereplők jól felismerik saját rövid távú érdekeiket. Kérdéses azonban – ahogy minden környezeti probléma esetén – hogy a rövid távon optimális megoldások hosszú távon is a társadalom érdekeit szolgálják-e.

*

Az empirikus elemzés során a megkérdezettek legfontosabb jellegetességeinek, attitűdjeinek felmérésén túl sikerült elkülöníteni az autósok között néhány fontos

csoportot, akik közlekedéspolitikai szempontból különböző eszközökkel kezelhetők. Az eszközök felismerése – a viszonylag kisméretű felmérés ellenére is – alkalmas lehet egy koncepció körvonalazásához.

A kutatás eredményei alapján a budapesti agglomeráció lakosai bár sajátjukénak érzik a környezet védelmét, nem vállalnak abban aktív szerepet. Az emberek a környezetvédelemnek és a zsúfoltság csökkentésének azt a módját igyekeznek választani, ami számukra a lehető legkisebb áldozattal vagy a céltudatosabbak esetén a legnagyobb nyereséggel jár, a szereplők jól felismerik saját rövid távú érdekeiket. Kérdéses azonban – ahogy minden környezeti probléma esetén – hogy a rövid távon optimális megoldások hosszú távon is a társadalom érdekeit szolgálják-e.

Az is megállapítható, hogy az egyének kiköltözési szándéka nélkül nem vezethet a szuburbanizációhoz semmiféle technológiai fejlesztés sem. Az elővárosok lakóinak közel háromnegyede biztosan nem akar Budapestre költözni, és alig 7 százalék azoknak az aránya, akik visszaköltöznének, főleg a fiatalabb korosztály tagjai. A bizonytalankodók közel 15 százaléka pedig bizonyos feltételekhez köti. Végeredményben bármilyen fővárosi fejlesztés, lehet az akár a közlekedésé, akár más infrastrukturális létesítményé (színház, kórház stb.), szinte egyáltalán nem motiválja az agglomerációban lakókat a fővárosba költözésre, és nem tartja vissza azokat sem, akik Budapestről akarnak valamelyik agglomerációs településre kiköltözni.

A közlekedési mód választását pedig elsősorban a döntéshozó társadalmi-gazdasági státusza határozza meg. Társadalom- és közlekedéspolitikai cél lehet a környezetterhelés csökkentése érdekében a mobilitási igények mérséklése, illetve a személygépkocsi-közlekedéssel szemben az alternatív közlekedési módok (gyaloglás, kerékpározás stb.) preferálása. Ezekhez a mobilitásirányítási intézkedésekhez ismerni kellene azt is, hogy a lakosságnak milyen rétegei fogékonyak eziránt. Azok gondolják, hogy a tömegközlekedés használatával a környezetért tesznek valamit, akik egyébként is a tömegközlekedést részesítik előnyben.

A felmérés nem igazolta azt a vélekedést, hogy az agglomerációba való kiköltözés szándéka a jó közlekedési lehetőségek mérlegelésén alapul. A válaszadók közül mindössze egyetlen személy akadt, aki a kiköltözés okának a jó közlekedési kapcsolatokat jelölte meg. Ennek ellenére a zsúfoltság, torlódások csökkentésére mégis a megkérdezettek fele a közlekedési infrastruktúra fejlesztését tartja a legelfogadhatóbbnak, és az elfogadhatóság mértéke a végzettséggel arányosan nő. Az utazásra fordított idő is fontos szerepet játszik, mert a távolság növekedésével a munkahelyre történő bejárás aránya csökken.

A vonzó tömegközlekedés gyors és olcsó, a menetrend pedig kiszámítható. Az elővárosi közlekedés az agglomerációban lakók számára akkor elfogadható és reális alternatíva, ha a vonalon kevés megálló van, és a járatok ütemesen közlekednek. Ebben az esetben a megálló közelségének csekély jelentősége van. Ezeknek a feltételeknek inkább a kötőpályás közlekedési mód (vasút, HÉV) felel meg, mint az autó-

busz-közlekedés. Míg az autóbusszal utazók akkor sem váltanának közlekedési eszköz, ha tiszta, kényelmes pályaudvarok és korszerű járművek állnának rendelkezésre, addig a személygépkocsit használók 10–14 százaléka váltana biztosan vasútra, ha az elővárosi kényszerpályás közlekedés körülményei javulnának.

Érdeemes lenne a jövőben a kutatást nemcsak a budaörsi kistérségre, hanem a budapesti agglomeráció összes településére, és az autótulajdonosokon kívül azokra is kiterjeszteni, akik a tömegközlekedést használják. Hasznos lenne egy ún. környezettudatos kampány elindítása és annak a közlekedőkre gyakorolt hatásainak a felmérése. Kedvező lenne, ha a különféle eljárások, tervek gazdaságossági számításai és környezeti hatásainak felmérése mellett a mobilitás menedzsment eszközei bevezetésre kerülnének egy mobilitási kampány keretében, mert csak így lehetne felmérni a mobilitási menedzsment-intézkedések elfogadottságát. Egyelőre Budapesten és környékén inkább a verbális megoldások a gyakoribbak, mint a konkrét cselekvések.

Irodalom

- BELICZAY E. [2005]: Az agglomeráció közlekedés okozta környezeti problémái és a területfejlesztés összefüggései. In: *Kiss Károly* (szerk.): *Zöld gazdaságpolitika*. BCE egyetemi jegyzet.
- BERKI ZS. – MONIGL J. – NAGY E. [2007]: A közlekedési módválasztás ökonometriai alapú modellezése. *Városi Közlekedés*. XLVII. évf. 6. sz. 349–356. old.
- BERKI ZS. ET AL. [2007]: A Budapesti bejárók közlekedési preferenciáinak vizsgálata. *Városi Közlekedés*. XLVII. évf. 6. sz. 341–348. old.
- BERKI ZS. [2008]: *A személyközlekedési adatfelvételeken alapuló modellek fejlesztése*. Munkanyag.
- BKV ZRT. [2004]: *Főváros és környéke célforgalmi adatfelvétel 2004*. Budapest.
- BOVY, P. H. [1999]: Urban Structure and Modal Distribution. Global Trends and their Impact on Public Transport. *Public Transport International*. 1. sz. 8–16. old.
- HAJDU, O. [2003]: Többváltozós statisztikai számítások. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- HVG [2007]: Kis térségi módszertan. *HVG*. november 3. 89. old.
- IZSÁK É. [2002]: A magyar települési környezet átalakulása a kilencvenes években. *Magyar Tudomány*. CVIII. köt. 11. sz. 1498–1504. old.
- JÁSZBERÉNYI M. – PÁLFALVI J. [2006]: *Közlekedés a gazdaságban*. Aula Kiadó. Budapest.
- JÁSZBERÉNYI M. [2008]: A mobilitás menedzselése városi környezetben. *Vezetéstudomány*. XXXIX. évf. 10. sz. 34–44. old.
- KAPITÁNY G. – LAKATOS M. [2005a]: A munkaerő napi mozgása és közlekedése a budapesti kerületekben és a fővárosi agglomerációban 1980–2001. I. rész. *Területi Statisztika*. 8. (45.) évf. 2. sz. 115–128. old.
- KAPITÁNY G. – LAKATOS M. (2005b): A munkaerő napi mozgása és közlekedése a budapesti kerületekben és a fővárosi agglomerációban 1980–2001. II. rész. *Területi Statisztika*. 8. (45.) évf. 3. sz. 216–233. old.

- KOVÁCS K. [1999]: *A szuburbanizációs folyamatok a fővárosban és az agglomerációban. Társadalmi-gazdasági átalakulás a budapesti agglomerációban*. Regionális Kutatási Alapítvány. Budapest.
- KOVÁCS Z. [1999]: A szuburbanizáció jellemzői a budapesti agglomerációban. *Földrajzi Értesítő*. XLVIII. évf. 1999. 1–2. füzet. 93–125. old.
- KÖVESNÉ GILICZE É. [2003]: A globalizáció hatása a városi közlekedési rendszer fejlesztésére. Városi közlekedés. 2. XLIII. évf. 2. sz. 71–80. old.
- NEMES-NAGY J. [1998]: *A tér a társadalomkutatásban*. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület. Budapest.
- SCHEER M. – BELICZAY E. – TOMBÁ CZ E. [2000]: *A budapesti agglomerációs folyamatok környezeti és társadalmi hatásai*. BKÁE Környezettudományi Intézetének tanulmányai. 25. sz.
- STUDIO METROPOLITANA [2002]: *Megindult a visszaköltözés*. Kutatási összefoglaló. www.studiometropolitana.hu/doc/sm_bpagglo_vandorlas.pdf
- STUDIO METROPOLITANA [2006]: *Hova menjünk lakni?* Kutatási jelentés. www.studiometropolitana.hu/doc/sm_lakni_tanulm.doc
- SZÉKELY A. – KOTOSZ B. [2005]: A határmenti lakosság határképe az EU-csatlakozás előtt. *Statisztikai Szemle*. 83.évf. 12. sz. 1111–1129. old.
- SZIRMAI V. [1998]: A budapesti agglomeráció társadalmi problémái. *Társadalmi Szemle*. LIII. évf. 7. sz. 18–28. old.
- TERRA STÚDIÓ KHT. [2006]: *Budaörs kistérség többcélú társulása területfejlesztési koncepció és program*. Budapest.
- TERRA STÚDIÓ KHT. [2008]: *Budaörs kistérség többcélú társulása területfejlesztési koncepció és program*. Budapest.
- TÍMÁR J. [1999]: Elméleti kérdések a szuburbanizációról. *Földrajzi Értesítő*. XLVIII. évf. 1–2. füzet 7–32. old.

Summary

The main aim of this paper is to review the results of a survey of mobility habits. By the survey, we may test five hypotheses based on the relevant literature that describe the relationship between environmental awareness, migration and mobility. The results of the survey has confirmed four of the five hypotheses. In our analytical work, after the gradual dissection of the answers given to each question, we exerted the toolset of multivariate statistics. The results of the survey may be useful as the base of a transport conception of the region.

Vélemények a makrostatisztikai adatokról

A *Statisztikai Szemle* szerkesztősége a 2008. évi 7–8. (tematikus) számát a makrostatisztika néhány aktuális kérdésének szentelte. A statisztika ezen ágának mind készítői, mind felhasználói jól tudják, hogy ez az erőteljesen fejlődő, de mondhatni még napjainkban is gyakran heves viták keresztjében álló terület egyre bonyolultabb módszertant követel, és az adatokat csak a nemzetközi standardok szem előtt tartásával lehet összeállítani. Éppen ezért fordítottuk e téma felé a reflektort, számítva arra, hogy statisztikusok és felhasználók kölcsönösen megnyilatkoznak, és folyóiratunk így hozzájárul az álláspontok megismertetéséhez. Úgy tűnik, reményünk bevált, több észrevétel érkezett. Jelen összeállításunkban ezeket adjuk közre oly módon, hogy rövid összegzésük felidézésével emlékeztetünk arra az írásra, mely kiváltotta a válaszgondolatokat. Ezeknek a véleményeknek, kiegészítéseknek a megfogalmazói az egyes makrostatisztikai adatok előállításáról nyilatkoznak meg.

A tematikus szám szerkesztésekor is figyelembe vettük, hogy a makrostatisztikák összeállítói nyitottak felhasználók észrevételei és javaslatai előtt. Ezért két olyan tanulmánnyal indítottuk a számot, melynek szerzői a szakmában közismerten e statisztikák nagyigényű „termelő felhasználói”. Várakozásunknak megfelelően, valóban e két tanulmány ébresztette fel elsősorban a vitakedvet.¹

A konzisztencia problémája

Emlékeztetőül néhány gondolatot idézünk az *Oblath–Antal–Komáromi* szerzőhármas valamint *Bauer Péter és szerzőtársai* dolgozatából.

¹ *Oblath G. – Antal J. – Komáromi A.*: A hazai makrogazdasági statisztikák konzisztenciájáról (646–665. old.) és *Bauer P. – Eppich Gy. – Nobilis B. – Virág B.*: Makrogazdasági statisztikák elemzői szemmel (666–694. old.).

„A makrogazdasági elemzők szempontjából a statisztikai rendszer minőségének egyik fontos ismérve, hogy mennyire konzisztensek a gazdasági folyamatok különböző metszeteit megvilágítani hivatott részstatisztikák.” (*Oblath–Antal–Komáromi*)

„Egy adott időszakról publikált makrogazdasági idősorok bármely gazdaságban, kiemelt jelentőséggel bírnak az elemzők számára. Ezen idősorok segítségével alkothatunk véleményt a gazdaságban érvényesülő keresleti-kínálati folyamatokról, inflációs hatásokról, azonosíthatunk fordulópontokat, illetve hosszabb távú tendenciákat. Az így kapott információk kulcsfontosságúak lehetnek mind a gazdaságpolitikai döntésekhez, mind pedig az üzleti tervezéshez. Ennek megfelelően az elemzők számára az adatok megbízhatósága, pontossága és gyors elérhetősége a legfontosabb. A statisztikai adatszolgáltatóknak mindezt ki kell elégíteniük. Ugyanakkor azt is figyelembe kell vennünk, hogy egy-egy statisztikai adatban akár több millió megfigyelés eredménye is összegződhet. Ezért érthető, hogy olykor csak némi késéssel érhetők el az adatok. Amennyiben az elemzők tisztában vannak az adatközlési bizonytalanságok okaival, valamint az adatközlő intézmények is pontosabb képpel rendelkeznek az elemzői igényekről, akkor az így kialakított párbeszéd elősegítheti a gazdaság aktuális folyamatainak mélyebbre ható megértését. Írásunk célja, hogy az elemzők helyzetéből kiindulva segítsük ezt a párbeszédet, folyamatossá tegyük az együttműködést.” (*Bauer Péter és szerzőtársai*)

A tanulmányban felvetett kérdéscsoportra *Szőkéné Boros Zsuzsanna*² reagált.

Revízió és konzisztencia a nemzeti számlák idősaiban

A legfrissebb visszajelzések alapján a felhasználók legfontosabb követelményei a makrogazdasági statisztikákkal szemben a gyorsaság, a konzisztencia, a homogén, összehasonlítható idősorok, valamint az adatok felülvizsgálatának racionalizálása. A nemzeti számlák összeállításait ezen jogos és elismert felhasználói igények azonban még akkor is nehéz helyzetbe hozzák, ha nem állandóan változó gazdasági-társadalmi és jogszabályi viszonyok között kell végezniük feladatukat. Tekintsük át röviden, hogy a nemzeti számlák előállítói milyen elvek alapján próbálják összeegyeztetni a fenti, egymásnak ellentmondó követelményeket.

A statisztikai hivatalok által jelenleg nyilvánosságra hozott adatok fontos jellemzője, hogy mielőtt véglegesnek tekintenék őket, általában ismétlődő felülvizsgálati

² A Központi Statisztikai Hivatal osztályvezetője.

folyamaton mennek keresztül. Ez különösen jellemző a nemzeti számlák, ezen belül az éves és a negyedéves számlák adataira, amelyek esetében a gazdaság állapotára vonatkozó, minél korábban szolgáltatott adatok iránti növekvő igényt az egyre pontosabb és megbízhatóbb becslésekkel szemben támasztott követelményekhez viszonyítva kell mérlegelni. Számos oka van annak, hogy miért van szükség a felülvizsgálati folyamatra. A felülvizsgálatokat kiválthatja például a statisztikai hivatalok által alkalmazott becslési eljárások fejlesztése, a rendelkezésre álló adatok körének bővülése, az alapstatisztikák rendszerében végrehajtott változások, az elszámolási fogalmak és osztályozások megváltozása, vagy pedig a változatlan áras számítások során alkalmazott bázisév módosulásai.

A felülvizsgálatok és elemzések fő célja, hogy azonosítsanak minden, a kezdeti becslésekben előforduló torzítást, majd vegyék figyelembe azokat a nyilvánosságra hozott számadatokban. A felülvizsgálati politikák azon az elven alapulnak, hogy minden időszakban a rendelkezésre álló legjobb minőségű adatokat hozzuk nyilvánosságra. Így a felülvizsgálatot a becslések minőségét meghatározó eljárásnak tekintjük. A felülvizsgálatok az éves és a negyedéves számlák adatait érintő mindennapos eljárások. Különös szerepük van a negyedéves számlák esetében, mivel a negyedéves adatok gyakoriságuk miatt többször változnak, ahogy újabb alapadatok válnak hozzáférhetővé. Ezen kívül a negyedéves adatokat összhangba kell hozni a pontosabb, részletesebb alapadatokon nyugvó éves adatokkal, amikor azok is hozzáférhetővé válnak.

Az olyan típusú, nagy gyakorisággal közzétett adatok esetében, mint amilyenek a negyedéves nemzeti számlák adatai, a pontosabb és időben szolgáltatott becslések iránti növekvő igényt szintén a felülvizsgálatok egyik lehetséges indítékának tekinthetjük. A negyedéves nemzeti számlák adatai esetében szokásos gyakorlat, hogy először „előzetes adatként” teszik azokat közzé, hogy kielégítsék a felhasználók gyors adatszolgáltatás iránti igényét, majd pedig rutinszerűen felülvizsgálják és javítják őket, belefoglalva az előzetes közzétételkor még nem hozzáférhető adatokat.

A negyedéves nemzeti számlák esetében az időszerűség és a pontosság egymás rovására érvényesülő követelményei közötti kompromisszumot legalább két megfontolás határozza meg:

- a negyedéves nemzeti számlák általában kevésbé teljes és pontos adatállományon alapulnak, mint amelyeket az éves becslésekhez alkalmaznak;
- a negyedéves számadatok nyújtják a legátfogóbb és legösszefüggőbb aktuális információforrást a nemzetgazdaság rövid távú alakulásáról, következésképpen a felhasználók számára alapvető fontosságúak gazdasági döntéseik meghozatalához.

Egyik célszerű osztályozás szerint a felülvizsgálatokat három fő csoportba oszthatjuk: 1. rendszeres (rutin), 2. eseti, 3. vegyes felülvizsgálatok.

Az első csoport azokat a felülvizsgálatokat tartalmazza, amelyeket nagy gyakoriság és biztos közzététel jellemez. Ezek a minden negyedévben elvégzett felülvizsgálatok különböznek a második csoportba tartozó eseti felülvizsgálatoktól, amelyeket a statisztikai hivatalok hosszabb és általában rendszertelen időközönként végeznek el. Vegyes felülvizsgálatoknak nevezzük azokat, amelyeket a rutin és az eseti felülvizsgálatok közös előfordulása jellemez.

A rendszeres (rutin) felülvizsgálat oka lehet:

- a) új információk beérkezése,
- b) adathibák javítása,
- c) adatértelmezési és egyéb technikai korrekciók.

Az eseti felülvizsgálat oka lehet:

- d) a módszertan változása (beleértve az alapstatisztikákban vagy a nemzeti számlákban történt módszertani változásokat,
- e) osztályozások, fogalmak változása (például a TEÁOR-változás okozta felülvizsgálat).

Vegyes felülvizsgálatokhoz vezet, ha az eseti felülvizsgálatok hozzáadódnak az éves rutin vagy éven belüli felülvizsgálatokhoz. A vegyes felülvizsgálatok jelenléte akadályozza a homogén összehasonlítások végzésének lehetőségét a felülvizsgálati folyamat különböző szintjein történő közzétételek között, következésképpen a vegyes felülvizsgálatok korlátozzák a statisztikai elemzések elvégzését.

A magyar nemzeti számlák revíziós politikájában is jelen van mind a három típusú felülvizsgálat. Összefoglalóan elmondható, hogy az utóbbi években a magyar gyakorlatot általában a vegyes felülvizsgálat jellemezte.³ Ennek oka elsősorban a gyorsan változó gazdasági-társadalmi környezethez történő alkalmazkodás, amely változások az Európai Unióhoz csatlakozásunk óta sokszor jogszabályi kötelezettségekben öltenek testet. Jelenleg is több olyan nemzetközi előírás felülvizsgálata zajlik, illetve történt meg (például TEÁOR-váltás, illetve a nemzeti számlák módszertanának (SNA/ESA) revíziója⁴), amelyek előrevetítik a magyar nemzeti számlák további revízióit.

A revíziók egyik érdekes módszertani kihívása az, hogyan lehet az idősorok összehasonlíthatóságát biztosítani. Ez legtöbbször nem egyszerű feladat, vagy azért,

³ Az utóbbi évtizedben végrehajtott változtatásokról részletes ismertető található *Pozsonyi P.*: A nemzeti számlák fejlesztése, 1996–2007 (*Statisztikai Szemle*, 85. évf. 2007. évi 10–11. sz. 897–931. old.).

⁴ *Pozsonyi P.*: A nemzeti számlák rendszerének újabb felülvizsgálata. *Gazdaság és Statisztika*, 2005. évi 2. sz. 3–17. old.

mert a vonatkozó jelenség nem létezett, vagy nem gyűjtöttünk rá adatot stb. Ezért az idősorok homogenizálását különféle módszerek együttes alkalmazásával lehet megoldani. Jelenleg is folyik a munka a Központi Statisztikai Hivatalban (KSH), hogy az utóbbi évek módszertani változásait 1995-ig visszavezzük, és homogén, összehasonlítható idősort tudjunk a felhasználók rendelkezésére bocsátani. Az előző bekezdésben említett nemzetközi módszertani változások hatását is tükröző homogén hosszú idősorok előállítására újabb fontos kihívás elé állítja a KSH szakértőit és az adatok felhasználóit egyaránt.

A makrogazdasági statisztikáról

Bauer Péter és szerzőtársai „Makrogazdasági statisztikák elemzői szemmel” című tanulmányuk tartalmát a következőképpen foglalták össze.

„Az elemzésünk a monetáris politika számára legfontosabb makrogazdasági indikátorok megbízhatóságával és különböző statisztikai problémáival foglalkozik a makrogazdasági elemzők szemszögéből a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) által publikált anyagok alapján. Arra keressük a választ, hogy a GDP-, a fogyasztóiárindex-adatok és a munkaerő-piaci létszámadatok mennyiben tükrözik a gazdaság állapotát és folyamatait, illetve mennyire világosak és egyértelműek ezeknek a statisztikáknak a módszertani alapjai.

A statisztika adatszolgáltatás számára elsőrendű fontosságú a statisztikai adatok pontos közzététele. Ugyanakkor az elemzők a viszonylag részletes helyzetkép és az azonnali pontos értékítélet kialakítását lehetővé tevő tájékoztatásban érdekeltek. Természetesen a két cél együtt csak jelentős ráfordítások és folyamatos egyeztetés segítségével érhető el. Minthogy a magyar statisztikai adatszolgáltatás gyakorlata a legtöbb adat esetében megfelel az EU irányelveinek, fontosnak tartottuk, hogy a hazai adatközléseket ne csak önmagukban, hanem nemzetközi referenciákat felhasználva is megvizsgáljuk.”

A szerzők három fontos statisztikai adattípust, a fogyasztói árindexet, a munkaerő-piaci és a létszámadatokat emelik ki. A statisztikai adatok szolgáltatóinak nevében megírt válaszok is ezekről a témakörökről érkeztek be.

*Mináry Borbála*⁵ írása a lakásárindexekről és a minőségi változások kezeléséről szól.

⁵ A Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezető-helyettese.

Aktuális módszertani fejlesztések a fogyasztói árstatisztika területén

Az Eurostat munkaprogramjában mind a saját tulajdonú lakásszolgáltatás árindexének kialakítása, mind a minőségi változások kezelése elsőbbséget élvez. A feladatok kiemelt jellegének köszönhetően az elmúlt években különböző munka- és szakértői csoportok keresték, és jelenleg is elemzik a legmegfelelőbb módszertani megoldásokat, illetve ezek átültetését a fogyasztóiárindex-számítás mindennapi menetébe. A következőkben áttekintjük e két területen jelenleg is folyó nemzetközi és hazai fejlesztéseket, az elért eredményeket és az előttünk álló tennivalókat.

A saját tulajdonú lakás árindexe. A saját tulajdonú lakásszolgáltatás jelenleg nem szerepel a harmonizált fogyasztói árindexben. A Statisztikai Programbizottság 2000-ben javasolta a számbavétel megvalósíthatóságának vizsgálatát. A harmonizált fogyasztói árindex keretrendelete tartalmazza, hogy az árindexnek azon termékek és szolgáltatások ármegfigyelésén kell alapulnia, amelyek a háztartások szükségleteit kielégítik. Ebből a megközelítésből a lakásvásárlásnak az árindex részének kellene lennie.

Ezzel szemben az ESA 95 megfogalmazása értelmében a lakásvásárlás nem képezi részét a háztartások végső fogyasztási kiadásainak, mégpedig azért, mert bruttó állóeszköz-felhalmozásként kell értékelni, és így kérdéses, hogy a lakásvásárlás részét képezheti-e a fogyasztói árindexnek.

Az első pilot csoport öt tagállam részvételével kezdte meg a módszertani alapok kidolgozását, illetve az első kísérleti számítások elvégzését. A következő módszereket vizsgálták meg:

- nettó bekerülési érték (net acquisition approach),
- használati költség (user cost approach),
- imputált lakbér (rental equivalence approach).

A módszertani megalapozás során a bekerülési érték szerinti számbavételi módot fogadták el. A másik kettő inkább a megélhetésköltség-index koncepciójának felel meg. Ezentúl például az imputált lakbér hátránya az, hogy azokban az országokban, ahol a bérlakás piac szűkös, nem nyújt megfelelő információt a teljes lakáspiacról. A használatiköltség-módszer alkalmazásánál pedig megkérdőjelezhető a kamatláb bevonásának helyessége az inflációs mutatóba.

A második pilot csoport 2006-ban kezdte el a munkát már tizenegy tagállam részvételével. Az eredeti tervek szerint 2007-re el kellett volna készülni az eurózónára vonatkozó saját tulajdonú lakásárindexszel, de ez egyes országok adatainak késése, illetve a menetközben felmerült módszertani problémák miatt ez nem valósult meg.

A saját tulajdonú lakásárindex pilot projektjének harmadik, egyben utolsó szakasza 2008-ban kezdődött. Ennek célja, hogy minden tagállam alakítsa ki a harmonizált

módszerek alapján készülő lakásárindex számítási rendszerét. Végeredményként valamennyi résztvevőnek elő kell állítani egy önálló lakásárindexet (house price index – HPI), valamint a harmonizált fogyasztói árindex lehetséges részeként egy saját tulajdonú lakásárindexet (owner occupied housing – OOH). A fejlesztési munka öt modulra oszlik:

- a lakásárindex számítási rendszerének kialakítása (új és használt lakásokra egyaránt),
- az értékesítéshez kapcsolódó egyéb kiadások árindexének kialakítása,
- a nagy értékű felújítások árindexének kiszámítása, vagy egy megvalósíthatósági tanulmány benyújtása,
- a föld árindexének kiszámítása,
- súlyszámok meghatározása.

A végleges döntés arról, hogy a saját tulajdonú lakásárindex része legyen-e a harmonizált fogyasztói árindexnek, előreláthatóan 2010-ben születhet meg.

A projekt harmadik szakaszába a Központi Statisztikai Hivatal is bekapcsolódott. A hazai helyzethez igazodva a következő feladatok állnak előttünk:

1. modul: új és használt lakások árindexe

A használt lakásoknál fel tudjuk használni a jelenleg is rendelkezésre álló illetékhivatali adatokat, míg az új építésű lakások árindexének kiszámításához lakásáradatakat és ezen lakások főbb paramétereit szükséges összegyűjteni. Ezt egy új, negyedéves gyakoriságú felvétellel fogjuk megoldani 2009-ben, melynek során az adatszolgáltatói kört az ingatlanközvetítő és -forgalmazó szervezetekből jelöljük ki. Terveink szerint a lakásépítési költségindexből, illetve az építőipari árindexből kiindulva pedig az önépítőkről lehet árindexet előállítani, hiszen az új építésű ingatlanok piacán részarányuk nem elhanyagolható.

2. modul: az értékesítéshez kapcsolódó egyéb kiadások árindexe

Az itt szükséges tételek a 2009. évi adatgyűjtéstől kezdődően beépíthetők a fogyasztóiár-összeírás reprezentánsai közé.

3. modul: nagy értékű felújítások árindexe

Az önépítőkhöz hasonlóan, a felhasználandó adatforrás ez esetben is a lakásépítési költségindex, illetve az építőipari árindex lesz, ezekből kiindulva fogjuk megvizsgálni a részterületi fogyasztói árindex előállításának lehetőségét.

4. modul: a föld árindexe

A pályázati kiírás során ez választható modul volt, és elvégzése nem került bele a munkatervünkbe, mivel jelenleg semmilyen forrásból nem állnak rendelkezésünkre információk a föld (építési telek) áráról és új adatgyűjtés során sem jutnánk megbízható információkhoz.

5. modul: súlyszámok meghatározása

A Hivatalban rendelkezésre álló adatok vizsgálata után, az érvényben lévő iránymutatások figyelembevételével kiválasztjuk és beépítjük a legalkalmasabb adatforrást az árindexszámítás menetébe. A kísérleti számítások eredményeit a 2009. év során az Eurostatnak továbbítjuk. A terület jövőbeni kezelése az uniós szinten megfogalmazódó előírások és ajánlások szerint fog megvalósulni.

Minőségi változások kezelése. Egyes fogyasztási cikkek és szolgáltatások esetében azok minősége időben jelentősen javul, ám ennek hatását ki kell szűrni a fogyasztói árindexből, hogy az csak a tényleges árváltozást mutassa. Erre az egyes országokban különböző módszereket fejlesztettek ki, ám a harmonizált fogyasztói árindex esetében szükséges ezen eljárások harmonizálása az Európai Unió tagállamaiban. Több évig tartó fejlesztési munka eredményeként, 2007-ben fogadták el az 1334/2007 sz. bizottsági rendeletet, melynek fő célja a minőségi változások kezelésének szabályozása.

A korábbi szabályozás (az 1749/96 sz. bizottsági rendelet) a harmonizációs munka elején született, így olyan fontos területekről, mint a mintavétel, a termékek cseréje és a minőségi kiigazítás csak igen röviden és általánosságban tartalmaz előírásokat.

A tagállamok által ezeken a területeken alkalmazott eltérő gyakorlatok az árindexek nem megfelelő összehasonlíthatóságához vezethetnek és így sérülhet a harmonizált fogyasztói árindexek megbízhatósága is. Az új jogszabály egyik legfontosabb eleme, hogy az egyes minőségi kiigazítási módszereket három csoportba sorolják a következők szerint:

- A-módszer – amely a legmegbízhatóbb eredményt adja;
- B-módszer – kevésbé pontos eredményt ad, mint az A-módszer, de szintén elfogadhatónak minősíthető, illetve akkor kell használni, ha az A-módszer nem alkalmazható;
- C-módszer – minden egyéb módszer, amelyet ezentúl nem szabad alkalmazni.

Az Eurostat olyan standardokat dolgoz ki, amelyek a minőségi váltásokkal leginkább érintett termékeket és szolgáltatásokat vizsgálják meg abból a szempontból, hogy mely minőségi kiigazítási módszer, mely csoportba (A, B vagy C) sorolható. Az eddig vizsgálat alá vont termékek: a ruházatkodási cikkek, a könyvek, a személygépkocsik, a számítógépek és a telekommunikáció, melyek közül az első három esetben fogadtak el kidolgozott standardot.

2007-ben megkezdte a munkáját a CENEX-csoport a Destat vezetésével és további hat tagállam szakértőinek részvételével. Az általuk összeállítandó kézikönyv jelenleg még nem végleges, a tervek szerint azonban számos gyakorlati példán ke-

resztül fogja bemutatni az egyes minőségi kiigazítási módszereket a vizsgált termék-, illetve szolgáltatáscsoportok sajátosságaihoz igazítva.

A hazai gyakorlat vizsgálata és fejlesztése, összhangban az Eurostat által fogantatott lépésekkel, párhuzamosan folyik. A Transition Facility Multi-Beneficiary Programme for Statistical Integration (átmeneti támogatási program több kedvezményezett tagállam számára a statisztikai integráció céljából) keretében megvizsgáltuk, hogy a már elfogadott standardokba foglalt termékcsoportoknál az általunk alkalmazott módszerek megfelelnek-e az előírásoknak. Az elvégzett elemzések eredményeit és az azokból levont következtetéseket a 2007 júniusában készített zárójelentés tartalmazza, amelyet továbbítottunk az Eurostatnak. A főbb következtetések, megállapítások a következők voltak:

1. Az általunk alkalmazott gyakorlat áttekintése után megállapítható, hogy a vizsgált termékcsoportoknál (ruházkodási cikkek, könyvek, személygépkocsik) megfelelő minőségi kiigazítási módszereket alkalmazunk, a ruházkodási cikkekénél és személygépkocsikénál a B-módszert. Megjegyzendő, hogy a személygépkocsik esetében nincs A-módszer kijelölve. Azokban az esetekben, ahol van lehetőség a további fejlesztésre (B-módszerről áttérés A-módszere) ezek megvalósíthatósága további vizsgálatot igényel.

2. A ruházkodási cikkekénél és a könyvek egyik csoportjánál (például sikerkönyvek) a hedonikus módszer volt a legmegfelelőbb. Jelenleg nem látunk arra lehetőséget, hogy ezt a hazai gyakorlatba átültessük, elsősorban a módszer magas erőforrás-igénye és az adatgyűjtési rendszerünk sajátosságai miatt.

Előreláthatóan a korábban ismertetett, tervezett lakásárindex-számítás során alkalmazzuk majd a hedonikus módszert a minőségi változások kiszűrésére. Ennek érdekében az új adatgyűjtés kérdőívén szerepelnek a lakás azon fontosabb minőségi paraméterei, amelyek beépítése elengedhetetlenül szükséges a módszer működéséhez.

Befejezésül tisztelt olvasóink figyelmébe ajánljuk a jelen írásunkhoz felhasznált dokumentumokat.

EUROSTAT [2008]: *Technical Manual on Owner-occupied Housing for Harmonised Index of Consumer Prices*. Draft version. Luxembourg.

DALÉN J. [2007]: *Empirical Comparison for the HICP of Methods for Owner-occupied Housing*. (Munkaanyag.)

EB [2007]: Commission Regulation (EC) No 1334/2007 of 14 November 2007 amending Regulation (EC) No 1749/96 on initial implementing measures for Council Regulation (EC) No 2494/95 concerning harmonised indices of consumer prices. *Official Journal of the European Union* (L 296/22) 15. 11. 2007.

EB [1996]: A Bizottság 1996. szeptember 9-i 1749/96/EK Rendelete a harmonizált fogyasztói árindexekről szóló 2494/95/EK tanácsi rendelet végrehajtására vonatkozó kezdeti intézkedésekről. *Az Európai Közösségek Hivatalos Lapja* (L 229) 1996. 09. 10.

EUROSTAT [2005]: *HICP Standards for Clothing and Footwear*. HCPI 04/509. Luxembourg.

EUROSTAT [2005]: *HICP Standards for Books, CDs and Computer Games*. HCPI 04/510. Luxembourg.

EUROSTAT [2005]: *HICP Standards for Cars and other Vehicles*. HCPI 05/520. Luxembourg.

A munkaerő-piaci és intézményi létszámstatisztikák kérdéséhez *Lakatos Judit*⁶ csupán néhány tömör észrevételt tesz a munkaerőpiac struktúrájáról.

Észrevételek a munkaerő-piaci létszámstatisztikák problémaköréhez

A munkaerő-felvétel struktúráját, más lakossági típusú adatgyűjtéssel összehasonlítva, a nagymérvű állandóság jellemzi, bár az alapkategóriákra kérdésben is történtek – inkább kisebbnek, semmint jelentősnek minősíthető – változások a felvétellel több mint másfél évtizedes története során. Jóllehet a felvetett igény jogos, vagyis a módszertani változás hatását számszerűsíteni kell, azért egyfajta szelekció megengedhető. Így *Bauer Péter és szerzőtársai* cikkében jelzett esetek egyike sem volt érdemi nagyságú (kivéve a gyermekgondozási ellátáson levők átsorolását, ami viszont számszerűsíthető). A munkanélküliek azon csoportjába, akik találtak már munkát, amelyet később fognak elkezdni, 2002-ben például mindössze 1878 fő tartozott, a következő évben pedig, mikor az elhelyezkedési időintervallum 30-ról 90 napra módosult, ez a szám 2946 volt. Nyilvánvaló, hogy sem az abszolút érték, sem a változás nem indokolt különösebb adattisztítást, de ez volt a helyzet a munkakeresési módra irányuló kérdés esetében is.

A kritikai észrevételek közül jogosnak érzem a tanulók megváltozott kezelésére vonatkozó bírálatot, jóllehet ez nem a két alapkategória – a gazdaságilag aktívak, illetve nem aktívak – között, hanem csak az utóbbin belül eredményezett elmozdulást. Az a tanuló tehát, aki legalább egy óra jövedelemszerző tevékenységet végzett, eddig is, ezután is foglalkoztatottnak számít, a pontosítással azonban – vagyis azzal, hogy a szünidőt töltő diák önálló kategóriává vált – a tanuló és az egyéb inaktív kategória közötti arány némileg változott.

Jogos a legmagasabb iskolai végzettség szerinti csoportosítás többszöri változtatására vonatkozó észrevétel is. Ez részben az új ISCED-re (Oktatás Egységes Nemzetközi Osztályozási Rendszere) történő áttérés számlájára írható. A korábban megszerzett végzettségek megfeleltetése ugyanis, az oktatási rendszer számára kialakított nomenklatúra szerint (ami az ISCED), nem könnyű feladat. A változtatás egy rövid időszakaszban kétségtelenül információvesztést eredményezett.

⁶ A Központi Statisztikai Hivatal fősztályvezetője.

Az észrevételek között van olyan is, amely vélhetően az összeírás technikai sajátosságai alapján értelmezhető. Tipikusan ilyen a hiányzó gyerek kérdése. Ehhez tudni kell, hogy az ún. adatlapot az összeírók másfél éven keresztül használják, s azon kell jelezniük a bekövetkező változásokat. Így ha az adott időszakban gyermek születik a háztartásban, őt újként kell felvezetniük az adatlapra. Joggal tételezhető fel azonban, hogy ez nem mindig történik meg, s ezért kevés a 0–1 év közötti – azaz az összeírás időszakában született – gyermek. Erősen valószínűsíthető, hogy a nyugdíjba vonulók arányának hullámzó jellege mögött szintén összeírás-technikai ok húzódik meg. Mivel a MEF-állományok használata során magunk is találtunk a terepmunka nem mindig kielégítő minőségére utaló jeleket, ezért a jövőben az ellenőrzési folyamatot javítani kívánjuk.

Érdekes kérdés a munkanélküliek arányának hullámspecifikus eltérése. Ez az összefüggés más országok gyakorlatában sem ismeretlen, az okok elemzése azonban még ott is várat magára.

Végezetül *Telegdi László*⁷ írása egy módszertani kérdést magyaráz meg.

Az intézményi létszámstatisztika adataiban tapasztalható év eleji növekedés okai

Bauer Péter és szerzőtársai azzal a jelenséggel foglalkoznak, hogy az intézményi létszámstatisztikában, az elmúlt években több alkalommal, közgazdaságilag nehezen magyarázható, jelentős növekedés volt tapasztalható az év elején a létszámadatakban. A szerzők megítélése szerint ez a statisztikának azon módszertani jellemzőjéből ered, hogy készítésekor a legalább 50 főt foglalkoztató vállalkozásokat teljes körű, míg az 5–49 fős vállalkozásokat reprezentatív adatfelvétel keretében veszik számba, a létszám-kategóriába sorolás pedig évente egyszer, az év elején történik meg. További problémát látnak azokban a vállalkozásokban, melyek év közben lépik át az öt fős határt és így a következő évben bekerülnek a statisztikai adatfelvételi körbe. Ezek alapján azt valószínűsítik, hogy a létszámadatakban tapasztalt év eleji megugrások elsősorban az adatfelvételi átsorolásokkal hozhatóak összefüggésbe. A szerzők megállapítása lényegében helytálló. A jelenséget azonban szükségszerűnek tartjuk. Ennek megindokolása hosszabb kifejtést igényel.

Az intézményi statisztikai adatgyűjtések keretének alapja a Gazdasági Szervezetek Regisztere (GSZR). A GSZR tartalmaz minden regisztrált gazdasági szervezetet (az adott időpontban az adminisztratív nyilvántartások szerint jogilag létező, azaz adószámmal rendelkező egységet; nincsen semmiféle tevékenység, árbevétel vagy létszám szerinti küszöb a regiszterbe való bekerüléshez). A regisztrált gazdasági szervezetek közül nem tekintjük élőnek azokat, amelyek megszűntek, de adminiszt-

⁷ A Központi Statisztikai Hivatal szakmai főtanácsadója.

ratív okokból, a bejelentési kötelezettség elmulasztása miatt a nyilvántartásokban még szerepelnek, továbbá a csődeljárás, a felszámolás vagy a végelszámolás alatt állókat. Az alapsokasághoz tartozó (működőnek tekintett) gazdasági szervezetek definíció szerint a regisztrált és meg nem szűnt (élő, csődeljárás, felszámolás vagy végelszámolás alatt álló) szervezetek közül azok, amelyek a tárgyévben vagy az előző év során alakultak, valamint azok, amelyek a tárgyévben vagy az előző év során adóbevallást (társasági adó, áfa stb.) nyújtottak be vagy statisztikai adatszolgáltatást teljesítettek (tehát azok a gazdasági szervezetek is, amelyek a tárgyhónapban már nem, de néhány (a tárgyhónaptól függően 6–18) hónapja még működtek).

A gazdasági szervezetek törzsszámának közös azonosítóként használata lehetővé teszi a különböző államigazgatási szervek adminisztratív nyilvántartásainak összekapcsolását. Az adminisztratív társszervekkel való együttműködés keretében a GSZR az adatváltozásokat egyablakos rendszer keretében, online módon, folyamatosan veszi át a gazdasági szervezetek közhiteles nyilvántartását végző Cégbíróságoktól, Okmányirodáktól és az Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivataltól (APEH), továbbá havi állományok kerülnek át a költségvetési szervezet nyilvántartó Magyar Államkincstártól. Az adminisztratív forrásokkal kiépített egyablakos adatátvitel keretében a GSZR-be évente átlagosan 100 ezer új szervezet kerül be, átlagosan 80 ezer megszűnés mellett. Az APEH adatátadásaival együtt évente átlagosan 400 ezer változásrekord érkezik.

A statisztikai adatgyűjtésbe bevont szervezetek esetében a regiszter az adatgyűjtések visszacsatolásaiból is frissül. A GSZR számára minden cégbírósi bejegyzésre kötelezett vállalkozás alakulásakor információkat szolgáltat az 1032 OSAP nyilvántartási számú „Alapinformációk az alakuló gazdasági szervezetekről” című kérdőívben. Az APEH által bejegyzett vállalkozások az adóhivatalhoz történő bejelentkezés során a szükséges információkat az 1710 OSAP nyilvántartási számú „Bejelentési és módosító lap a gazdasági szervezetek névjegyzékének összeállításához” című adatgyűjtés keretében adják meg, amely eljut a KSH régióihoz.

A regiszter adatainak frissítéséhez az 1764 OSAP nyilvántartási számú „Adatlap a statisztikai regiszter adatainak felülvizsgálatához” című évközi regiszterkarbantartó adatgyűjtés is hozzájárul. A kérdőívet évente mintegy 40 ezer szervezet kapja meg. A korábbi években negyedévente mintegy 8 ezer, két éve alakult szervezet került be az adatszolgáltatói körbe, amelyekről alakulásuk óta a KSH-nak nem volt statisztikai, adó- vagy egyéb forrásból származó információja, így adatközlés nélkül kikerültek volna az alapsokaságból. A kérdőívet eddig minden évben ötször is kiküldtük mintegy 8–10 ezer adatszolgáltatónak. Ennek keretében általában egy nemzetgazdasági terület szervezeteinek koncentrált vizsgálatára került sor.

A GSZR további forrása számos gazdaságstatisztikai kérdőív visszacsatolása, kiemelten az integrált gazdaságstatisztikai felmérések regiszteradatlapjai, valamint létszám- és árbevételadatai.

Az intézményi statisztikai adatgyűjtések keretét a Gazdasági Szervezetek Adatgyűjtés-szervezési Rendszere (GÉSA) biztosítja. Ez úgy jön létre, hogy a folyamatosan változó GSZR-t minden hónap első hétvégén és az év végén „befagyasztják”. A befagyasztott állapotból történik az adott hónapra, illetve a következő évre vonatkozó alapsokaság előállítás (amely az adatgyűjtés szempontjából működőnek tekintett gazdasági szervezeteket tartalmazza). A tárgyhavi és a tárgyéves alapsokaságból válogatják le a KSH gazdasági szervezetekre vonatkozó megfigyeléseinek keretét.

A különböző megfigyelésekhez tartozó keretek és minták együtt adják a statisztikai megfigyelésbe vonható szervezetek összességét, az ún. feldolgozási számjelet. A havi számjel adminisztratív ismérvei (név, cím, adminisztratív TEÁOR stb.) az adott hónap első hétvégi állapotát tükrözik, statisztikai ismérvei (statisztikai főtevékenység, létszámkategória, tevékenység, megye stb.) azonban általában az év eleji, az előző év végén meghatározott állapotot. Ennek az az oka, hogy a statisztikai ismérvek forrásai csak kisebb részben a KSH adatgyűjtései, nagyobb részben az APEH adatai, márpedig ezek döntő többsége a társasági adóbevalláson alapul és ezért nem folyamatosan, hanem évente egyszer, augusztus végén kerül átadásra. Tekintettel az adateditálás, az expedálás, az adatszolgáltatás és a -feldolgozás időigényére ezeket az adóadatokat legfeljebb az utolsó negyedévben tudnánk felhasználni.

A mondottak figyelembevételével adataink elemzői modellezhetik, hogyan lehet az év eleji ugrásokat utólag „szétteríteni” az előző év hónapjai között.

Ez ideig ezek az észrevételek érkeztek szerkesztőségünkbe. Reméljük, hogy a közzétett anyagok további termékeny gondolat- és tapasztalatcserére indítják szerzőinket és olvasóinkat.

Statisztikai Szemle Szerkesztősége

„Párkapcsolatok” – Az Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság műhelykonferenciája

Több éves hagyománya van annak, hogy az Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság műhelykonferenciát rendez a szociológia és a demográfia különböző témaköreiben. Többnyire folyamatban levő kutatások első eredményei kerülnek napirendre, amelyek szakmai megvitatásához jó lehetőséget kínálnak az ilyen jellegű kötetlen fórumok.

A Társaság 2008 novemberében, „Párkapcsolatok” címmel szervezett konferenciát a Központi Statisztikai Hivatal Keleti Károlytermében. A konferencia szervezői a 2007-ben elhunyt *Cseh-Szombathy László* tudományos munkássága előtt kívántak tisztelegni. Az előadások vitavezetői *Spéder Zsolt* és *Harcza István* voltak.

A konferencia nyitóelőadásában *Somlai Péter* méltatta az általa „klasszikus tudósként” tisztelt kutató, oktató és tudományszervező munkásságát. Személyében a szakma olyan embert ismerhetett meg, aki egy-egy vizsgált kérdés kapcsán alázattal törekedett a valóság megismerésére. Szakmai igényességét, művei időtállóságát bizonyítja, hogy az általa család-szociológiai témában írott könyvek, tanulmányok ma is a legjobb magyaryelvű irodalomforrásnak tekinthetők. Széleskörű tudományszervezői tevékenységéből feltétlenül ki kell emelni, hogy alapítója volt a Magyar Szociológiai Társaságnak, melynek 1990-ben elnökévé választották. A Szociológia szerkesztőbizottságának elnöke 1981-től 1990-ig, majd 1991 és 1998 között a *Szociológiai Szemle* főszerkesztője volt.

1962-től előbb a KSH Népesedésszociológiai, majd 1970-től a Társadalomstatisztikai főosztályán dolgozott 1974-ig, amikor kinevezték az MTA Szociológiai Kutató Intézet igazgatóhelyettesének, 1983-tól igazgatójának.

Több szociológus nemzedék is forgatta a *Ferge Zsuzsával* közösen szerkesztett „A szociológiai felvétel módszerei” c. kötetet. Fő kutatási területe a családszociológia volt, e témakörben jelent meg két legismertebb könyve, a „Családszociológiai problémák és módszerek”, valamint „A házastársi konfliktusok szociológiája”. Az előadó meggyőződése, hogy ezeknek a műveknek a fő mondanivalója ma is aktuális.

A konferencia szakmai programja *Vaskovics László* „Párkapcsolatok fejlődési trendjei az EU-ban” c. előadásával indult, amelyben – egy tényszerű európai körképre alapozva – számos általános jellegű tézist és következtetést fogalmazott meg. A fő elméleti tézise szerint *a társadalmi modernizáció és a globalizáció hatására, az utóbbi évtizedekben, a családformák tekintetében nagyfokú pluralizálódás ment végbe.*

E pluralizálódási folyamat eredményeként a következő főbb alternatívák (opciók) alakultak ki: szingli vagy partner kapcsolat; házasságkötés vagy élettársi kapcsolat; ha élettársi kapcsolat/házasság: mikor (előbb vagy később); gyermektelenség vagy szülőség; ha szülőség: mikor (előbb vagy később); ha szülőség: élet/házastársal, vagy társ nélkül; közös háztartás vagy „living apart together” (külön-külön élés);

ha élettársi kapcsolat/házasság: hosszantartó párkapcsolat vagy válás/különélés; ha válás/különélés: újrահázasodás vagy új élettársi kapcsolat.

Az előadó ezen opciók kapcsán azt is hangsúlyozta, hogy azok többsége – társadalomtörténeti szempontból – nem tekinthető újnak, azok már a modern kor előtt elterjedtek, sőt részben kulturálisan is legitimáltak voltak. Az új vonás leginkább abban jelenik meg, hogy bizonyos formák, így például az élettársi kapcsolatok esetében elkezdődött a jogi legitimálás is, továbbá abban, hogy a korábbi részleges jellegű kulturális elfogadottság mindinkább teljessé kezd válni.

Az európai országok nagy részére jellemző, hogy a különböző partner,- és családi konszolidációkat az érintettek, azon belül is elsősorban a fiatalok, nem tekintik egymással összeegyeztethetetlen alternatívának, ami azt jelenti, hogy azok – az életút során – egymást követően megjelenhetnek, sőt össze is kapcsolódhatnak. Így például egy házaspárkapcsolat sikeretelenségét lezáró válás elindíthatja az egyedül élő életformát, amelyet viszont különböző „erősségű” élettársi kapcsolatok követhetnek. Ezzel párhuzamosan az érintettek körében változhat például a „szülőség versus gyermektelenség” opciója is.

Mindezek mögött jelentős részben a fő tézisben már említett globalizációs folyamatok húzódnak meg, amelyeknek számos negatív következményét lehet felsorolni. Így többek között a gazdaságban megjelenő növekvő flexibilitási igényeket, a nem várt, vagy előre nem jelezhető piac-fejlesztési tendenciákat. E tényezők miatt csökken a lehetőség a hosszú távú trendek előrejelzésére, és növekszik a globális szintű bizonytalanság.

E makroszinten megjelenő bizonytalanság óhatatlanul formálja és motiválja az egyének által választható opciókat, amelyek az egyének szempontjából azzal járnak együtt, hogy meg-

nehezülnek a racionális döntések, szűkül a hosszú távú döntések lehetősége, a hosszú távú elkötelezettségek vállalása (továbbképzés, partnerkapcsolat), meggyengülnek a társadalmi reciprocitás kötelekei.

Azt lehet tehát mondani, hogy a makroszintű bizonytalanság „begyűrűzik” az egyének világába és felerősíti az individualizációs törekvéseket.

Az előadó e tendenciák elterjedését illetően nagyfokú konvergenciát lát az európai társadalmak körében.

Az előadást követő élénk vitában az egyetértő észrevételek mellett, több kérdésben is eltérő vélemény, illetve árnyaltabb megközelítés fogalmazódott meg. Így például vitathatónak vélték azt az állítást, amely a családformák pluralizálódását az európai kontinens egészére kiterjedő, és hasonló erősségű tendenciának tekinti. Éppen az előadó által bemutatott nemzetközi adatsorok kérdőjelezzik meg a nagyfokú konvergencia tételét, hiszen számos tekintetben (házások aránya, válás elterjedtsége) továbbra is nagyok az egyes nemzetek közötti különbségek. Ezért inkább azt lehet mondani, hogy a konvergencia fejlődés többnyire részlegesen jelenik meg.

Volt aki vitathatónak vélte az előadónak azon tételét is, mely szerint a családformák továbbbi pluralizálódásának, illetve az ezzel együtt járó bizonytalanságok létrejöttének „nincs alternatívája”. Ezt az állítást – éppen az előadó által is említett – társadalomtörténeti tapasztalatok teszik bizonyos mértékig kérdésessé, amelyek arra engednek következtetni, hogy általában a „megatrendek” (akár több évszázadosak) is végesek, és csupán a lecsengésük ideje a kérdéses.

Konkrétabban azt lehet mondani, hogy társadalomtörténeti koronként meglehetősen változó, hogy mely családformációk tekinthetők dominánsoknak. Egy-egy forma dominanciáját vagy éppen háttérbe szorítását alapvetően az

adott korra jellemző társadalmi-gazdasági „szabályok” és adottságok határozzák meg, és ha ezek a szabályok és adottságok változnak, akkor azok hatást gyakorolnak a családformálódásra. Következésképpen a korábbi domináns formák szerepe csökkenhet, és helyettük mások kerülhetnek előtérbe.

Ami pedig a globalizáció természetrajzát illeti, a mostani globális méretű pénzügyi válság éppen arra hívja fel a figyelmet, hogy a világgazdaságban korábban kialakított „szabályokat” jelentős mértékben módosítani kell a fenntartható fejlődés érdekében, tehát a globalizáció maga is belekényszerült az alternatívák keresésébe.

A fenntarthatóság követelménye hosszabb távon az európai népességfejlődésre is érvényes és ezzel összefüggésben, ha figyelembe vesszük az előadó által is említett negatív tendenciákat, akkor ezek a népesedés és család „alrendszeren” belül is új, „fenntarthatóbb” alternatívák kialakítására ösztönöznek.

Mindebből az is következik, hogy a családformálódás mai, éppen aktuális trendjeivel szemben csak relatíve rövidebb időtávon belül nem látható másfajta alternatíva.

A következő, „Változások a párkapcsolatokban” címmel szervezett blokkban öt előadás hangzott el. Elsőként *Spéder Zsoltnak* és *Kapitány Baláznak* „Az élettársi kapcsolatban élők házasságkötése – az értékek és beállítódások szerepe a párkapcsolatok (ki)alakulásában” címmel megtartott közös előadása hangzott el. A téma aktualitását az élettársi kapcsolatok nemzetközi méretekben is megfigyelhető terjedése adja, ám az egyes országok között e tekintetben igen nagyok a különbségek, hiszen a 21–34 éves népességet alapul véve, az élettársi kapcsolatban élők aránya Lengyelországban 11 százalékot, Magyarországon 34 százalékot, Norvégiában pedig 57 százalékot tesz ki.

A kutatók két alapvető kérdésre keresték a választ: 1. ki házasodik össze az élettársi kap-

csolatban élők köréből; 2. milyen szerepe van ebben az értékeknek, beállítódásoknak. A kérdések megválaszolásához a Népességtudományi Kutató Intézet által 2001/2002-ben, illetve 2004/2005-ben végzett „Életünk fordulópontjai” panelvizsgálat kínálta az empirikus adatforrást. Kutatásuk azokra irányult, akik az első hullám idején élettársi kapcsolatban éltek, és ezt megelőzően nem voltak még házasok. Az időközben született gyermek erőteljesen megnöveli a házassodás esélyét, továbbá az is pozitív befolyásoló tényező, ha a jelenlegi párkapcsolat előtt az illetőnek már volt egy, vagy több párkapcsolata. A kutatók viszonylag jelentős meghatározó tényezőnek tekintették az iskolai végzettséget is, miután azt mutatták ki, hogy a magasabb iskolai végzettségi szinteken nagyobb a házassodás valószínűsége. Ez utóbbi összefüggéssel kapcsolatosan megjegyezzük, hogy a kapott adatokat bizonyos óvatossággal kell kezelnünk, mert az alacsonyabb iskolai végzettségűek jelentős része azért nem került a vizsgálat mintájába, mert már megházasodott, és ennek következtében a mintában a magasabb végzettségűek felülreprezentáltak. Közismert, hogy főleg a felsőfokú végzettségűek esetében az iskolarendszerben való huzamosabb jelenlét komoly mértékben kitolja a házasságkötés időpontját. Ily módon tehát a kapott eredményeket jelentősen befolyásolhatta az alapsokaság sajátos összetétele is.

További tanulságos eredménynek tekintjük azt, hogy az attitűdöknek csak akkor lehetett befolyásoló hatást tulajdonítani, ha a házasságkötési szándékot, mint változót kivették a modellből. Ez feltehetően azt jelenti, hogy ezek az attitűdök megjelennek a házasságkötési szándékban, amely után a házasság nagy valószínűséggel realizálódik.

A következő előadó *Durst Judit* „Mán az Urak is csak így élnek, vadházasságban – jegyzetek a roma párkapcsolatokról” címmel, az általa több éve megkezdett romakutatásnak

a párkapcsolatokra vonatkozó tapasztalatairól számolt be. Három Borsod-Abaúj-Zemplén megyében levő elcigányosodott kistelepülésről gyűjtötte be az adatokat.

A kutatás egyik legfontosabb megállapításaként az előadó azt hangsúlyozta, hogy a roma társadalom nagyon tagolt, olyannyira, hogy jellemző vonásait leginkább csak az etnicitás fogalma felől lehet megközelíteni. Az etnográfiai megközelítést alkalmazva, három csoportot emelt ki: a „dzsumbujlakókat”, a fehércigányokat, és a parasztcigányokat”. Tapasztalatai szerint e csoportok házassági stratégiái nagymértékben eltérnek egymástól, csupán egyetlen közös elemet lehet kiragadni, nevezetesen azt, hogy a házassági és az együttélési szokásaikat alapvetően az érdek és a praktikum vezérli, és nem annak a formája. A házasság és a párkapcsolat intézménye körükben teljes mértékben kultúrafüggőnek bizonyul, konkrétan tehát az adott kisebb közösségekben érvényes normák az irányadóak. Ebből tágabb értelmezésben az is következik, hogy a különböző társadalmak, szubkultúrák, éppen a mikrokulturák sajátosságaiból fakadóan, nagyon eltérő tartalmat érhetnek a házasság alatt.

A vizsgált populációban tartósan alacsony a nők első házasságkötés kori átlagos életkora, és bizonyos csoportokra továbbra is a magas átlagos gyermekszám jellemző. A párkapcsolati formákban megjelenő „flexibilitás” jól tetten érhető a házasságon kívüli születéseknek, az utóbbi közel két évtizedben történő, erőteljes megnövekedésében is. Mindez arra enged következtetni, hogy a kisebbségek e tekintetben viszont követik a többségi társadalomra jellemző mintákat.

Szalma Ivett és Róbert Péter „Az iskolai és munkaerő-piaci bizonytalanságok hatása a párkapcsolat-formálódásra Magyarországon egy panelvizsgálat tükrében” címmel tartottak előadást. Empirikus kutatásuk alapját az „Éle-

tünk fordulópontjai” című adatgyűjtés képezte, és a párkapcsolatok formálódása volt a vizsgálat tárgya.

Kutatási hipotéziseik megfogalmazásakor abból indultak ki, hogy a felnőttkorba való átmenet mindinkább rugalmasabbá válik, többek között amiatt, hogy a fiatalok a korábbiakhoz képest több időt töltenek az iskolapadban, továbbá terjedőben vannak a rugalmas foglalkoztatás bizonyos formái, és emellett sokszínűbbé váltak a párkapcsolatok formái is.

Előzetes feltételezésük szerint

– az alacsony iskolai végzettség megnöveli a rugalmas párkapcsolati formák valószínűségét, ezzel párhuzamosan viszont a magasabb végzettségűek elhalasztják a házasságot;

– a tanulók és rugalmas foglalkoztatási formában dolgozók körében gyakoribb a rugalmas párkapcsolati formák;

– a nagyobb településen élők körében nagyobb az esélye annak, hogy valaki egyedül él, vagy rugalmas párkapcsolati formát választ;

– a vallásosság növeli a házasság esélyét;

– ha a szülők elváltak, akkor az csökkenti a házasság valószínűségét.

Az elemzés alapján levont legfontosabb következtetések a következők voltak:

1. az élettársi kapcsolatban élő magasabb iskolai végzettségűek sokkal nagyobb arányban házasodnak meg, mint az alacsonyabb végzettségűek;

2. a bizonytalan (perifériális jellegű) munkaerő-piaci státusz nagymértékben akadályozza bármilyen partnerkapcsolat kialakításának;

3. a fiatalabb generációkhoz tartozók nagyobb eséllyel lépnek partnerkapcsolatba, mint a 41–50 év közöttiek;

4. a lakóhely viszonylag erőteljes meghatározó tényező, amelyen belül részben a megyei jogú városokban élők érdemes kiemelni,

tekintve, hogy – más településtípusokhoz viszonyítva – ott volt a legkisebb esélye annak, hogy élettársi kapcsolat jöjjön létre. A községek körében viszont a házasodás valószínűsége nagyobb, mint a más településtípuson élőknek;

5. a vallásosak körében gyakoribb a házasodás, mint a nem vallásosak csoportjában.

A hipotéziseket és a kapott eredményeket egybevetve úgy tűnik, hogy nem minden téren teljesültek az előzetes várakozások, hiszen például nem sikerült igazolni azt a hipotézist, hogy az alacsony iskolai végzettségűek körében többnyire a rugalmas párkapcsolati formák a jellemzők. Az empirikus eredmények azt bizonyítják, az alacsony végzettség általában nem kedvez a párkapcsolatoknak.

Bognár Virág „Mintaváltás a párkapcsolati életútban” címmel tartott előadásában egy nagyszabású kutatás eddigi eredményeiről számolt be, amelyben a 30–69 éves népességben belül a különböző generációk 18 és 30 év közötti párkapcsolati életútját hasonlította össze, tehát vég-eredményben kohorszelemzésről van szó. Ennek kapcsán különösen fontosnak vélte annak megválaszolását, hogy vajon a fiatal generáció életútja ugyanolyan jól tipizálható-e, mint az idősebbeké, továbbá ezzel összefüggésben az is releváns kérdés, hogy miként kapcsolódnak össze a párkapcsolati életút jellemzői a szülővé válás időzítésével. Kutatási eredményei számottevő magyarázatot nyújthatnak *Vaskovics László* korábbi előadásában elhangzott azon megállapításához, mely szerint az utóbbi időszak a párkapcsolati formák fokozott pluralizálódásának a jegyében teltek el.

Ez a kutatás is az „Életünk fordulópontjai” felvétel adataira támaszkodva, havi bontásban tételesen számba vette, hogy az egyének 18–30 év közötti életszakaszában hányféle állapot (szingli, házas stb.) fordult elő, továbbá, hogy egy-egy állapotban mennyi időt töltött valaki,

és ez az idő hogyan szóródik a perióduson belül. Az életúton belüli változások jellemzésére a turbulencia fogalmát használta, amely alatt azt kell érteni, hogy ezek az állapotváltások, a gyakoriságot is figyelembe véve, milyen időeloszlásban követik egymást. Így például, ha **A** személy, a számba vett 144 hónapból 10 hónapot szingliként, 4 hónapot élettársi kapcsolatban, majd 130 hónapot házasságban töltött, míg **B** hasonló állapotváltásokon ment keresztül, ám mindegyikben 48–48 hónapot élt meg, akkor az utóbbi személy életútját tekinthetjük turbulensebbnek. Azt lehet tehát mondani, hogy azonos számú állapotváltás esetén az minősül turbulensebbnek, amelyek egyenletesebben oszlik el a vizsgált perióduson belül. Továbbá minél gyakoribb a váltások száma, annál nagyobb a turbulencia értéke.

A bemutatott indikátorok alapján nagyon jellegzetes generációk közötti különbségek jelentek meg. Így többek között, ha azon státusváltások arányát vesszük alapul, akiknél 18 és 30 éves korban szingliből a házas állapot következett be, akkor a 65–69 éves férfiak körében 82,5 százalék, a 30–34 éveseknél csupán feleannyi, 40,6 százalék volt a megfelelő érték. Ezzel párhuzamosan a fiatalok korcsoportjában sokkal magasabb hányadot tettek ki a végig szingli státusban levők, valamint az „atipikusként” definiált kategóriák, mint az idősebbek körében.

Jelentősek a nemek közötti különbségek, miután a férfiak körében számottevően nagyobb turbulenciát lehetett megfigyelni. Némi-leg meglepő volt, hogy a vallásgyakorlás nem mutatott szignifikáns kapcsolatot a turbulencia nagyságával.

A kutatás kimutatta, hogy minél magasabb az egyén iskolai végzettsége, annál nagyobb a 30 éves korig megfigyelhető turbulencia. Bár – idő hiányában – az előadó e jelenség magyarázatára nem tért ki, azonban annak értelmezéséhez feltételezhetjük, hogy e mögött az húzó-

dik meg, hogy a magasabb végzettségűek több időt töltenek az iskolarendszerben, és ebből adódóan a „stabilnak tekinthető” párkapcsolat létesítését időben kitolják. Ennek következtében esetükben megnő a lehetősége annak, hogy a vizsgált életútszakasz alatt sorozatos, tehát nagyobb számú párkapcsolatot létesítsenek, mint az alacsonyabb végzettségűek.

Földházi Erzsébet „Az első házasság felbomlása: válás Magyarországon a XX. század második felében” című előadásában egy kiterjedtebb kutatás néhány fontosabb eredményeibe engedett bepillantást. A kutatás alapvető célja a válás okainak bemutatása volt, ezen belül is elsősorban az első házasság felbomlását előidéző tényezőké, továbbá, hogy ebben milyen szerepe van a közös gyermeknek. Ez a kutatás is az „Életünk fordulópontjai” panelvizsgálat adataira épült, és az eseménytörténet módszerével próbálta a folyamatokat kibontani, illetve a válás ok-okozati összefüggéseit feltárni.

A kutatás rávilágított, hogy a válást előidéző okok részben nagyon összetettek, részben az ezzel kapcsolatos összefüggések értelmezése is gyakorta korlátokba ütközik. Így például az előadó is hangsúlyozta, hogy a gazdasági aktivitással, és általában a megélhetési problémákkal kapcsolatos információk hiánya miatt, az elemzés érthetően csak részleges magyarázatokkal szolgálhatott a válás okaira vonatkozóan.

Ezt is figyelembe véve fontos összefüggések kerültek napvilágra, amelyek közül a legfontosabbak a következők voltak:

- a házasság első éveiben magas a válási kockázat, egészen a hetedik évig, azt követően csökken;

- a házasság előtti együttélés, a nagyon fiatalon kötött házasság, valamint a házasságkötést megelőző gyermekszülés növeli a válás esélyét;

- a szülői háttér fontosságát jelzi, hogy a szülők válása növeli, a nagycsaládban való felnevelkedés (három és több testvér) pedig csökkenti a válás esélyét;

- a gyermektelen házaspárok esetében következik be a legnagyobb valószínűséggel a válás, feltehetően ezekben az esetekben olyan hamar történt meg a válás, hogy a gyermekvállalásra már nem kerülhetett sor;

- a második gyermek megszületését követően már erősen megritkul a válás előfordulása;

- az iskola végzettség emelkedésével némileg emelkedni látszik a válás gyakorisága;

- a vallásosság pedig csökkentő hatást fejt ki.

Érdeemes kiemelni az előadás követő vitában elhangzott hozzászólásokból azt, amelyik szerint – számos más társadalmi jelenség vizsgálatához hasonlóan – „lehetséges, hogy a válások okainak magyarázásakor mellékvágányon haladunk, mert a mai napig sem sikerült érvényes modellt kialakítani ezen összetett jelenség megfelelő értelmezéséhez”.

A párkapcsolatok létrejöttét illetően, az utóbbi időszakban, új színfoltot jelent az internetes társkeresés, ismerkedés, ezért különös aktualitása volt *Lőrinc László* „Az internetes ismerkedés hatása a homofiliára” címmel tartott előadásának. Ezen ismerkedési forma elterjedtségét jól jellemzi egy 2006. évi felmérés, mely szerint az internetezők 10 százaléka társkeresés céljából is használta az internetet.

Az empirikus kutatáshoz két magyar ismerkedési oldal szolgáltatja az alapinformációkat. A kiinduló hipotézis az volt, hogy az internet nagyobb lehetőséget kínál arra, hogy heterogénebb összetételű párkapcsolatok jöjjenek létre, mint a hagyományos, személyes formában történő ismerkedés esetén.

Elmondható, hogy az iskolai végzettséget tekintve nem volt számottevő eltérés a szemé-

lyes, illetve az internetes ismerkedési útján létrejött párkapcsolatok között. A társadalmi háttér esetében, amelyet az apa iskolai végzettségével mértek, viszont kitűnt, hogy az interneten ismeretséget kötöttek némileg heterogénebb összetételűek, mint a hagyományos formában ismerkedők.

Az igazán érdekes eredményt pedig az jelentette, hogy amikor a létrejött párkapcsolatok szorosságát vették alapul, nevezetesen, hogy együtt járás, együtt élés, vagy esetleg házasság lett-e a végeredmény, akkor már nem találtak eltérést a különböző formában megismerkedett személyek homofiliájában. Alaposabban átgondolva az eredményeket, az előadás hallgatójában inkább az a benyomás támadt, hogy az internetes ismerkedés, a házasságok homofiliáját illetően, „nem borítja fel” a korábban kialakult társadalmi gyakorlatot.

Az első szekció zárásaként hangzott el *Pongrácz Tiborné és Murinkó Livia*, „A háztartási munkák megosztása” című előadás, amelyben egy nemzetközi vizsgálatra alapozva, részben a háztartási munkák nemek közötti megosztására, részben az ezzel kapcsolatos, férfi-női szerepekre vonatkozó attitűdökre, értékrendbeli eltérésekre mutattak be összehasonlító adatokat. Négy ország, Magyarország, Franciaország, Németország és Oroszország adatait választották ki az összehasonlítás céljára.

A háztartáson belüli tevékenységek közül hetet emeltek ki, ezek a következők voltak: főzés, mosogatás, bevásárlás, takarítás, kisebb javítások, kiadások, bevételek figyelése, közös programok szervezése.

A házasságban élő férfiaktól és nőktől azt tudakolták, hogy a felsorolt tevékenységek közül melyeket végzi mindig vagy általában a nő vagy a férfi, esetleg megosztva. A vártnak megfelelően a hazai adatok azt tükrözték, hogy e tevékenységeket döntően a nők végzik, és férfiak és nők válasza e tekintetben

csupán abban különbözött, hogy mindkét nem a saját szerepét egy kicsit nagyobbak tüntette fel.

A nemzetközi összehasonlítás is azt mutatta, hogy a nők részvétele domináns a vizsgált tevékenységek körében, ám a férfiak és nők közötti különbségeket illetően komoly eltérések jelentek meg. Magyarország és Oroszország esetében a férfiak és a nők közötti különbségek jóval nagyobbak voltak, mint Franciaországban, illetve Németországban. Általános vonás volt az is, hogy az élettársi kapcsolatban élők körében mindenütt egyenletesebb volt a háztartási munkák nemek közötti megosztása, mint a házások csoportjában.

A különböző attitűd kérdéseknél is jellegzetes differenciákat találtak az országok között, és az áttekinthetőbb értelmezés érdekében, egy összevont index alapján, megpróbálták az eredményeket a „tradicionális-emancipált” értékrend alapján értelmezni. Ez alapján úgy találták, hogy Magyarországra és Oroszországra a házimunkák tekintetében inkább a hagyományos értékrend a jellemző, amelyben a férfi feladata többnyire a család megélhetésének a biztosítása, a nő pedig a háztartási feladatok ellátása. Franciaországban és Németországban kevésbé különülnek el a nemi szerepek az előbbieket tekintve, és ezért ezekben az országokban inkább az emancipáltabb beállítottság jelenik meg.

Az előadás kapcsán elhangzott észrevételek egy része azt tette szóvá, hogy a figyelembe vett mutatók alapján nem tűnik teljesen meggyőzőnek a tradicionális-emancipált értékrend értelmezése. A kiválasztott tevékenységek típusai, amelyek többsége jellegzetesen női munkát takart, már eleve magában hordta a várható eredményt.

A következő szekció a vegyes házasságok témakörével foglalkozott, elsőként *Tóth Ágnes* és *Vékás János* „Család és identitás. A vegyes házasság szerepe a magyarországi ki-

sebbségi közösségek reprodukciójában” című előadás a 2001. évi népszámlálás nemzetiségekre vonatkozó, teljes körű adatai alapján adott meglehetősen széles képet a kisebbségi közösségek vegyes házasságaira vonatkozóan. Csupán a nagyságrendek érzékeltetése szempontjából érdemes megemlíteni, hogy az adatok szerint a népesség 4,3 százaléka (442 ezer fő) kötődött valamilyen kisebbséghez, ám a használt nyelv szempontjából már csak 1,6 százalék.

Közismert, hogy a személyiségi jogok szempontjából érzékeny kérdéseket, így például az etnikai hovatartozást is, csak igen komoly bevállási problémák mellett lehet vizsgálni, és különösen igaz ez a roma népesség esetében. Ezt is figyelembe véve a kutatók által bemutatott adatfeldolgozás sok tekintetben gazdagította ismereteinket.

A kutatások három kérdéskörre koncentráltak:

1. a házaspáros típusú családokban hogyan alakultak a házastársak nemzetiségi arányai;
2. a házastársak nemzetisége hogyan hat a gyermekek nemzetiségére;
3. bizonyos társadalmi-demográfiai tényezők milyen hatással lehetnek a családok nemzetiségi összetételére (nemek, életkor, képzettség, területi megoszlás).

A házastársak nemzetiségi arányait tekintve igen nagy különbségek mutatkoztak, hiszen azokat alapul véve, ahol a feleség és férj is csak azonos kötődésű volt, a cigányok körében 59 százalékot, a szlovákoknál 14 százalékot, a lengyeleknél 11 százalékot tett ki.

Megállapítható volt, hogy – a cigányokat leszámítva – a vegyes házasságok aránya minden nemzetiség esetében magasabb volt, mint a határon túl élő magyarok körében, ami érthető, hiszen a hazai kisebbségekre messze nem jellemző az a területi koncentrátság, amely a

határon túli, tömbökben élő magyarok körében megfigyelhető.

Mindezekből az is következik, hogy hazánkban a magyarpárú vegyes házasságok a dominánsak, ám a településsoros számbavétel alapján kiderült, hogy e tekintetben jelentős különbségek vannak, éppen a területi koncentráltágból adódóan. Ahol nagyobb koncentrátságban élnek kisebbségek, ott a házasságok homogenitása is nagyobb mérvű. Erőteljes intergenerációs asszimilációt lehetett megfigyelni, tehát a gyermekek körében még inkább megjelent a kisebbségi gyökerek lazulása.

Horváth István „Vegyes házasságok Erdélyben 1992–2005” címmel tartott előadása révén betekintést nyerhettünk a romániai, ezen belül is elsősorban az erdélyi vegyes házasságok világába. Az Erdélyben élő nemzetiségek asszimilációja, demográfiai jellemzőinek alakulása, az ott élő magyarság szempontjából kulcskérdés, ezért a kutatás különösen aktuálisnak tekinthető.

Az empirikus kutatáshoz a román Statisztikai Hivatalnak, a házasságkötések 1992 és 2005 közötti időszakra vonatkozó éves adatgyűjtései adtak alapot. A vegyes házasságok, illetve az asszimiláció jelenségét az alapvető társadalmi-gazdasági makrofolyamatokba való beágyazódásán keresztül próbálta értelmezni a kutatás. Ebből a szempontból alapvető jelentőségűnek tekinthető a 60-as évek óta erősödő urbanizáció, az etnikai heterogenitás, amelyeket egyúttal esélymeghatározó környezetként is kezelhetünk. Ilyen környezetben óhatatlanul változnak a preferenciák, amelyek érthetően áterjednek a párválasztási szokásokra is.

A 60-as és a 70-es években a vegyes házasságokra való hajlam inkább a férfiakra volt a jellemző, ám ezt követően a nők körében is felerősödött ez a tendencia, olyannyira, hogy az ezredforduló környékén már inkább ők vették át e tekintetben a vezető szerepet.

A kutatás kétféle adatforrást is használt a vegyes házasságok trendjének bemutatására. A népszámlálásból származó „állományi adatok” szerint 1992 és 2002 között kissé csökkent a párválasztás etnikai heterogenitása, országosan 3,02-ről 2,51 százalékra, Erdélyben 7,65-ről 6,47 százalékra. Az Erdélyre vonatkozó éves házasságkötési statisztikák szerint viszont, 1992-ben 8,93 százalékot, 2005-ben 11,62 százalékot tettek ki a vegyes házasságok, és az intenzívebb növekedést az ezredfordulót követően lehetett figyelni. Az eltérő tendenciák okaira vonatkozóan csak feltételezések vannak, így például az, hogy a vegyes házasságok sokkal bomlékonyabbak, mint a homogám házasságok, és ezért a korábban még házasságban élők a népszámlálás számbevételekor már az elváltak kategóriájába kerülnek.

Az utolsó blokk társadalomtörténeti szempontból vizsgálta a párkapcsolatok alakulását. A történeti visszatekintés tükrében még inkább szembevetődnek az utóbbi időszakban tapasztalt tendenciák. *Tóth Olga* „Szűkülő vagy táguló lehetőségek? Mai huszonévesek és szüleik párválasztási lehetőségeinek összehasonlítása” című előadásában a mai fiatalok, illetve szüleik párválasztási körülményeit vetette egybe.

A statisztikai adatok önmagukért beszélnek, hiszen 1970 és 1980 között, a házasság „aranykorában”, a 15 éves és idősebb férfiak körében 70 százalék körül alakult a házások aránya, 2000-ben ez az érték 56 százalék volt. Az előadó szerint a 70-es években erőteljes társadalmi és gazdasági nyomás nehezedett a fiatalokra abban a tekintetben, hogy minél előbb megházasodjanak. A lakáshoz való hozzájutást segítő szociálpolitikai kedvezmények és más, a családalapítást ösztönző intézkedések mind ebbe az irányba hatottak. A társadalom kezdte elismerni a fiatalok szexualitásra vonatkozó igényeit, ám ezt alapvetően csak a

házasság intézményes kereteit között tudta elképzelni.

Az adott körülmények érthetően meghatározták a párválasztás attitűdjeit is. A „házassági piac” intézményes ösztönzése bizonyos tekintetben a „hiánygazdaság” szimptomáit mutatta, amelyre az volt a jellemző, hogy azt „vevünk”, amit találunk. A fiatalok az alapján választották ki a lehetséges partnert, hogy az illető milyen mértékben alkalmas a közös jövő megvalósításához.

A 2000-es évekre jelentősen átrendeződtek a makroviszonyok, egyre inkább a fogyasztói társadalom jellemzői domináltak, és ezek a beállítódások a párválasztási szokásokban is megnyilvánultak. E téren is megnövekedtek, vagy inkább megváltoztak az igények, és a párválasztáshoz is az a képzet társult, hogy mindig „van másik”. Míg korábban a célok többnyire a közös egzisztencia megteremtése körül sűrűsödtek, addig mára meglehetősen színessé, és sokrétűvé váltak.

Korábban egyfajta versenyfutás alakult ki a megfelelő partner megtalálásában, mára már inkább a házasság halogatása, jobb esetben a tartós élettársi kapcsolat kialakítása került előtérbe. Az együttélést, és ezen belül a házasságot egyre inkább az érzelmi szempontok motiválják, amelyen belül jól megfér a párválasztási célok sokfélesége: futó kaland, barátság, szórakozás, együttélés, családalapítás. A tartós párkapcsolat időszakának a kitolódása egyúttal azzal is együtt jár, hogy mindinkább kialakulnak az érintettek életformáját jellemző keretek, amely a párválasztásnál komoly adottságként jelenik meg, hiszen a fiatalok ehhez a kerethez „illő” társat igyekeznek keresni, és ezáltal szűkül a lehetséges partnerek köre.

Nemcsak a meghatározó alapokat nyújtó makroviszonyok, illetve az attitűdök, hanem az ismerkedés helyszínei és formái is komoly mértékben megváltoztak. Korábban az ifjúsági klubok, amatőr művészeti csoportok, KISZ-

szervezetek, munkahelyek és az iskolák meg lehetőségen színes választékát adták az ismerkedés helyszíneinek. Ráadásul a pártállam felismerve azt, hogy e fórumokon is befolyást gyakorolhat a fiatalokra, számottevő mértékben támogatta ezek működését.

Jelenleg sokkal szélesebb a szórakozási lehetőségek skálája, ám az individualizálódás felerősödésével ezek a lehetőségek csak formai keretek maradnak. A szorosabb közösségek és kötődések kialakulását számos tényező akadályozza, így például a felsőoktatás tömegessé válásával elszemélytelenedtek a diákság csoportkapcsolatai, igen sok kisebb létszámú munkahely jött létre, amely eleve behatárolja a társas kapcsolatok létesítését, a munkanélküliség pedig igen sok fiattól még a lehetőséget is elveszi a korosztályi kapcsolatoktól.

Ilyen körülmények között mindinkább előtérbe kerül az internetes társkeresés, és ma csak Magyarországon már több mint száz internetes portál kínálja e téren szolgáltatásait, amelyek egy-egy sajátos igényhez, életformához, értékrendhez igazodva nyújtanak lehetőséget.

Valuch Tibor „Válás-társadalom-közvetítés Magyarországon a XX. század második felében” címmel tartott előadásában arra próbált rávilágítani, hogy az utóbbi több mint fél évszázadban milyen folyamatok és jelenségek húzódnak meg a válások megtízszereződésében. Feltételezése szerint a nők tömeges munkába állása, a társadalmi és földrajzi mobilitás, a válás jogi hátterének jelentős mérvű megváltozása teljesen új alapokat hoztak létre, amelyek óhatatlanul kihatottak a család szerepével kapcsolatos értékekre, a vallásossághoz kötődő etikai normák átrendeződésére. Nagyon fontos magyarázó tényező még a nők iskolázottságának a növekedése, ami megváltoztatta gazdasági helyzetüket, munkaerő-piaci pozícióikat, és ezáltal ko-

moly mértékben módosult a tradicionális házassághoz való viszonyuk is.

A falusi párválasztás hagyományos rendje mindinkább háttérbe szorult, hiszen a tömeges földrajzi mobilitás eredményeként felbomlott a nagycsaládi keretek közötti együttélés, a fiatalok elkülönült életkezdemése mind gyakoribbá vált, és ily módon a házasság, a válás fokozatosan kikerült az idősebb generáció kontrolja alól. A megváltozott keretek nemcsak a fiatalok gondolkodásmódját és attitűdjeit alakították át, hanem hatással voltak a szülők generációjára, azon belül is az anyák hozzáállására, melynek hatására a korábbiakhoz képest, sokkal engedékenyebben kezelték gyermekeik házassági stratégiáit. A normák fellazulása következtében a házassággal, válással és szexualitással kapcsolatos kérdések már nem voltak tabuk, azokról a családi keretek között is egyre nagyobb nyíltsággal beszéltek.

A szocialista korszak első időszakában az érvényes jogszabályok – a vélt szocialista erkölcs védelmében is – a család intézményét, annak mindenáron való fenntartását preferálták. A bíróságok többnyire valamilyen deviáns viselkedést (házasságon kívüli kapcsolat, iszákosság stb.) kerestek annak magyarázatára, hogy mi indokolhatja a házasság felbomlását, és a válóperes ügyvédek ehhez a „normához” igazították a válóperes iratokat még abban az esetben is, ha azoknak nem volt meghatározó szerepe a fennálló házasság megromlásában.

A 70-es és 80-es években, a megváltozott társadalmi gyakorlathoz igazodva, a jogszabályok és a bíróságok gyakorlata is egyre inkább engedékenyebb lett, és ezáltal kodifikálták az új szokásokat és normákat, minek következtében az elvált családi állapot mindinkább elfogadottá vált. Összességében tehát azt lehet mondani, hogy a társadalmi, gazdasági alapfeltételek megváltozása, majd ezek nyomán a korábbi értékek fellazulása, és az így

kialakult társadalmi gyakorlat jogi szentesítése tág teret nyitott a házassági stratégiák újragondolásának. Mindezek nyomán ledőltek a válással szembeni korábbi korlátok és kötöttségek, ám az is igaz, hogy e folyamat hatására a házasság intézménye meggyengült, és az együttélési formák instabilabbá váltak.

Óri Péter „Házasodás és válás Pest megyében, 1900–2001. A demográfiai viselkedés térszerkezetének változásai” című előadása egy évszázadra kiterjedően próbálta nyomon követni a házasodás és a válás térbeni mintáinak esetleges továbbélését. A demográfiai folyamatokat, a XIX. század második felében jellemző gazdasági, társadalmi és kulturális tényezőkkel hozta összefüggésbe.

A kutatás abból indult ki, hogy a múltban komplex demográfiai mikrorendszerek alakultak ki, amelyek viszonylag szorosan kapcsolódtak egymáshoz. Így például meghatározott házasodási szokásokhoz illeszkedtek bizonyos termékenységi jellemzők, amelyek viszont összekapcsolódtak a vándorlásnak egy bizonyos szintjével. Ám ezek a mikrorendszerek szoros összefüggésben voltak a földrajzi, gazdasági viszonyokkal, ezen belül is például a paraszti gazdálkodás adott formájával, a piaci és migrációs lehetőségekkel. A már említett gazdasági alapokra jellegzetes kulturális tényezők épültek rá, így többek között fontos szerepe volt az öröklési szokásoknak, a felekezethez vagy etnikumhoz való tartozásnak, sőt jelentős befolyásoló tényező volt az adott településre vagy térségre jellemző társadalmi szerkezet. Mindezen faktorok kölcsönhatásának eredményeként formálódott az „első demográfiai átmenet”.

A XX. század derekától kezdve fontos változás, hogy jelentős gazdasági és társadalmi mozgások zajlottak le, amelyekkel párhuzamosan komoly mértékben csökkent a közösségek együttélési szokásait befolyásoló intézmények (család, lakóhelyi közösségek, egyház,

állam) szerepe. A felerősödő szekularizáció és individualizáció hatására jelentősen módosultak a demográfiai minták is, amely fokozatosan elvezetett a termékenység erőteljes visszaesését előidéző, „második demográfiai átmenethez”.

Ezen társadalomtörténeti előzményekre alapozva a kutatás legfontosabb kérdése az volt, hogy a jelenlegi térbeli demográfiai különbségek, ha részlegesen is, visszavezethetők-e korábbi adottságokra Nyugat-Európa egyes országaiban, így Franciaországban, Belgiumban, Svájcban a kutatók e tekintetben tartós regionális különbségeket mutattak ki.

A vizsgálat Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye mintegy 200 településére terjedt ki, és az 1900–1910., az 1970. és a 2001. évi népszámlálás közszégsoros adatait használta fel.

A kutatás legfontosabb eredményeit a következőkben lehet összefoglalni:

- mindhárom korszakban viszonylag szoros kapcsolatot lehetett megfigyelni a válási és együttélési szokások, valamint más demográfiai jelenségek között (például termékenység, születésszám);

- a XX. század elején a válás megjelenése még nem tekinthető általánosnak, kimutatható volt, hogy ennek a gyakorisága szoros összefüggést jelzett a településen élő reformátusok arányával;

- a mai helyzetet tükröző adatok arra engednek következtetni, hogy ezek a korai minták, némileg halványuló formában ugyan, de továbbra is tettenérhetők;

- a kulturális faktorok tartós hatására utal az is, hogy ahol a reformátusok jelenleg magasabb arányban élnek, ott az élettársi kapcsolat nagyobb elterjedtséget mutat.

Összegző tanulságként elmondható, hogy a konferencia egyrészt jó alkalmat biztosított a különböző kutatói műhelyekben zajló demográ-

fiai, szociológiai vizsgálatok bemutatására, másrészt az előadások hallgatóiban óhatatlanul felmerült az a gondolat, hogy célszerű lenne rendszeresebbé tenni az ilyen jellegű fórumokat. A szakmai párbeszéd révén jelentős mértékben gazdagodhatnak az egyes megközelítési szempontok, továbbá egy-egy kutatás számos

olyan támpontot (eredményt) vehetne át a többiekéből, amely komoly hozadékkal járna.

Harcsa István,

a Központi Statisztikai Hivatal
szakmai főtanácsadója
E-mail: istván.harcsa@ksh.hu

Ékes Ildikó (1948–2008)

2008. december 16-án, életének 60. évében elhunyt *Ékes Ildikó*, a közgazdaságtudomány kandidátusa, az ECOSTAT Kormányzati Gazdaság- és Társadalom-stratégiai Kutató Intézet Társadalmi elemzések osztályának vezetője.

Szakmai pályafutása az 1971-ben megszerzett közgazdasági egyetemi diplomával kezdődött. Már 1972-ben elnyerte az egyetemi doktori címet. A tanulás lételeme volt, 1981 és 1983 között az ELTE-n szakinformátori diplomát is szerzett, majd 1987-ben a közgazdaságtudomány kandidátusa lett.

Az egyetem befejeztével először vállalati szakmai gyakorlatot szerzett a Hungarotelnél, 1973-tól tíz éven át a Közgazdaságtudományi Egyetemen dolgozott, komoly tudományos oktatói, kutatói és főszerkesztői gyakorlatot is szerezve. 1983 és 1989 között a Központi Statisztikai Hivatal Gazdaságkutató Intézetének tudományos főmunkatársaként kiemelkedő tevékenységet végzett a társadalmi folyamatok, a lakosság életkörülményeinek vizsgálatában. A Szakszervezetek Gazdaság- és Társadalomkutató Intézetének 1989-től tudományos osztályvezetője, majd 1998-ig – a szervezet megszűntetéséig – igazgatója volt. 1999-től a KSH ECOSTAT Gazdaságelemző és Informatikai Intézet, majd ennek jogutódja

(2007-től), az ECOSTAT Kormányzati Gazdaság- és Társadalom-stratégiai Kutató Intézet osztályvezetője lett, kiemelt feladatként a társadalmi elemzések területét irányította. Kutatási szakterülete az életszínvonal, a lakossági jövedelem, az adózás kérdései, a rejtett gazdaság területe, a munkaügyi, a szociálpolitikai folyamatok vizsgálata és sok egyéb fontos kérdés elemzése volt.

Fiatalkutatók gyűlteke köré – nem csak az Intézetben –, hogy sikeres és nélkülözhetetlen munkájának tapasztalatait ellessék. Nagyon szeretett tanítani, lételeme volt a fiatalokat oktatni, nevelni, a tudását tovább adni. Az ELTE-n hosszú éveken át meghívott tanárként tartott kurzusokat, vezetett szemináriumokat, az ország sok más egyetemén és főiskoláján is rendszeres előadó volt.

Aktívan részt vett a tudományos, szakmai közéletben is, így a Magyar Tudományos Akadémia Munkatudományi Bizottságának alelnöke, a Global Policy Network magyarországi levelezője, a European Review of Political Technologies Tudományos Tanácsának tagja volt. Emellett felkért szakértőként hasznos munkát végzett az ILO, a Világbank, az IMF és az OECD felkéréseire. Hosszú éveken át részese volt a nemzetközi tudományos életnek; számos külföldi konferencián tartott előadá-

saiért, szeminárium vezetése miatt sok elismerést kapott.

Évtizedek alatt hatalmas tudást szerzett, amelyet rendszeres tudományos és közéleti publikációiban folyamatosan közre adott. Munkássága fontos állomásait jelentették az életszínvonal körében végzett módszertani kutatásai. Több száz értékes tanulmánya, cikke és a kedvenc témáiban – így például a rejtett gazdaság folyamatairól – írt könyvei a későbbiekben is nélkülözhetetlen források lesznek közgazdasági ismereteinknek, tudásunknak. A Hevesi Gyula Érdemérem mellett számára az igazi elismerést a munkatársai szeretete, a szakmai közvélemény feltétlen elismerése jelentette.

lözhetetlen források lesznek közgazdasági ismereteinknek, tudásunknak. A Hevesi Gyula Érdemérem mellett számára az igazi elismerést a munkatársai szeretete, a szakmai közvélemény feltétlen elismerése jelentette.

Belyó Pál,

az ECOSTAT Kormányzati Gazdaság- és Társadalom-stratégiai Kutató Intézet igazgatója
E-mail: pal.belyo@ecostat.hu

A Statisztikai Szemlében megjelent írásainak gyűjteménye:

- A láthatatlan személyi jövedelmek becslési módszerei. 1984. évi 8–9. sz. 862–871. old.
- Az Európai Közgazdasági Társaság harmadik konferenciája. 1988. évi 12. sz. 1176–1178. old.
- A privatizáció statisztikai mérése. 1992. évi 11. sz. 974–979. old.
- Bérrányok és láthatatlan jövedelmek. 1989. évi 11. sz. 985–993. old.
- Gondolatok a megélhetésiköltség-index számításáról. 1991. évi 4–5. sz. 348–355. old.
- A fogyasztási szerkezet változásának statisztikai mérése. 1995. évi 12. sz. 990–998. old.
- Adózás, 1988–1996. 1997. évi 1. sz. 45–57. old.
- Az infláció okai Magyarországon. 1998. évi 4–5. sz. 358–374. old.
- Gondolatok az infláció méréséről és elosztási hatásáról. 1999. évi 7. sz. 502–514. old.
- Az adózatlan gazdaság és a globalizáció. 1999. évi 12. sz. 966–978. old.
- Jóléti trendek a rendszerváltás óta. 2003. évi 9. sz. 759–774. old.
- Munkaerő-piaci kilátások. 2007. évi 4. sz. 293–309. old.
- Foglalkoztatás és munkahelybővítés – nemzetközi kitekintéssel. 2008. évi 10–11. sz. 970–994. old.

Hírek, események

Kitüntetés. *Pukli Péter*, a KSH elnöke 2008. december 18-án „KSH Szolgálatáért” aranygyűrűt adományozott *Baksa Tibornak*, a Debreceni Igazgatóság Szervezési osztálya vezető főtanácsosának a társadalomstatisztika területén végzett színvonalas szervezői és irányítási tevékenységéért; *Baracza Lajosnének*, a Statisztikai kutatási és módszertani főosztály szakmai főtanácsadójának a KSH adatbázisrendszerének, adattárházrendszerének és meta-információs rendszerének kifejlesztésében, bevezetésében végzett kiemelkedő tevékenységéért; *Fogl Lászlónének*, a Gazdálkodási főosztály

Munkaügyi és illetmény-számfejtési osztálya főmunkatársának a bérgazdálkodás területén végzett hozzáértő és segítőkész munkájáért; *Irtzl Károlynének*, az Informatikai főosztály főosztályvezető-helyettesének magas szintű elkötelezett vezetői munkája és szakmai életútja elismeréseként; *Kelecsényiné Gáspár Katalinnak*, a Külkereskedelem-statisztikai főosztály főosztályvezetőjének statisztikusi életpályája, kiemelkedő szakmai munkája, szervezőkészsége nagyrabecsüléséért; *Novák Istvánnének*, a Tájékoztatási főosztály Területi tájékoztatási osztálya főmunkatársának a területi tájékoztatás terén

nagy szakértelemmel végzett eredményes és segítőkész munkavégzéséért; *Potozky Róbert-nének*, a Mezőgazdasági- és környezeti statisztikai főosztály Mezőgazdasági statisztikai osztálya főmunkatársának az adatgyűjtések tervezésének, előkészítésének zökkenőmentes végrehajtása érdekében végzett munkájáért; *Probáld Ákosnak*, a Szolgáltatásstatisztikai főosztály főosztályvezetőjének hivatali szakmai teljesítményéért, a hazai és a külföldi szakmai és tudományos közéletben végzett tevékenységéért és *Vig Andrásnének*, az Életrajzi- és munkaügyi statisztikai főosztály Munkaügyi-statisztikai osztálya főmunkatársának a munkaügyi tájékoztatás területén nagy szorgalommal, lelkiismeretesen végzett eredményes munkavégzéséért.

Jelölés. *Török Ádám* akadémikust, az MKT alelnökét és *Oblath Gábort*, a Monetáris Tanács tagját, az MKT volt elnökségi tagját (aki egyben a *Statisztikai Szemle Szerkesztőbizottságának* tagja is) jelölték a Költségvetési Tanács tagjainak. A háromfős független testület elnöke az Országgyűlés támogatása esetén *Kopits György*, a Monetáris Tanács tagja lesz. Az Országgyűlés által 2008. végén elfogadott LXXV. törvény alapján létrehozandó Tanács feladata többek között, hogy makrogazdasági előrejelzéseket, a költségvetési adatokra vonatkozó technikai kivetítéseket, a költségvetési tervezéssel, előrejelzéssel és hatásvizsgálattal kapcsolatos módszertani ajánlásokat dolgozzon ki, valamint becsléseket készítsen mind a benyújtást követően, mind a zárószavazást megelőzően a költségvetési és a pótköltségvetési törvényjavaslatok, illetve minden olyan, az Országgyűlés által tárgyalt törvényjavaslat költségvetési hatására vonatkozóan, amely a külső tényezők alakulására befolyással lehet.

Az Európai Parlament és a Tanács rendeletei. Az Európai Parlament és a Tanács 2008. november 19-én fogadta el az

1165/2008/EK számú rendeletet az állatállományra és a hússokra vonatkozó statisztikákról, valamint a 93/23/EGK, a 93/24/EGK és a 93/25/EGK tanácsi irányelvek hatályon kívül helyezéséről. A rendelet célja közös jogi keret létrehozása a tagállamok állatállományára és hústermelésére vonatkozó közösségi statisztikák rendszeres előállításához, amelyek különösen a szarvasmarha-, a sertés-, a juh- és a kecskeállományról szóló statisztikára; a szarvasmarhákra, a sertésekre, a juhokra, a kecskékre és a baromfifélékre vonatkozó vágási statisztikára; valamint a marha-, a borjú-, a sertés-, a juh- és a kecskehústermelés előrejelzése terjednek ki.

Az Európai Parlament és a Tanács ugyanazon a napon fogadta el az 1166/2008/EK számú, a gazdaság szerkezeti felmérésekről és a mezőgazdasági termelési módszereket vizsgáló felmérésről, valamint az 571/88/EGK tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről szóló rendeletet, mely keretet hoz létre a mezőgazdasági gazdaságok szerkezetére vonatkozó, összehasonlítható közösségi statisztikák előállítására és a mezőgazdasági termelési módszereket vizsgáló felmérésre.

2008. december 16-án született meg az Európai Parlament és a Tanács 1338/2008/EK számú rendelete a népegészségre és a munkahelyi egészségre, illetve biztonságra vonatkozó közösségi statisztikáról, mely közös alapul szolgál a közösségi statisztikák rendszeres összeállítására.

Nobel-díj-átadás. *XVI. Károly Gusztáv* svéd király 2008. december 10-én adta át Stockholmban az irodalmi, az orvosi, a fizikai, a kémiai és a közgazdasági Nobel-díjakat. A svéd központi bank (Riksbank) által *Alfred Nobel* tiszteletére alapított közgazdasági Nobel-díjat 2008-ban *Paul Krugman*, az amerikai Princeton egyetem közgazdásza kapta. Az 1953-ban született amerikai professzort a kereskedelmi szer-

kezet és a gazdasági aktivitás területén végzett kutatásaiért díjazták. Teóriája a szabad kereskedelem eddig nyitott kérdéseire ad választ.

Az Európai Unió Statisztikai Programbizottságának ülése. *Pukli Pétert*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökét, 2008. november 13-án, a Statisztikai Programbizottság (SPC) 68. ülésén, Luxembourgban választották meg az SPC mellett tevékenykedő Partnership Group (Partnerségi Csoport – PG) tagjának. A nyolc főből álló PG az SPC mellett tevékenykedő, felső szintű döntéselőkészítő szerv, melynek küldetése az Európai Statisztikai Rendszer működésének támogatása. A KSH elnöke részt vett a testület 2009. január 16-án megrendezett ülésén, melyen az új elnök, *Gerry O'Hanlon* (az Ír Statisztikai Hivatal elnöke) elfoglalta hivatalát.

Európai Statisztikai Rendszer. *Pukli Péter*, a KSH elnöke, *Nagy Eszter* a KSH tanácsadója és *Kárpáti József* főosztályvezető részt vettek a krakkói DGINS konferencia után létrehozott, az Európai Statisztikai Rendszer megújításával foglalkozó három magas szintű task force (munkacsoport) munkájának eredményeit összegző konferencián, melyet 2009. január 15-én és 16-án rendeztek meg Hágában.

A „KSH Sajtóreggeli a párbeszédért” című rendezvénysorozatának 2008. december 12-én megtartott találkozáján *Pozsonyi Pál* és *Szabó Péter*, a KSH főosztályvezetői tartottak előadást „Nemzeti számlák, GDP és azon túl” címmel. A résztvevőket *Pukli Péter*, a KSH elnöke köszöntötte. A rendezvény vendégei között volt *Oblath Gábor*, az MNB Monetáris Tanács tagja is.

A Nemzetközi Statisztikai Intézet (International Statistical Institute – ISI) fontosabb konferenciaajánlatai

(A teljes ajánlatlista megtalálható a <http://isi.cbs.nl/calendar> honlapon.)

Hammamet, Tunézia. 2009. március 5–6.

Első nemzetközi statisztikai és adatbányászati ülés. (*First International Meeting on Statistics and Data Mining.*)

Információ: *Professor Werner Esswein*
(Technische Universität Dresden, D-01062 Dresden)
Telefon: (+49) 351 463-32354
E-mail: limam@tasa-online.org
Honlap: www.tasa-online.org/msdm2009

Koppenhága, Dánia. 2009. április 1-3.

A sorbaállási elmélet 100 éve – Erlang centenárium. Konferencia a sorbaállási elméletről *A. K. Erlang* sorbaállásról írt első munkájának 100. évfordulója alkalmából. (100 Years of Queueing – The Erlang Centennial. Conference on queueing theory on the occasion of the first paper on queueing by A.K. Erlang.)

Információ: *Villy Bék Iversen*

E-mail: vbiv@fotonik.dtu.dk

Honlap: www.erlang100.dk

Isztambul, Törökország. 2009. május 10-14.

A Nemzetközi Biometriai Társaság 5. Kelet-mediterrán Regionális Konferenciája (*5th Conference of the Eastern Mediterranean Region of the International Biometric Society.*)

Cím: Hacettepe University Faculty of Medicine Department of Biostatistics 06100 Ankara, Turkey

Telefon: +90 (312) 305 21 43 +90 (312) 305 14 67

Fax: +90 (312) 305 14 59

E-mail: info@ibs-emr2009.com

Honlap: www.ibs-emr2009.com

Könyvszemle

Dr. Belyó Pál:

A rejtett gazdaság természetrajza

SALDO Zrt. Budapest. 2008. 254 old.

„A rejtett gazdaság a jelenleg folyó közgazdasági kutatásoknak egyik legizgalmasabb területe ...” – olvashatjuk a bevezetőben. A szerző erről a valóban izgalmas területről igyekszik a lehető legszélesebb körű képet adni. A kötet bevezetésre, és hat fejezetre tagolódik, mindegyik végén egy rövid, angol nyelvű összefoglalóval.

A könyv lényegében a rejtett gazdaságról írt eddigi legátfogóbb magyarországi tanulmánykötetnek számít, a szerző e téma legteljesebb monográfiáját adja az olvasó kezébe.

Az első fejezet a rejtett gazdaság fogalmát, a vele hol azonos, hol kissé eltérő értelmezésben használt szinonimákat mutatja be a hazai és a nemzetközi szakirodalom alapján, többnyire megjelölve a forrást is. A megértést korábbi tanulmányokból idézett számadatokkal is segíti (még ha ezek az adatok meglehetősen régiek is).

„A rejtett gazdaság jellemzői és mérete” című második fejezet a főbb hazai és nemzetközi kutatások, valamint azok főbb számszaki eredményeinek bemutatásával indul. Bár a módszertani problémák miatt az adatok megbízhatósága és összehasonlíthatósága erősen korlátozott, de kétségtelen igazolódik az a vélekedés, hogy a rejtett gazdaság súlya negatív korrelációban van az ország fejlettségével.

Részben ebben a fejezetben, majd részletesebben a harmadik fejezetben kerül sorra a

leghatározottabb vizsgálati (mérési, becslési) módszerek ismertetése. A második fejezetben a következő főbb mérési módszerekről olvashatunk.

A különböző statisztikák összehasonlítása kézenfekvő lehetőséget ad a bizonyos rejtett gazdasági tevékenység becslésére. Erre példa a termelés és felhasználás szembeállítás, hiszen az illegálisan termelt javak és szolgáltatások fogyasztása többnyire legálisan, vagyis statisztikailag (könnyebben) megfigyelhetően történik. Hasonló elven működik a „munkainput” módszer, amelynél a vállalati munkaügyi adatokat hasonlítjuk össze a háztartási megfigyelésből származó foglalkoztatási adatokkal. Szokás egyéb makroadatokból, pénzforgalmi adatokból (például a készpénz/betét arányból) is következtetni a rejtett gazdaság mértékére. Egyéb globális indikátorokkal (például az elektromos áram fogyasztásának alakulása) is jellemezhető az eltitkolt tevékenység mértéke, de ezek alkalmazása csak igen korlátozottan használható.

Az EU-ban mind a saját forráshoz való hozzájárulási kötelezettség számítása, mind az igényelhető regionális támogatás odaítélése a GDP-től függ, így döntő jelentősége van annak, hogy a GDP részét képező rejtett gazdaságot mindegyik tagország azonos módszertan szerint számítsa. Ezért az Eurostat a nemzeti számlák szempontjából releváns rejtett tevékenységekre részletes és precíz fogalom- és osztályozási rendszert, és ehhez illeszkedő módszertani ajánlást (előírást) dolgozott ki, melynek alkalmazása a tagországok számára kötelező. Ebben – a statisztikusokra jellemző módon – nem a minősítő „fekete”, hanem a

semleges „nem megfigyelt gazdaság” (NOE) kifejezés fordul elő. A fejezet zárásaként szól a közvélemény-kutatásokról.

A harmadik, „A rejtett gazdaság nagyságának meghatározása” című fejezet módszereiben végigveszi a rejtett gazdaság megfigyelésének, mérésének illetve becslésének a nemzetközi gyakorlatban elfogadottnak tekintett módszereit. Itt sorra kerül a közvetlen, a közvetett és a modellezésen alapuló módszerek ismertetése, és ezek alapján bemutat néhány empirikus eredményt. A fejezet második felében a magyarországi adatokat mutatja be.

A könyv legrészletesebb két fejezete a vállalkozásokról szóló negyedik, és a lakosságról szóló ötödik fejezet.

A negyedik fejezet két nagy részre bontható. Az elsőben, a vállaltok véleménye alapján, 2000-ben készített felmérés eredményeit ismerteti és elemzi. Ez a rejtett/fekete gazdaság szinte minden vonatkozására kiterjed. Sorra veszi a bér-, adó- és járulékrendszer, a rejtett gazdaság határmezsgyéjén a legális és illegális költségcsökkentő lehetőségeket, a rejtett gazdaság és a piacon érvényesülő gazdasági erőfőlény kapcsolatát, a rejtett gazdasággal kapcsolatos attitűdöt, valamint a visszaszorításának lehetőségét.

A negyedik fejezet második része az öt évvel később, 2005-ben készült felmérés eredményeit ismerteti. Az eredmények bemutatásának struktúrája megegyezik a 2000. éviével, így könnyebben érzékelhető az öt év alatti változás, ami egyaránt tartalmaz pozitív és negatív elemeket. Természetesnek kell tartanunk, hogy a vállalkozások mindenképp az adó- és járulékterhek csökkentésén keresztül szeretnék, és kevésbé az ellenőrzések és büntetések szigorításával remélik a rejtett/feketegazdaság visszaszorítását. Többnyire elítélik, de gyakran megértők a rejtett gazdaságot folytatókkal. Összességében úgy gondolják, hogy a feketegazdaság visszaszorításával a

fehér gazdaságban elérhető nyereség határozottan növekedne.

Az ötödik fejezet ugyancsak két részből áll, bemutatva a 2000-ben készült, és a 2005-ben készült felmérés eredményeit. Bár az alfejezetek címei kissé eltérők, de valójában ugyanazokat a témákat veszi sorra mindkét részben, mindkét felméréssel kapcsolatban. Ezek a következők: 1. A lakossági nem regisztrált (direkt) jövedelemnövelés lehetőségei; 2. Az indirekt jövedelembővítés lehetőségei; 3. A jövedelemátengedés (borravaló, hálapénz); 4. A nem fizetett tevékenység (házi munka, kaláka); 5. A befolyással való visszaélés; 6. Szubjektív vélemények a rejtett gazdaságról. A sok ellentmondást felszínre hozó eredmények nagyon érdekesek, korrekt összefoglalását (épp az ellentmondásossága miatt) nehéz lenne egy rövid könyvismertetésben megadni. Míg a lakosság háromnegyede elítéli a rejtett gazdaságot, a túlnyomó többség mégis elfogadja, és kihasználja a belőle adódó lehetőségeket.

A könyv utolsó, hatodik fejezete a rejtett gazdaság elleni fellépés lehetőségeiről szól. Ennek keretében (főleg egy világbanki tanulmány, OECD kutatási anyagok és az Eurostat anyagai alapján) röviden bemutatja, hogy a különböző lehetséges kormányzati intézkedésekkel mely országokban próbálkoztak, majd kiemelten foglalkozik Nagy-Britannia, az Egyesült Államok, Franciaország, Ausztria, Svédország és Spanyolország esetével. A fejezet záró részében a gazdaság kifehérítésére irányuló magyarországi gazdaságpolitikai gyakorlatot ismerteti.

A könyv legvégén található hatoldalas, 299 tételt tartalmazó irodalomjegyzék a monográfia igényeit is kielégíti.

Ligeti Csók,

a Központi Statisztikai Hivatal
ny. főosztályvezetője
E-mail: csak.ligeti@ksh.hu

Folyóiratszemele

Davoine, L. – Erhel, C. – Guergoat-Lariviere, M. :

A munkaminőség monitorozása – Európai Foglalkoztatási Stratégiai indikátorok és ami azon túlmutat

(Monitoring quality in work: European Employment Strategy indicators and beyond.) – *International Labour Review*. 2008. évi 2/3. sz. 163–198. old.

A tanulmány elérhető:
www.encyclopedia.com/deoc/1G1-185609781.html

A munkaminőséget mérő indikátorokról a 2000. évi lisszaboni ülés határozott, mely megteremtette az EU-tagországok közötti szorosabb együttműködést a foglalkoztatási és a szociális politikák tekintetében. Ez fogalmazódott meg a laekeni indikátorokban és a 2003. évi Európai Foglalkoztatási Stratégiában (European Employment Strategy – EES). Jóllehet a minőség kérdését a foglalkoztatás területén is egyre nagyobb érdeklődés kíséri, ez az uniós kiadványokban, elemzésekben (például az *Employment in Europe* vagy a Wim Koh-jelentés) még kevésbé tükröződik. A növekvő munkanélküliség, illetve a jobboldali kormányok EU-n belüli túlsúlya részben magyarázza, miért csak a 2000-es évek első felétől történt valami a komplexebb, a minőség kérdésének a kereseti színvonalon túlmutató kezelésére.

A különböző elégedettségi vizsgálatok, melyeknél – fontosságukat tekintve – az olyan tényezők, mint a munka érdekessége vagy az állásbiztonság, megelőzte a magas keresetet, mindezek jelzik, hogy az abszolút bérszínvonal nem a legfontosabb tényező a munka jellemzésénél. A munkaminőség modern felfogása ezért a munkát a családi életbe beágyazódott tényezőnek tekinti, s olyan elemeket is

vizsgál, mint a továbbképzéshez való hozzájárás, a családi élet tiszteletben tartása stb.

A minőségi elemeket a következő kategóriákba lehet sorolni: társadalmi-gazdasági biztonság (megfelelő bér, biztos átmenet), oktatás, munkakörülmény, a munka és a családi élet összeegyeztethetősége.

Jóllehet az ún. laekeni indikátorok megkísérlik ugyan a munka minőségének átfogóbb értelmezését, ám e dimenziók mindegyiket nem tartalmazzák, így hiányzik például az oktatás, de a munkakörülményt is csak speciális felvételtől (European Survey on Working Condition – ESWC) származó kiegészítő indikátorokkal lehet jellemezni.

A laekeni indikátorok és más felvételek adatai a következő képet rajzolják ki a tagországokról az említett négy dimenziót figyelembe véve.

– A társadalmi-gazdasági biztonsági indikátorok az új és a régi tagállamok között jelentős különbséget jeleznek. A kereseti mutatók tekintetében az előbbieket lemaradása jelentős, határozott idő szerződéssel, illetve részmunkaidőben viszont itt dolgoznak kevesebben. A dél-európai országok kereseti jellemzőit tekintve a többi régi tagország és az új tagországok között vannak, de a tartós munkanélküliség itt az előbbi országcsoportra jellemzőnél kevésbé van jelen.

– A legalább középfokú végzettségűek aránya a közép- és kelet-európai országokban a legmagasabb, míg a szakmai képzési részvétel az északi tagállamokra és az Egyesült Királyságra jellemző elsődlegesen.

– Az új tagországokban és Görögországban a legrosszabbak a munkakörülmények, itt ítélték a legtöbben azt az egészségükre veszélyesnek. A munkavégzés körülményeivel elé-

Megjegyzés. A Folyóiratszemelet a KSH Könyvtár (Orbán-Szirbucz Zsófia) állítja össze.

gedetlen dolgozók száma alacsony. A laekeni indikátorok között szereplő munkahelyi baleseti ráta ezekben az országokban a legmagasabb, s néhány országban még nőtt is 1999 óta. Az észak-európai országok kitűnnek alacsony baleseti rátájukkal, mivel a munka intenzitásával kapcsolatos értékek náluk a legrosszabbak. A nyugat-európai országokban a legjobbak a munkakörülmények, a dolgozók 85 százaléka elégedett azzal, és csak 23 százalék számolt be egészségügyi kockázatról, miközben az európai átlag 34 százalék.

– A munka és a családi teendők egyeztetése és a nemenkénti egyenlőség terén az európai országok között éles különbségek vannak. Sajátos a dél-európai országok helyzete, ahol a legnagyobb az inaktív nők aránya. A relatíve alacsony nemenkénti bérránykülönbség oka az, hogy a képzetlen nők nincsenek jelen a munkaerőpiacon. Az északi államokat fejlett gyermekintézményi hálózat és kicsi bérkülönbség jellemzi, míg az új államok helyzetét nehéz egyértelműen meghatározni, mivel több országban a hosszú gyermekgondozási idő befolyásolja a többi – e csoportba sorolt – mutató értékét is.

A más mutatókkal is kiegészített laekeni indikátorok tehát a munka minősége tekintetében egy meglehetősen sokszínű Európát rajzolnak ki. A mutatósor összeállítása után a tanulmány szerzői a laekeni indikátorok felhasználásával kísérelték meghatározni, hogy hányféle munkaminőségi modell létezik Európában, illetve, hogy melyik tagország melyik csoportba (modellhez) sorolható.

Ebből azt a csoportot, melybe az új tagországok többsége – köztük Magyarország is – tartozik, az alacsony (felnőtt) oktatási részvétellel, a szakképzetlenek alacsony foglalkoztatási szintje jellemzi. A termelékenység alacsony, de igen dinamikus növekszik, s a munkavállalók elégedettsége itt a legkisebb.

Mint a cikk elején a szerzők már jelezték, a laekeni indikátorok mellett további mutatók bevonása is szükséges, részben mert azok egy része redundáns; a munkaminőség különböző aspektusai nem azonos súllyal vannak bennük képviselve, vagy teljesen hiányoznak. Az így készült, például a béreket is tartalmazó modellben Magyarország relatív helyzete lényegében változatlan, olyan modellhez tartozik – az új tagállamok többségével együtt –, ahol az alacsony szintű társadalmi-gazdasági biztonság kedvezőtlen munkakörülményi jellemzőkkel társul. A kiegészített indikátor kör nagy előnye, hogy képes árnyalt képet adni az egyes tagországok munkaminőségi jellemzőiről.

A cikk befejező része a munka mennyiségi és minőségi jellemzői között próbál összefüggést találni. Empirikus példák felsorolásával érzékelteti, hogy a gazdasági növekedés, a javuló foglalkoztatási ráta általában a munkavégzés jellemzői tekintetében is pozitív irányú elmozdulást eredményez.

A cikk végső konklúziója, hogy a laekeni indikátorok jó kiindulópontot jelentenek az egyes tagországok között a munka (a foglalkoztatás) minősége tekintetében fennálló különbségek jelzésére, de e téren további mutatók kimunkálására is szükség van.

Lakatos Judit

PhD, a Központi Statisztikai Hivatal
főosztályvezetője
E-mail: judit.lakatos@ksh.hu

Gasquet, C. – Roux, V.:

A végzettség nélküli fiatalok első hét éve az aktív életben: a foglalkoztatást elősegítő intézkedések hatásai

(Les sept premières années de vie active des jeunes non diplômés: la place des mesures publiques)

pour l'emploi) – *Économie et Statistique*. 2006. évi 400. sz. 17–43. old.

A tanulmány elérhető:
www.insee.fr/fr/ffc/docs_ffc/es400b.pdf

A végzettség nélküliek és végzettséggel rendelkezők közötti különbségek igen jelentősek, és az elmúlt években ezek az eltérések még növekedtek is. Az emberierőforrás-elméletek szerint az egyének különböző termelékenységi hatással rendelkeznek a humántőke befektetésük függvényében. A gyenge produktivitással rendelkező egyéneket nem alkalmazák, ha a piacon deklarált legkisebb bér meghaladja az ő termelékenységi szintjükhöz tartozó fizetést. A gyenge termelékenységet okozhatja az alacsony iskolázottság és/vagy a tapasztalat hiánya. A végzettség nélküli fiatalok mindkét hiányossággal rendelkeznek, így a „feltételezett” termelékenységük igen alacsony. Ezáltal a végzettség nélküli fiatalok esetén a munkanélküliség közvetlenül kapcsolható a munka költségének problémájához. A foglalkoztatáspolitikai célja ebből kifolyólag, hogy az egyének termelékenységét és fizetését megpróbálja kiegyenlíteni, javítva a képzettséget és/vagy csökkentve a foglalkoztatásuk költségeit. Az 1990-es évek végén a francia kormányzat a foglalkoztatáspolitikai területén indított beavatkozásai esetén, a végzettség megszerzését támogató eszközök (tanulmányi szerződések, egyéniesített tanulmányi hitelek) mellett, a munkakereslet élénkítésére is hangsúlyt fektetett annak érdekében, hogy megkönnyítse az iskolából kilépők munkába állását. Ezek a változások jelentettek kiindulópontot a támogató eszközök a végzettség nélküli fiatalok szakmai pályafutásában betöltött szerepének megvizsgálásához.

A vizsgálat a Génération 98 felmérésen alapul, melynek során az 1998-ban a francia oktatási rendszerből kilépő 742 ezer fiatalból 56 ezret kérdeztek meg a szakmai pályafutásukról 2001-ben, 2003-ban, illetve 16 ezer főt

2005-ben. A Génération 98 felmérés lehetőséget nyújtott a szakmai pályafutás egyéni longitudinális adatainak összegyűjtésére, a szocio-demográfiai jellegzetességek azonosítására, valamint a válaszolók által a szakmai életpályájukról alkotott szubjektív értéktételek megismerésére. Franciaországban a vizsgált időszakban 116 ezer fiatal került ki az iskolákból végzettség nélkül, ami az 1998-ban végzők 16 százaléka. A szerzők elemzésükben arra a 47 százalékos fiatalra koncentráltak, akik 1998-ban nemcsak végzettség nélkül hagyták abba az iskolát, hanem valamilyen foglalkoztatáspolitikai támogatást is igénybe vettek. A felmérés lehetővé tette, hogy vizsgált személyek helyzetét hónapról hónapra megfigyeljék, a lehetséges foglalkoztatási helyzetüket pedig hét kategóriába sorolták: határozatlan idejű foglalkoztatás, határozott idejű foglalkoztatás, foglalkoztatás tanulmányi szerződéssel, foglalkoztatás szolidaritási szerződéssel vagy fiatal munkavállalói szerződéssel, tanulás munkahely nélkül, munkanélküliség, inaktivitás.

Az iskolát végzettség nélkül elhagyó fiatalok szakmai pályafutása igen heterogén, de a nem formalizált készségek csökkenthetik a képzettség hiányát. A végzettség nélküli fiatalok körülbelül egy harmada gyorsan belép a munkapiacra és tartósan ott is marad, míg a középfokú és a felsőfokú végzettséggel rendelkezőknek fele, illetve 71 százaléka határozatlan idejű szerződéssel dolgozik már három évvel az iskola befejezése után. Ugyanebben az időben a végzettséggel nem rendelkezőknek körülbelül 20 százaléka munkanélküli, ami azt jelenti, hogy kétszer annyian vannak, mint a középiskolát végzetek, és négyszer annyian, mint a főiskolai vagy egyetemi diplomával rendelkezők. Az első három évet követően sem javul számottevően a beilleszkedésük a munkapiacra: ugyan a határozatlan idejű szerződéssel dolgozók aránya fokozatosan növekszik, de a foglalkoztatottak aránya csak lassan

emelkedik a harmadik év végi 66 százalékról a hetedik év végén tapasztalható 72 százalékra.

Mindamellett az iskolarendszert idő előtt elhagyó fiatalok számára a foglalkoztatáspolitikai intézkedések a szakmai beilleszkedés alapvető elemévé váltak. 41 százalékuk legalább egy fajta támogatást igénybe vesz aktív életének első hét évében, ami ezen fiatalok mintegy felének segíti elő a munkapiacra lépését, átlagosan több mint 14 hónap – és még egynegyedük számára két és fél év – elteltével.

A foglalkoztatottság elősegítését szolgáló intézkedések illeszkednek a végzettség nélküli fiatalok szakmai pályájához és nem korlátozódnak a beilleszkedési folyamat egyetlen pillanatához. Egy foglalkoztatáspolitikai támogatás igénybevétele azonban nem feltétlenül jelenti, hogy a végzettség nélküli fiatal szakmai pályafutása kiszámíthatóvá válik. Hiszen ezt követően akár be is kapcsolódhat a munkapiacra tartósan (a végzettség nélküli fiatalok 16 százalékára ez jellemző), akár további hosszú távú bizonytalansággal is szembesülhet (36%), ami jelentheti a munkanélküliséget, illetve a határozott idejű munkaviszonyt, valamint ezek váltakozását. Ettől függetlenül bizonyos tipizálás elképzelhető a végzettséggel nem rendelkező fiatalok pályafutásában. A szerzők ebben az esetben is hét csoportot határoztak meg. Az első csoport a végzettség nélküliek azon 32 százalékát foglalja magába, akik viszonylag rövid időn belül stabil munkához jutnak. Ezek a fiatalok általában az iskolából kilépést követően kilenc hónapon belül már be is lépnek az első munkahelyükre, mindössze egy hatodik esetén foglalkoztatáspolitikai támogatás segítségével. Az iskolai végzettséggel nem rendelkezők 40 százalékára a bizonytalanság – főként határozott idejű munkák (21%) vagy a tartós munkanélküliség (18%) – jellemző. A negyedik és ötödik csoportba azok a fiatalok tartoznak, akik számára valamilyen foglalkoztatáspolitikai támogatás jelentős lépést jelent a szakmai pályafutásuk során. A 16 szá-

zalékos arányuk két részre bontható attól függően, hogy az iskolából kilépést követően a munkahely megszerzését célozza a támogatás (11%), illetve, hogy a munkapiacra később, általában három év elteltével valamilyen támogatott szerződést kötnek (például tanulmányi). A hatodik és hetedik csoport az inaktív fiatalokat (13%) foglalja magába. A fiatalok 7 százaléka minimum egy, de átlagosan három évig inaktív, 5 évvel azután, hogy az iskolát abbahagyták azonban nagyrészt visszatérnek az aktív életbe. Az inaktívak másik része, főként fiatal nők, átlagosan 5 évet töltenek inaktívként miután határozott idejű munkaviszonyuk, illetve munkanélküli segélyük megszűnt.

A támogatást igénybe vevő végzettség nélküli fiatalok a vizsgálat szerint eltérő gazdasági-társadalmi jellemzőkkel bírnak, mint a támogatásokkal nem élők. Egy évvel az iskola elhagyása után a támogatásokhoz folyamodó fiatalok 46 százaléka rendelkezik munkaviszonnyal, főként határozott idejű szerződéssel. Ezzel szemben a támogatást nem igénylő fiatalok 63 százalékának van munkája ugyanebben az időben és csak negyedük írt alá határozatlan idejű szerződést. Ebből is látszik, hogy a támogatottak karrierjük elején nehezebb helyzetben vannak, mint a nem támogatottak. A hét éves vizsgálat végére azonban felzárkóznak: a támogatottak 70 százaléka, a nem támogatottak 72 százaléka dolgozik. Különbőség mégis fellelhető, főként a foglalkoztatás módját illetően. A foglalkoztatást elősegítő támogatásban részesülő végzettség nélküli fiatalok esetén a határozott idejű szerződések nagyobb aránya mutatja a munkapiaci stabilizáció hiányát.

A szerzők a legalább egy foglalkoztatáspolitikai támogatást igénybe vevő végzettség nélküli fiatalok szakmai pályafutásának megfigyelésekor öt típust azonosítottak.

– A vizsgált fiatalok több, mint egy negyede esetén a stabil foglalkoztatás dominált.

E csoporton belül a határozatlan idejű szerződéssel rendelkezők voltak többségben, átlagban négy és fél éves időtartammal. A támogatás igénybevételét követően ezek a fiatalok szinte kivétel nélkül stabil munkát szereztek. Hat és fél évvel az iskola elhagyása után 77 százalékuknak van határozatlan idejű munkája és csak 3 százalékuk kap támogatást.

– A támogatások ellenére tízből négy fiatal pályája instablnak mondható. Őket a munkanélküliség (23%) és a határozott idejű munkák (18%) váltakozása jellemzi, ami a vizsgált időszak végére sem javul. 7 évet követően is még 10 százalékuk részesül támogatásban.

– A támogatott, végzettséggel nem rendelkező fiatalok körülbelül egy tizede tartósan a nempiaci szektorban (közszektor, nonprofit szektor) dolgozik támogatott szerződéssel, többségében fiatal munkavállalói szerződéssel. Esetükben a támogatások időtartama általában meghaladja a három évet is.

– A támogatásban részesülő fiatalok 13 százalékát tanulmányi vagy szakmunkás szerződéssel foglalkoztatják. Támogatást viszonylag hosszú ideig kapnak, és sokszor több éves munkanélküliség előzi meg az alkalmazásukat. A vizsgálat periódus végére 70 százalékuk határozatlan idejű munkaszerződéssel dolgozik. A csoport három negyedét férfiak alkotják.

– Az utolsó csoportba az iskolát végzettség nélkül elhagyó, támogatott fiatalok 10 százaléka tartozik, akikre legalább másfél év inaktivitás jellemző. Leggyakrabban a nem piaci szektorban próbálnak elhelyezkedni támogatott szerződéssel, de a hetedik év végén még mindig 43 százalékuk inaktív, illetve 21 százalékuk munkanélküli. Ez a pálya 70 százalékban nőkre jellemző.

A végzettséggel nem rendelkező fiatalok szakmai pályafutásainak különbözősége a létező foglalkoztatáspolitikai eszközök változtatóságára vezethető vissza. Attól fogva, hogy

megvizsgálták a szakmai beilleszkedési folyamatban betöltött helyüket, nem elegendő a foglalkoztatást elősegítő eszközökről általánosságban beszélni. Hiszen azok a fiatalok, akiket tanulmányi szerződéssel foglalkoztattak a leginkább megtapasztalhatták a stabil életpálya előnyeit, míg a szolidaritási szerződéssel foglalkoztatottak életpályája bizonytalan, főként a munkanélküliség és rövid munkák váltakozásából áll. A foglalkoztatáspolitikai eszközök és a szakmai pályaképek sokfélesége mögött azonban a támogató eszközökkel elérni kívánt célok változatosságai is fellelhetők.

Salamon Melinda,

a Központi Statisztikai Hivatal tanácsosa

E-mail: melinda.salamlon@ksh.hu

Zwania, J.:

A Németországból távozott gazdasági tevékenységek felmérése

(Verlagerung wirtschaftlicher Aktivitäten. Theoretischer Hintergrund zur Erhebung.) – *Wirtschaft und Statistik*. 2008. évi 6. sz. 477–482. old.

A korábban Németországban végzett termelő tevékenységek egy részét külföldre telepítik, és ezek alakulásának statisztikai felmérését a cikk szerinti elméleti és gyakorlati szempontokra figyelemmel készítik elő. Az érintett német vállalatokra, valamint az ország munkaerőpiacára várható lényeges hatások elemezhetők.¹

¹ Az Eurostat eseti adatgyűjtése („*International Sourcing*” projekt) mérte fel a tagállamok adatait a nemzetközi beszállításról. Az önkéntes adatgyűjtés 12 oldalas kérdőíve elérhető: http://www.dst.dk/asp2xml/puk/udgivelser/get_file.asp?id=13110&sid=helpub, Az *International Sourcing Moving Business Functions Abroad* című kiadvány (*Statistics Denmark*, 2008. június 89 oldal) közli az önkéntes adatszolgáltatás dán, finn, holland, norvég és svéd eredményeit.

A cikk bemutatja a külföldi beszállítás vizsgálatának hátterét, a 15 korábbi és a 12 új tagállam közötti nemzetközi munkamegosztás elemzéséhez szükséges tények felmérésére tekintettel. Az elméleti összefüggésekről és a fontosabb mutatókról az OECD kézikönyve tájékoztat.² A szerző utal azokra a korábbi tanulmányokra, amelyek a termelési együttműködések nemzetközi hálózatait, és ezzel összefüggésben a nemzetközi innovációs folyamat és a verseny változó feltételeit tárgyalják. A felvétel a kínálat, a nyersanyagok, valamint a termelési tényezők keresletét érintő nemzetközi kapcsolatrendszer jellemzésére koncentrál. Információk gyűjthetők olyan megvalósult szervezeti megoldásokról, amelyekkel ezeket a hajtóerőket kombinálják. A vállalat sokféle elemzésében helyet kap, hogy miként vehetne részt a nemzetközi termelési láncban, és a beszállítás lehetőségei közül mely partnervállalatot vehetné előnyösen igénybe. A vizsgálatok a beszerzés, illetve beszállítás térbeli helyzetére is kiterjednek, elsősorban a potenciális partnerországokra vonatkozóan.

A cikk részletezi a „funkcionális integráció” és a „szakosodás” tartalmi meghatározását, a statisztikai felvétel módszertanának megfelelően. Átalakítja az üzemgazdasági és szervezeti feltételeket, ha a vállalat bizonyos gazdasági tevékenységeket máshova telepít át, itt eltekintve a földrajzi helytől. A döntés egyik esete, hogy a méretgazdaságosság indokolja a termelési együttműködést másokkal. A vállalat ún. alapvető kompetenciájához tartozó funkciók jobban hasznosíthatók, ha a „kiegészítő” funkciók egy részét megszünteti, azok eredményeit (terméket, szolgáltatást) beszállítóktól szerzi be, hosszabb távon. Motiválja az átengedett funkciót, például az infrastruktúra vagy a munkaerő felkészültsége iránti igény is.

² OECD Handbook on Economic Globalisation Indicators kézikönyv, tartalomjegyzéke elérhető: <http://www.oecd.org/dataoecd/37/26/34964962.pdf>

Egyes döntések lényege annak felmérése, hogy melyek a vállalati funkciókba integrálható tevékenységek, olyan „kulcs-kompetencia”, amelyeket változatlanul a vállalatnak szükséges közvetlenül ellenőriznie, és kockázatos lenne, ha másnak átengednék. A kockázatot itt a vállalat másoktól függő működése okozhatná.

A szerző áttekinti a vállalatok nemzetközivé szélesedő szervezeteinek statisztikailag felmérhető jellemzőit. A „multinacionális”, illetve „transznacionális” jelzők tartalma közismert vállalati példákkal szemléltethető. Rendszerint a termelési folyamat vertikális tagolódása határozza meg, hogy a nemzetközi vállalat üzemei milyen beszállítást teljesíthetnek egymásnak. Eltekintve az ehhez tartozó szállítási ráfordításoktól és a szokásos kereskedelmi akadályoktól, a termelési funkció koncentrációja növeli a működési eredményt, akár azonos szakágazatba, akár különbözőbe sorolhatók ezek a gazdasági tevékenységek. A vállalat dönthet például a termékhez kapcsolódó kutatás és fejlesztés, a gazdasági ügyvitel, az értékesítés stb. olyan szakosodásáról, amely a legkedvezőbb (például infrastruktúra) feltételekkel egy telephelyre összpontosítható a többiből. Gyakori döntési motívum, hogy a központi funkciókat minden országból egy ország veheti át, amennyiben relatív költségelőnyök érhetők el a többi termelő üzemek funkcióival összehasonlítva.

Vannak olyan nemzetközi együttműködések a transznacionális termelési vertikumon belül, amelyet az üzemekben foglalkoztatottak eltérő szakmai és bérezési helyzete indokol. Az „A” országból a „B” országba telepíthetők olyan gyártási folyamatok, amelyek a nagyobb koncentráció révén (rendszerint kisebb szakmai felkészültséggel) olcsóbban elvégezhetők, mint az átadó anyavállalat többi üzemében. Ebben a telepítési döntésben a vállalaton belüli kereskedelem is szerepet kap. Az ellenőrzést

gyakorló (külföldi) vállalatirányítás olyan immateriális szolgáltatások ellenértékére lehet jogosult, amelyekkel kialakította, támogatta a más üzembe (országba) áttelepített termelést.

A nemzetközi munkamegosztásban a horizontális jellegű telepítés jellemzője, hogy a vállalat döntése (főként a szállítás költségei, illetve jelentős kereskedelmi akadályok miatt) nem vertikális kooperációra, hanem azonos termék, szolgáltatás több telephelyen elosztott kibocsátására vonatkozik. Ezzel kombinálható olyan koncentrált termelőbázis, amely révén a méretgazdaságosság is kihasználható. A gyakorlatban nemzetközi munkamegosztás mindkét említett alapváltozatát alkalmazzák. A földrajzi döntések dinamikusan változhatnak, például az áruszállítással, az informatikával, az ügyviteli és innovációs folyamatokkal összefüggő technológiák új lehetőségeit hasznosítva.

A szerző összefoglalja az értékalkotási lánc előbbi (horizontális és vertikális) tagolásának döntési ismérveit. Elsősorban a kínálat nemzetközi helyzetére alapozhatók a horizontális jellegű munkamegosztás döntései, itt a decentralizált termelés előnyei is szerepet kaphatnak. A másik, vertikális nemzetközi együttműködés vizsgálataiban mind a termelt áruk kínálatában, mind a beszerzésben az a döntő, hogy az egyes telepeken hogyan alakul az egységnyi termelési eredményre jutó költség. A kevésbé fejlett országok eszerint többnyire a kisebb szakképzettséggel elvégezhető gyártási műveleteket vehetik át a fejlettebbektől.

Az előbbi számításokban a bér- és tőkeköltségek, a szállítás ráfordításai, valamint a mérhető mennyiségek a döntők, ezek közvetlenül felmérhetők. A vállalat mérlegeli ezen túlmenően a változatokra jellemző rugalmasságot, valamint a minőséget, az informatikai lehetőséget kihasználó kommunikációt, hálózatképzést stb.

Az Eurostat eseti felmérésének kérdéseit az itt vázolt folyamat statisztikai mérési igénye

határozza meg. Az elemzések olyan megbízható mutatókat igényelnek, amelyek például a vállalatok stratégiájára, szervezeteire, piaci szerkezetére vonatkoznak az előbbi nemzetközi folyamatokkal összefüggésben. A hivatalos statisztika a belföldi gazdasági alanyokról tájékoztat, a külföldi székhelyű anyavállalat ilyen telepítési döntései közvetlenül nem mérhetők fel. Bizonyos összevont mutatók ismeretek a külkereskedelem, valamint a közvetlen külföldi befektetések hivatalos statisztikáiból. A külföldre vándorló gazdasági tevékenységek azonban hiányosan jellemezhetők ilyen mutatókkal. Eltér egymástól a feldolgozóipar és a szolgáltatások ilyen jellegű mutatósorozata, például a külkereskedelem statisztikáiban. A közvetlen külföldi befektetés értékmutatói nem különböztetik meg egyrészt a már futó termelés bővítéseit másrészt a gyártás külföldre telepítését célzó beruházást. Azokra a közvetlen befektetésekre vonatkoznak az adatok, amelyekben a külföldiek legalább a szavazati jogok 10 százalékát birtokolják. Nehéz kimutatni azokat a konkrét szellemi termékeket, amelyeket az ilyen nemzetközi termelési kapcsolatokban forgalmaznak, részben ellenértékért. Az „árazás” hagyományos értelmezése nem alkalmazható a vállalaton belül átadott szellemi termékekre, és ágazatok szerint nagyon eltérő az erre vonatkozó statisztikai felmérések tartalma, lefedettsége.

A cikk közli az adatfelvétel mutatóinak tartalmi meghatározását, a gazdasági tevékenységre, a vállalatközi funkciómegosztásra, a más üzembe telepítésre és a tartós beszerzésre (sourcing), mind a külföldi, mind a belföldi alapesetekkel.

A gazdasági tevékenység bármilyen terméket előállító, valamint szolgáltató termelési folyamat lehet. Nem különbözteti meg a tevékenység eredményeit, hogy azokat a vállalaton belül, vagy más szervezetnek adják át. A felmérés kétféle tevékenysége közül az a főtevé-

kenység, amely az „alapkompentencia” szerinti funkciókra épül, a többi „kiegészítő” tevékenység.

A közös végső irányítással működő üzemek alkotják a felmérés „vállalatsoportját”. Az irányítási funkciók lehetnek több telephelyre (országba) elosztottak is. Az a vállalatcsoport székhelye (országa), ahol leginkább jelentős funkciók vannak, a csoport (a leányvállalatok) működését tekintve. A befektetések közül azok ilyen jellegűek, amelyben az anyavállalat a szavazati jogok több mint 50 százalékát birtokolja.

A felmérés „sourcing” fogalmát az határozza meg, hogy a vizsgált szervezeti egység teljesen vagy részben átenged tevékenységet másoknak. Kétdimenziós a meghatározás, vagyis négy alapeset különböztethető meg: a belső-külföldi, valamint a vállalatcsoporton belüli-azon kívüli szervezeti egységek szerint. Az Eurostat kérdőíve a külföldi telepítést „offshoring”, a csoporton belüli telepítést „insourcing”, az azon kívülit „outsourcing” fogalommal kezeli.

A cikk bemutatja a telepítés döntésének felmért tényezőit. A vállalat számára lényegesek a kínálattal, valamint a kereslettel kapcsolatos potenciális előnyök a stratégiai céloknak megfelelő motívumokkal. A döntés előkészítése során sokféle akadállyal, gazdasági hatással kell számolni, itt az elsődleges gazdasági mutatók mellett lényegesek lehetnek például a partner jogi, a kulturális, az etikai jellemzői is. A döntés attól is függ, hogy a felmért gazdasági egység milyen helyzetű a vállalatcsoportban (vagy ilyenhez nem tartozik).

A felvételt olyan kérdések jellemzik, amelyek képet adnak egy adott időpontban az átengedett funkciók terjedelméről, az akciók céljáról és módjáról, ideértve a horizontális és a vertikális kapcsolatokat. Időszakok szerint a 2001–2003, a 2004–2006 tényeit, valamint a 2007–2009 terveit mérték fel. Ösz-

szesen 9 földrajzi körzetbe sorolták a partnerek országát, ezen belül az EU 15 és 12 új tagállama, valamint a többi európai ország külön csoportokba tartozik. A kérdőív Indiát és Kínát, valamint Észak-Amerikát önálló csoportokba sorolja.

A kérdőívben a funkciók átengedésének hatásait is felméri, a válaszolók gyakorlati eseteire vonatkozóan: a keresletet, a kínálatot és a nemzetközi versenyt illető tényekkel. Nagy szerepet kapnak e döntések foglalkoztatási hatásai, valamint a képzettség követelményei az együttműködési területeken mind belföldön, mind más országokban.

A cikk részletesen tájékoztat a rétegzett mintavétellel végzett felmérés végrehajtásáról. A próbafelvétel során az összesen 20 719 németországi vállalatból (a 100 főt és többet foglalkoztató körből) választott 300 vállalatot kértek fel önkéntes adatszolgáltatásra. Három szövetségi tartomány statisztikai hivatalba a felvétel során 9 361 kérdőívre (45 százalékos válaszolási aránnyal) értékelhető, ezen belül 8 112 (39%) teljesen kitöltött válasz érkezett vissza.

A szerző tömören összefoglalja az önkéntes adatfelvétel tapasztalatait. A válaszolók elfogadták a felmérés célját, viszonylag kevés a nem megválaszolt kérdés. A válaszok arra utalnak, hogy jól megfontoltak a nemzetközi kooperációk döntései a vizsgált körben, és a legfontosabb szempont a jövedelmezőség javítása. Nem jellemző, hogy a korábbi telepítési döntést visszavonnák, a másnak átadott funkciót ismét a saját telephelyen valószínűsítik meg. A döntések a nyelvi és kulturális akadályokat kellően mérlegelik.

A gazdasági tevékenység nemzetközi áthelyezése több motívuma közül a bérköltségek, valamint az értékesítési potenciál a meghatározó. Tapasztalatok szerinti a tényleges piacra jutás nem mindig valósult meg a tervezett mértékben, vagyis a hatás elmarad-

hat a döntés motívuma szerinti céltól. Számolni kell továbbá azokkal a koordinálási ráfordításokkal, amelyek a nemzetközi együttműködésből következnek, és az anyavállalat erre a tervezettnél nagyobb képzettségű munkaerőt mozgósított, ez erősítette a németországi szervezetet is.

Nádudvari Zoltán,

a Központi Statisztikai Hivatal főtanácsosa
E-mail: zoltan.nadudvari@ksh.hu

Levitt, S. D. – Sjøverson, Ch.:

Az információ értéke az ingatlanpiacon

(Market Distortions When Agents are Better Informed: The Value of Information in Real Estate Transactions.) – *The Review of Economics and Statistics*. 2008. évi 4. sz. 599–611. old.

A túlzott specializálódások miatt az emberek fontos döntéseikkor egyre inkább hallgatnak szakértőkre (például orvosi kezelés, autószerelés, jogi ügyek, ingatlanvásárlás terén). Valamennyi területen tapasztalt, nagy tudású szakemberek kínálják szolgáltatásaikat. A szakértőt igénybe vevő tranzakciók közös vonása a szakemberek jól informáltsága a szolgáltatásaikat igénybe vevőkkel szemben. Ennek köszönhetően előfordulhat, hogy egy tapasztalt ügynök félrevezeti megbízóját, és eltúlozza a probléma megoldása során felmerülő költségeket vagy a probléma nagyságát, esetleg szükségtelen szolgáltatásokat számol fel, vagy az információkat más módon torzítva növeli a saját bevételét.

A tanulmány az ingatlankereskedő és a megbízó kapcsolatára összpontosít a sok lehetséges példa közül. Valószínű, hogy egy ingatlanügynök jobban informált egy lakás értékéről és a környék lakáspiaci helyzetéről, mint az ingatlan tulajdonosa. Az ügynök a lakás tény-

leges eladási árának csak egy nagyon kis töredékét kapja meg, azonban ő állja az eladási költségek jelentős részét, például hirdetések futtatása, a lakás bemutatása az érdeklődőknek. Ebből az következik, hogy az ügynök érdeke az, hogy minél gyorsabban sikerüljön eladni az ingatlant, akár az elérhető legmagasabb ár alatt is, és érdeke a tulajdonos bátorítása, hogy elfogadja az alacsony vételárat. Egy ésszerűen gondolkozó tulajdonosnak figyelembe kell vennie ezt a tényezőt mielőtt elfogadja vagy elutasítja az ügynök javaslatát. Amennyiben az ügynök tájékozottsága jelentősen nagyobb a megbízójánál, akkor számára az optimális megoldás az, ha az első elfogadható ajánlatról meggyőzi ügyfelét, és a tulajdonos döntése épp ilyenkor függ leginkább az ügynök tanácsától. Előfordulhat néha, hogy a tulajdonosnak ésszerű követnie az ingatlanügynök tanácsait, akkor is, ha tisztában van az említett motiváló erővel, hiszen érdekeik nagyrészt megegyeznek. Az eladó előnyökre tehet szert az ügynök információit felhasználva úgy, hogy közben más információk éppen hátrányba hozzák.

A tanulmány előfeltevései a következők: két azonos értékű ház közül, melyet egy ingatlanügynök és egy nem szakértő tulajdonos birtokol, az ügynök háza hosszabb ideig található az ingatlanpiacon, és magasabb a végső vételi ára; valamint minél nagyobb az ügynök információs előnye, annál nagyobb a különbség a két lakás eladása között.

Az Egyesült Államokban általában a tényleges vételár 6 százaléka kerül a közvetítő irodákhoz. Ebből 3-3 százalék a vevő és az eladó irodát illeti, és ezen belül 1,5-1,5 százalék jut ténylegesen az ügynöknek. Ha egy ügynök egy lakás eladásáért számított heti fizetését 200 dollárnak vesszük, akkor számára mindegy, hogy most adja el az ingatlant, vagy egy héttel később 13 333 dollárral nagyobb összegért, hiszen az így kapott összeg is csupán az ő heti

illetményét fedezné. A lakás tulajdonosának azonban sokat jelenthet, hogy pár hetes várakozás mellett lényegesen magasabb összeget kapjon az eladott ingatlanért: egy 300 ezer dollár értékű lakás esetén 4 százalékos növekedést jelenthet számára.

Az ingatlanügynök egy lényeges dologban különbözik a specialisták nagy részétől: igénybe veszi a saját szolgáltatásait; ez például egy sebész esetén elképzelhetetlen. Ennek köszönhetően lehetőség nyílik azt vizsgálni, hogy milyen különbségek lépnek fel, ha a szakértő saját maga veszi igénybe szolgáltatásait, illetve másik ügyfélnek kínálja azokat. A vizsgálatához használt adathalmaz 100 ezer ingatlan-áradást tartalmaz, melyek közül 3 300 ingatlan-ügynök tulajdonában volt. Az egyes ingatlanok és környezetének megfeleltetése után az derül ki, hogy az ügynök által birtokolt házak eladási ára átlagosan 7 600 dollárral, azaz 3,7 százalékkal nagyobb, mint más ügyfél esetén. Az ingatlan 9,5 nappal, azaz 10 százalékkal többet tölt a piacon, ha az ügynök a saját lakását kínálja. Ha az ingatlan ára 7 600 dollárral magasabb, akkor az ügynök részesedése mindössze 114 dollárral nő. Feltehető, hogy egy ügynök 144 dollárért nem tartja 10 nappal tovább a piacon egy ügyfél lakását, ha más érdekeltsége nincs a téren.

Az eredmény azonban talán mással is magyarázható, mint az ügynökök által befolyásolt ügyfelekkel. Előfordulhat, hogy az ügynökök által preferált lakásokat valóban több időbe kerül eladni, és valóban értékesebbek a hasonló vonásokkal rendelkező ingatlanoknál. Előfordulhat, hogy az ügynökök nem félnek annyira a kockázattól, mint az átlagos emberek. A dolgozat igyekszik bizonyítani, hogy a szóba jöhető magyarázatok közül a legmegfelelőbb az, hogy az ügynökök felhasználják információs előnyüket az ügyféllel szemben.

Ennek bizonyításához három mutató áll rendelkezésre. Az első az ingatlan környéké-

nek heterogenitása, azaz mennyire különböznek a környék lakásai. Minél bonyolultabb a környék ingatlanpiaca, annál nagyobb lehet egy szakértő előnye a laikussal szemben, vagyis annál nagyobb eltérés várható az eladott lakások árában, illetve a piacon elfoglalt idejük hosszában. Az adathalmaz heterogenitás szempontjából leginkább eltérő harmadában az ügynökök által eladott saját lakások 4,3 százalékkal nagyobb összegért keltek el a többihez képest, és 9,5 nappal hosszabb ideig voltak az ingatlanpiacon. Az alacsony heterogenitású mintában azonban az ügynökök lakásai csak 2,3 százalékkal nagyobb áron cseréltek gazdát, és szignifikánsan nem volt nagyobb a piacon eltöltött napok száma a két esetben.

A második mutató a korszak számítástechnikai fejlettsége. Az internet megjelenésének hatására a laikus ingatlantulajdonos sokkal könnyebben tudja ellenőrizni a környékén található ingatlanok adatait, árait, vagyis csökken az ügynökök tulajdonossal szembeni információs előnye.

A harmadik befolyásoló tényező az, hogy a vevő alkalmaz-e ügynököt a vásárlás lebonyolításához. Ha az ügynök nem a saját ingatlanát adja el, akkor nem mutatnak eltérést a vételi árak az alapján, hogy a vevő alkalmaz-e ügynököt vagy sem. Amennyiben az ingatlan-ügynök a saját lakását kínálja eladásra, akkor 1,7 százalékkal magasabb áron adja el, ha másik ügynök nem került bevonásra a vevő részéről. Ez azt sugallhatja, hogy az ügynök sikeresen felhasználja információs előnyét, amennyiben a vevő nem von be szakembert az adásvételi tranzakcióba.

Hasonló adatokat lehet más területeken is látni. Korábbi tanulmányok azt mutatják, hogy kevésbé frekvenciált helyen dolgozó orvosok inkább alkalmaznak császármetszést, azaz főleges kapacitással rendelkező orvosok a drágább eljárások felé hajlanak. Hasonlóan az autószerelők nem javítják meg a kisebb hibákat, ami rö-

vid távú nyereséget jelentene számukra, mivel kifizetődőbb az apróbb hibák felett átsiklani, és a későbbiekben a nagyobb hibát javítani.

A tanulmányban felhasznált ingatlanok adatbázisát ingatlanügynökök kezelik, ezen keresztül tájékoztatják a nagyközönséget és a többi ügynököt az eladásra váró ingatlanokról. Az adatok ennek megfelelően igen széles körűek és jól felhasználhatók, hiszen tartalmazzák az összes ingatlaneladást, amelybe ügynököt vontak be. Ezen kívül az adatbázis részletesen ismerteti a ház paramétereit, a meghirdetés és eladás időpontját, tartalmaz olyan lakásokat, melyek nem kerültek eladásra a hirdetés után; és a vizsgálat szempontjából leglényegesebb adat is szerepel köztük: az, hogy az ügynök a saját lakását kínálja vagy másét. Ezzel együtt az adathalmaz jelentős hátrányokkal bír. Nem tartalmazza azokat az adásvételeket, amelyeket ügynökök bevonása nélkül alkalmaztak, és semmiféle ellenőrzési lehetőség nincs az adatok hitelességét illetően (ez elsősorban a lakások leírásánál jelenthet gondot). Természetesen az ügynökök számára nem volt kötelező minden mező kitöltése, és az egyes kitöltések között is jelentősek az eltérések, amelyek néha az összehasonlíthatóság rovására mennek.

Az adatokból és korábbi tanulmányokból megállapítható egy fontos szempont: az ingatlanügynökök a környék lakóihoz viszonyítva nagyobb lakásokban élnek, és a lakásuk minden szempontból jobb, mint a környezetüké.

Az egyes ingatlanok eladási árát és a piacon töltött napjainak számát a $y_{htc} = \beta * \text{ügynök}_{ht} + X_{ht}\gamma + \kappa_{ct} + \lambda_b + \varepsilon_{ht}$ képlettel lehet becsülni, ahol h , t , c , b rendre az egyes ingatlan, az adott évet, a települést és a háztömböt jelöli. Az y független változó egyaránt jelentheti a ház eladási árát, illetve a piacon töltött napok számát. Az ingatlan jellemzőit X tartalmazza; többek között a különböző fajta szobák számát, a garázsférőhelyek szá-

mát, kandalló, illetve jól kiépített fürdőszoba meglétét, az ingatlan típusát és még más mutatókat foglal magában. Az egyes települések és az egyes háztömbök sajátosságait pedig κ és λ jelöli.

Az egyes településeken és éveken belül a lakások típusát is figyelembe véve az adatok azt mutatják, hogy az ügynökök által birtokolt ingatlanok eladási ára 4,8 százalékkal nagyobb, mint abban az esetben, ha ügyfeleik házát adják el. Ez a korábbi érték egy harmada, vagyis az egyes településen belül lényegesen eltérő értéket kapunk, ha a házakat adottságaik szerint vesszük figyelembe. Hasonlóan a piacon eltöltött idő 17 napra, a korábbi érték két harmadára csökken. Ez azt is jelenti, hogy az eltérések egy része ténylegesen magyarázható azzal, hogy az ügynökök közösségük jobb minőségű lakásaiban laknak. Előfordulhat az is, hogy az ügynökök által birtokolt lakások olyan jellemzőkben térnek el, amelyeket statisztikailag nem lehet kimutatni, például az ügynököknek jobb az ízlésük, több gondot fordítanak lakásaikra.

Ha az adatokat újabb mutatókkal bővítjük, például az épület életkora, légkondicionálás léte, építőanyag, az ügynök sikeres eladásainak száma (mint a szakértelme mérőfoka), akkor az eladási árra vonatkozó együttható 4,8 százalékról 4,2 százalékra esik vissza, a piacon töltött napok száma pedig lényegesen változik: 17 napról 11 napra csökken,

Az eltérések kiküszöbölése végett érdemes az egyes lakótömbökön belüli lakásokat vizsgálni, hiszen ezek adatai nagyrészt megegyeznek, és az egyezés vonatkozik olyan információkra is, amelyek a meglévő adathalmaz alapján nem mérhetők, például a környék iskolai ellátottsága, a környező zöldterület nagysága, bűnözési mutatók. Az egyes háztömbökön belül az ügynökök 3,7 százalékkal, azaz 7 600 dollárral magasabb áron adják el lakásaikat, és 9,5 nappal tovább tartják őket piacon.

A tanulmány három alternatív magyarázatot vizsgál a jelenségre, amivel esetlegesen magyarázható az, hogy az azonos jellemzőkkel rendelkező ügynök által birtokolt lakások miért kelnek el drágábban, és miért maradnak tovább a piacon, mint az ügyfelek lakásai. A három vizsgált lehetőség olyan eltérő jellegzetesség, amely nem kimutatható az adatok alapján: az ügynökök türelmesebbek ügyfeleiknél; az ügynökök nem félnek annyira a kockázattól, mint ügyfeleik; speciális ízlésvilágot tükröző belső elrendezést és dekorációt alakítanak ki.

Ha azonban hozzáadunk néhány ehhez hasonló hipotetikus jellemzőt az adatokhoz, akkor azoknak olyan nagy arányt kellene lefedniük az eladási árban, hogy nem feltételezhetjük, hogy ilyen jelentőségű mutatót vagy ilyen nagy mennyiségű mutatót ne vennének figyelembe egy ügynökök által épített adatbázisban.

Az említett három lehetőség együttesen sem elégséges ahhoz, hogy magyarázatot adjon az egyes lakások ára és piacon töltött ideje közötti eltérésekre. Ezért mindenképpen helyet kíván magának a lehetséges magyarázatok között az, hogy az ügynökök elhanyagolják munkájukat vagy visszaélnak információs fölényükkel. Az első lehetőség elméleti szempontból nem tűnik kielégítőnek, hiszen az ügyfél érdekeinek elhanyagolása nem valószínű, hogy arra készíti az ingatlan tulajdonosát, hogy korábban eladja lakását. Ha az ügynök nem teljesíti teljes erővel munkáját az ügyféllel szemben, akkor annak két hatása lehet: kevesebb ajánlat érkezik vagy alacsonyabb árak érkeznek. Korábbi tanulmányok kimutatták, hogy mindkét esetben az ingatlanok piacon eltöltött idejének növekednie kellene, nem pedig csökkennie. Hasonlóan ez ellen szól, hogy az ügynök munkáját könnyen ellenőrizheti az ügyfele: megnézheti, hogy feladta-e a hirdetések, hogy hányszor mutatta meg a lakást stb.

Az ingatlanügynökök információs előnyét a korábban ismertetett három mutató alapján lehet

vizsgálni. A lakás környékének alacsony heterogenitása segíti az ügyfelet a tájékozódásban, hiszen a környező ingatlanok hasonlítanak az ő saját lakásához. Az adatok azt mutatják, hogy a minta felső harmadában (a leginkább eltérő házak esetén) az ügynökök és ügyfeleik házának ára közötti különbség 4,3, a középső harmadban 3,9, az alsó harmadban pedig 2,3 százalék, vagyis a különbség majdnem kétszeres a kevésbé heterogén környezetű lakás és a heterogén környezetű lakások között.

Másik segítség az ügyfeleknek a tájékozódáshoz az internet megjelenése. Ha a mintát három részre osztjuk (1992–1995, 1996–1999, 2000–2002 közötti adásvételek), akkor látható, hogy a legkorábbi időszakban az ügynök és ügyfele ingatlanának ára közötti eltérés 4,9, a második szakaszban 3,2, az utolsó vizsgált időszakban 2,9 százalék. Hasonlóan a piacon töltött idő közti különbség 15 napról 8, majd 3 napra csökken.

Amennyiben az ügyfél saját ügynököt alkalmaz a vásárlás lebonyolításához, az jelentősen csökkenti információs hátrányát. Ha a vevő fél ügynököt alkalmazni, akkor az eladó ügynökének nincs lehetősége a vevővel szemben visszaélni információs előnyével, vagyis az eladónak érdeke, hogy ügynök nélküli ügyfélnek adja el az ingatlant. Másik kézenfekvőbb érdeke ügynökkel nem rendelkező ügyfelet választani az, hogy nem kell felelnie az ügynököknek járó jutalékot. Ez utóbbi motiváció nem áll fenn azonban, ha a saját lakását adja el, mivel ez a jutalék csak csekély hányada az ingatlan teljes vételi árának. Ha a számításkor beiktatunk egy újabb változót az alapján, hogy a vevő alkalmaz-e ügynököt, akkor az adatok egybevágóan az elmélettel. A vevő részéről alkalmazott ügynöknek nincs jelentős hatása az ingatlan árára, ha az ügynök nem a saját lakását adja el. Ha azonban a saját lakásáról van szó, és a vevő ügynököt alkalmaz, akkor az ingatlan ára 1,9 százalékkal visszaesik.

Mindezeket figyelembe véve nem lehet kizárni a magyarázatok köréből azt, hogy az ügynökök visszaélnek információs előnyükkel, és ezzel mindenképpen hozzájárulnak ahhoz, hogy az ügyfelek lakását olcsóbban adják el, mint saját lakásukat. Felvetődik a kérdés egy ilyen eredmény kapcsán, hogy az ügynökökbe vetett szakmai bizalom hogyan maradhatott meg. Ennek magyarázata több okban kereshető. Az ügynökök csak ritkán térnek vissza ugyanarra a helyszínre, illetve ügyfélhez. Másrészt ügyfelek valószínűleg elenyésző hányadban veszik észre, hogy lakásukért többet is kaphattak volna, ha tovább tartják a piacon.

Megoldást jelenthetne az ügynökök motíválására egy olyan nemlineáris skála alkalmazása, amely az ügynök számára egyre nagyobb jutalékot biztosít, ha magasabb ajánlatot szerez az ingatlanra. Egy ilyen díjszabás azonban valószínűleg túlságosan átláthatatlan lenne az ügyfelek számára.

Az lakások árveréshez hasonló rendszerű eladása is sikeres lehet a magasabb ár kiharcolásában, azonban az árveréseknél szokványos díjak olyan magasak (6-10%), hogy azok mellett elenyészik a magasabb vételi ár kínálta haszon.

További lehetőség lenne független becslők alkalmazása, hiszen őket nem befolyásolja az ingatlan tényleges eladási ára. Azonban ők nem értenek annyira az ingatlanpiachoz, hogy becsléseik mértékadóak lennének a tényleges árhoz képest.

A sok lehetséges alternatív eljárás nem szolgál semmilyen megoldással a vizsgált problémára. Az is előfordulhat azonban, hogy az ügynök olyan egyéb szolgáltatásokat kínál ügyfele számára, amelyet a tanulmány nem vizsgált, és ezért ügyfelének megéri olcsóbban eladni lakását ezekért a szolgáltatásokért cserébe.

Lencsés Ákos,

a KSH Könyvtár tájékoztató könyvtárosa
E-mail: akos.lencses@ksh.hu

Kiadók ajánlata

MURPHY, K. – MYORS, B. – WOLACH A. [2008]: *Statistical Power Analysis. A Simple and General Model for Traditional and Modern Hypothesis Tests. Third Edition.* (A statisztikai próbák erejének elemzése. Egy egyszerű és általános modell a tradicionális és modern hipotézisvizsgálatokhoz. Harmadik kiadás.) Routledge. London.

A könnyen érthető stílusáról ismert sikerkönyvben a szerzők a statisztikai próbák erejének elemzését egyazon alapmodell használatával a nullhipotézis- és a minimumhatásvizsgálatban alkalmazzák. Néhány, viszonylag egyszerű viselkedés- és társadalomtudományi eljárásról, illetve példán keresztül mutatják be a statisztikai elemzésben kevésbé jártas olva-

sók számára, hogy miképp kaphatják meg gyorsan a kutatásukhoz megkívánt erőelemzéshez szükséges értékeket. A könyv emellett illusztrálja ezen elemzések működésének, illetve alkalmazhatóságának a módját is a kutatás tervezésével kapcsolatos problémák megértésében, az előállított adatok értékelésében és a „statisztikailag szignifikáns” eredmények meghatározására alkalmas kritériumok kiválasztásában. A szerzők egy olyan egyszerű és általános statisztikai erőelemzési modellt mutatnak be, mely az F -statisztikán alapul.

Az „Statisztikai próbák erejének elemzése” áttekinti a kívánt szignifikanciaszintek eléréséhez szükséges mintaméret, a vizsgálatok során elvárt szignifikanciaszint, a megbízható-

an kimutatható hatás erőssége és a szignifikancia ésszerű kritériumainak meghatározását.

A harmadik kiadásban a következők is szerepelnek: 1. A www.psypress.com/statistical-power-analysis honlapon elérhető újratervezett, felhasználóbarát szoftver, mely többféle teszt segítségével teszi lehetővé az érdeklődők számára a könyvben szereplő elemzések elvégzését, valamint képes végrehajtani a szignifikancia- és az erőfüggvény-elemzéseket, illetve a N- és az alfa-bebecsléseket. 2. A varianciaanalízis (ANOVA) komplex tervezéséről szóló új fejezet, mely bemutatja a statisztikai próbák erejének elemzését az osztott parcellás és a véletlen blokkrendezésű faktorok tervezése során. 3. Új részek, melyek példákat nyújtanak a statisztikai próbák erejének elemzésére, illetve bemutatják az elemzések során felmerülő kérdéseket is. 4. A minimumhatás-vizsgálatok, az erőelemzés alapjainak és e koncepciók korrelációs vizsgálatokban történő alkalmazásának részletes tárgyalása.

Ez az értékes, a társadalom-, a viselkedés- és az orvostudomány, valamint az üzleti élet és az oktatás területén tanuló diákok és az ott dolgozó kutatók számára is ideális forrás komoly segítséget nyújt azoknak az olvasóknak, akik a próbák erejének elemzését fel kívánják használni kutatásaik során.

RYAN, T. P. [2008]: *Modern Regression Methods, 2nd Edition*. (Modern regressziós módszerek, 2. kiadás.) John Wiley. New York.

A regresszió egy népszerű kutatási terület, míg a regressziószámítás a technikák örökké változó gyűjteménye. E könyv a regresszió módszertanában elért legújabb vívmányokat foglalja össze. Egyedülállóan átfogó módon mutatja be a regresszió elemzésének folyamatát, nagy hangsúlyt helyezve az adatelemzésre. Minden fejezet egy rövid részt tartalmaz a SAS, a Minitab, az SPSS, a BMDP és a Systat programok felhasználói számára, bár a könyv

összességében egyetlen szoftvercsomagot sem emel ki külön. A második kiadás erőssége, hogy a szerzők egyesítették és kibővítették az első kiadásban szereplő tárgyköröket, valamint nagyobb hangsúlyt fektettek az alkalmazásokra. A „Modern regressziós módszerek” egyaránt páratlan forrás a diákok, a kutatók és a gyakorló szakemberek számára.

KEELE, L. J. [2008]: *Semiparametric Regression for the Social Sciences*. (Félparaméteres regresszió a társadalomtudományokban.) John Wiley. New York.

A simítási technikák, a félparaméteres becslő függvények és az ezekhez kapcsolódó módszerek bevezető ismertetőjeként a könyv a módszertant alapos magyarázattal ellátott példákon és adatállományokon keresztül jellemzi. Emellett a társadalom- és a politikatudományok területéről vett részletes empirikus példák alkalmazásával bemutatja e technikák alkalmazhatóságát is. Minden fejezet gyakorlatokat és példákat is tartalmaz. A könyv emellett megad egy, az összes felhasznált adatállományt felölelő kiegészítő honlapot és egy számítógépes kódot, mely lehetővé teszi az olvasók számára a könyvben közölt minden elemzés ismételt végrehajtását. A szoftvert tartalmazó melléklet segítségével a módszerek S-Plus-ban és R-ben is végrehajthatók.

HUCK, S. W. [2008]: *Statistical Misconceptions*. (Statisztikai félreértések.) Routledge. London.

Ez a tömör, olcsó és érdekes könyv az adatokkal és a statisztikai összegzésekkel kapcsolatos 52 félreértés felismerésében, majd ezek eloszlásában segíti az olvasókat. A mű a szokásos diploma előtti és posztgraduális „statisztika-”, „kutatási módszertani” vagy „kvantitatív analízis” kurzusokban tárgyalt fő fogalmakra helyezi a hangsúlyt. A könyv internetes honlapján élvezetes, interaktív, a téves

értelmezések tisztázására szolgáló gyakorlatok találhatóak. Minden egyes félreértésre adott érthető szerzői magyarázatnak öt része van: 1. a téves értelmezés – a félreértés rövid ismertetése; 2. bizonyíték a félreértés létezésére – példák és gyakoriság; 3. miért veszélyes egy félreértés – a téves értelmezés következménye; 4. a félreértés eloszlása – hogyan kell a koncepciót helyesen végiggondolni; 5. internetes feladat – internetes tevékenység, mely segíti az olvasókat a statisztikai koncepció biztos megértésében, valamint a félreértés eloszlásában.

A könyvben szereplő statisztikai félreértéseket a szerző 12 fejezetben foglalta össze, ami a bevezető/középhaladó kurzusokon oktatott

témáknak is megfelel. Mind az 52 elemzés önálló egység, így az egyes félreértésekről szóló részek tetszőleges sorrendben érinthetők az olvasó összezavarása nélkül. Az előzőkben említett módon összeállított és bemutatott könyv bármely szokványos tankönyv ideális kiegészítése.

A „Statisztikai félreértések” megfelel számos tudományágban (beleértve a pszichológiát, az orvostudományt, az oktatást, a betegápolást, az üzleti- és a társadalomtudományokat) oktatott kurzus számára. De olyan független kutatóknak is a hasznára válik, akik saját statisztikai félreértéseik eloszlására törekkeznek.

Társfolyóiratok



A CSEH STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

2008. ÉVI 4. SZÁM

Kučera, M.: A Cseh Köztársaság népességének alakulása az elmúlt ötven évben.

Kocourková, J.: A születésszám jelenlegi növekedése és a családpolitika a Cseh Köztársaságban.

Rychtaříková, J.: Új módszerek a demográfiai elemzések területén.

Berrová, P.: A cseh földön élő népesség etnikai kötődésének felmérése a múltban és a jelenben.

Maur, E.: A cseh történeti demográfia fejlődésének rövid áttekintése.

Šprocha, B.: A roma lakosság halandósága Szlovákiában.

Kalibová, K.: A világ népessége 1950 és 2007 között.

Čtrnact, P.: A 2011. évi népszámlálás törvényi háttere és engedélyezése.

Němečková, M.: Írország és az egyenlőség.



A FRANCIA GAZDASÁGI ÉS PÉNZÜGYMINISZTERIUM ÉS A STATISZTIKAI ÉS GAZDASÁGKUTATÓ INTÉZET FOLYÓIRATA

2007. ÉVI 412. SZÁM

Chéron, A. – Ding, G.: A keresetek és a munkavállalói mobilitás közötti kapcsolat kérdése. Kihívások a hagyományos munkakeresői modellek számára.

Picart, C.: Munkahely és munkaerő-áramlás Franciaországban – újraértékelés.

Arnaud, F. et al.: A francia adójóváírás motiváló ereje az alacsony keresettel rendelkezők számára: egy bonyolult folyamat.

2007. ÉVI 413. SZÁM

Carbonnier, C.: Az ÁFA-emelésekre és -csökkenésekre vonatkozó eltérő árkorrekciók: egy empirikus elemzés az 1995 és 2000 közötti francia reformok alapján.

Ruiz, N. – Trannoy, A.: A közvetett adók regresszív természete: egy mikroszimulációs modell tanulságai.

Boutin, X. – Quantin, S.: Az elszámolás módszertana a francia cégek tőkeköltésének megállapítására (1984–2002).

Statistische Nachrichten

AZ OSZTRÁK KÖZPONTI STATISZTIKAI
HIVATAL FOLYÓIRATA

2008. ÉVI 11. SZÁM

Karl Theodor von Inama-Sternegg. Emlékezés az osztrák statisztika egy fontos államására.

Az osztrák régiók népességváltozása 2006-ban és 2007-ben.

Ausztria és tartományai népességének alakulására vonatkozó előrejelzés a 2008 és 2050 (2075) közötti időszakra.

Kutatás és kísérleti fejlesztés az üzleti szektorban 2006-ban.

Munkanélküliség kerületek szerint 2008 júliusának végén.

2007. évi adatfelvétel a kereskedelmi gyümölcsültetvényekről.

Vadállomány 2007/08-ban.

2008. ÉVI 12. SZÁM

Osztrák háztartásokra és családokra vonatkozó előrejelzés 2050-ig.

Nemzetközi migráció Ausztriába a 2007. év során.

A végzettségbeli különbségeknek betudható mortalitási eltérések trendjei 1981/82 és 2001/02 között.

A tanulók középiskolai programok szerinti megoszlásának területi egyenlőtlenségei.

Fogyatékkal élők adatai a 2007. IV. negyedévi mikrocenzus eredményei alapján.

A részidős foglalkoztatás hosszú távú alakulása.

2007. évi építőanyag-statisztika az iparban és az építőiparban.



AZ OROSZ ÁLLAMI STATISZTIKAI
BIZOTTSÁG FOLYÓIRATA

2008. ÉVI 10. SZÁM

Raiskaya, N. N. et al.: A feljövő piac ciklikus változásainak statisztikai vizsgálata az orosz gazdaság példáján keresztül.

Gadzhiev, Y. A. – Kolechkov, D. V.: Az Északi Szövetségi Körzet gazdasági fejlődésének területi egyenlőtlenségei.

Zherebin, V. M.: A társadalom fejlődésének új irányvonalai és az orosz gazdaság kérdése.

Tarasova, N. A.: Az állami statisztikai indikátorok meghatározásának összehasonlító módszertana és használata a „Népesség, jövedelem, fogyasztás” rendszerben.

Sultanova, Z. M.: Az állami statisztika eredményei és kihívásai Kazahsztánban.

A regisztrálásra nem kerülő tevékenységek becslése a FÁK országai bruttó hazai termékének számításához.

Radaev, V. V.: A termelés irányvonalai és a szabálytalan termelés elterjedése az orosz fogyasztói piacon.

Barsukova, S. Y.: A kalóztermékek három megjelenési formája: hamisítványok, szürke behozatal és utánzatok.

Kalina, R. I.: Az Orosz Statisztikai Hivatal információs és számítástechnikai rendszerének fejlesztése.

Bozhko, V. P. – Luri, A. V. – Sychev, E. B.: A statisztikai összeírások elsődleges adatfeldolgozásának optimális végrehajtási sorrendje.

Aychepsheva, R. P.: Egyéni vállalkozói adatfelvétel.

Ageenko, A. A. – Ilyina, N. I.: A nemzeti számlák rendszere mutatóinak minőségi becslését biztosító statisztikai információk semlegességének és megbízhatóságának javítása.

Radaev, V. V.: Közgazdasági főiskola – egyetem új „genetikus kóddal”.

Gokhberg, L. M. et al.: Statisztika az Állami Egyetem Közgazdasági Főiskoláján: az oktatási és tudományos irányzatok változása.

Zavyalov, F. N.: A Rummyantsev-féle általános számbavétel Ruténiában 1764 és 1768 között.



A KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

2008. ÉVI 6. SZÁM

Dr. Csapó T. – Dr. Kocsis Zs.: A várossá válás reformja.

Zsótér B.: Változások a délkelet-alföldi Mezőhegyes életében várossá nyilvánítását követően.

Gaszó I. et al.: A nagyváros és környéke a kistérségi rendszer szempontjából. (II)

Dr. Pomázi I. – Szabó E.: A városi anyagáramlás változása Budapesten.

Dr. Szabó P.: A gazdasági fejlettség egyenlőtlensége az Európai Unió különböző területi szintjein.

WIADOMOŚCI STATYSTYCZNE

A LENGYEL STATISZTIKAI FŐHIVATAL
FOLYÓIRATA

2008. ÉVI 10. SZÁM

Marciniak, G. – Kotowska, I. E.: A szociodemográfiai adatfelvételek fejlődése a Lengyel Statisztikai Hivatalnál.

Guzik, B.: Az SE-CCR-modell használata a struktúra és a technológiai verseny erejének meghatározásában.

Salamaga, M.: A munkanélküliség vizsgálata foglalkozási keresztmetszet alapján.

Tokarski, T.: A regionális termelési függvények becslése.

Stańczyk, E.: Innováció vajdasági szinten.

Ptaszyńska, B.: Az EU-tagállamok közötti fejlettségi szintek kiegyenlítése.

Gorczyca, M.: Lakáshelyzet Finnországban.

Żurawicz, A.: Aktivitás 2008 első felében.

Lengyelország szocioökonómiai helyzete, 2008. augusztus.

2008. ÉVI 11. SZÁM

Walczak, T.: Az informatika mint a statisztikai fejlődés tényezője a Lengyel Statisztikai Hivatal 90 éves tevékenysége során.

Migdal-Najman, K. – Najman, K.: A Dunn-index alkalmazása az optimális klaszterszám meghatározásában.

Timofiejuk, I.: Reáljövelmek a költségvetési szférában 2007-ben.

Krajewski, J.: Fogyasztási előrejelzések Lengyelországban kiválasztott modellek alapján.

Kowerski, M.: A városfejlődés logisztikai tendenciája.

Dolata, M. – Lira, J.: A lengyel vidéki területek lehatárolása a gazdasági infrastruktúra hozzáférhetőségének tekintetében.

Pruska, D.: A kinevezések/kiküldetések szerepe Lengyelország és más EU tagállamok munkaerőpiacán.

Łoś, E.: Hivatalos statisztika az európai integrációs folyamatban – jubileumi szeminárium Lublinban.

Lengyelország szocioökonómiai helyzete – 2008. I–III. negyedév.

Pályázati felhívás

A Magyar Statisztikai Társaság (MST)

a pénzügyi válság gazdasági és társadalmi hatásainak vizsgálata – gazdasági-társadalmi kérdések összekapcsolt elemzése

témákban pályázatot hirdet a Keleti Károly emlékére alapított pályadíj elnyerésére. A pályázaton 35 éven aluli statisztikusok vagy szerzői kollektívák eredeti, máshol nem publikált, legalább 30–35 oldal terjedelmű, statisztikai módszertani vagy elemző tanulmánnyal vehetnek részt.

A tanulmány beérkezési határideje: **2009. szeptember 1.**

A részvételi szándékot – a dolgozat címével és rövid, egy-két oldalas bemutatásával 2009. március 16-ig kérjük bejelenteni az MST Titkárságán, ez azonban nem zárja ki a későbbi jelentkezési lehetőséget.

A pályaműveket az MST Elnöksége által kijelölt bírálóbizottság értékeli.

Eredményhirdetés: 2009 november vége

Az egyes pályadíjak (bruttó) összegei:

első díj:	300 000,- Ft
második díj:	250 000,- Ft
harmadik díj:	200 000,- Ft

Az MST Elnöksége fenntartja a jogot arra, hogy a bírálóbizottság véleménye alapján egyes pályadíjakat megosztva, vagy egyáltalán ne adjon ki, illetve az egész pályázatot eredménytelennek nyilvánítsa.

A pályázat jeligés. A pályázók tüntessék fel jeligéjüket, és zárt borítékban mellékeljék személyi adataikat.

A pályázatokat a következő címre kérjük küldeni:

Magyar Statisztikai Társaság

1024 Budapest, Fényes Elek u. 14-18.

Postacím: 1525 Budapest Pf. 51.

Telefon: 345-6575 Fax: 345-6680

E-mail: mst@ksh.hu

Területi statisztikai évkönyv, 2007 (CD-melléklettel)

Az évkönyv a területi adatok gazdag tárháza: részletes információkat tartalmaz mind a NUTS1, mind a NUTS2 szintű régiókra, illetve a megyékre vonatkozóan. A legfontosabb társadalmi, gazdasági mutatókon keresztül mutatja be a statisztikai kistérségek, a településgyűtesek helyzetét, a településhálózat főbb adatait. A CD-mellékleten található térképek, Excel-táblák lehetőséget adnak az adatokkal való további számítások elvégzésére.

Ára: 6800 Ft

Szociális statisztikai évkönyv, 2007 (CD-melléklettel)

A szociális statisztika témakörét felölelő évkönyv részletes adatokat tartalmaz a népességszámról, a gazdasági aktivitásról, a családtámogatásokról, a gyermekjóléti ellátásokról és a gyermekvédelmi gondoskodásról. Tájékoztatót ad a szociális támogatásokról, az alapellátásokról, az elhelyezéssel járó szociális ellátásokról, a rehabilitációs foglalkoztatásról, a táppénzről, a nyugdíjakról és a nyugdíjszerű ellátásokról, valamint a szociális és gyermekjóléti igazgatásról. Az évkönyv részletes módszertani leírást tartalmaz.

Ára: 5200 Ft

Kiadványaink megvásárolhatók: 1024 Budapest II., Fényes Elek u. 14–18.

Telefon: 345-6283; 345-6713

Megrendelhetők: KSH Információs Szolgálat

1024 Budapest II., Keleti Károly u. 5–7.

Postacím: 1525 Budapest Pf. 51.

Telefon: 345-6575, 346-6560, 345-6561 Fax: 345-6788

E-mail: informacioszolgalat@ksh.hu